T.C
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SON DÖNEM OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE RENK ADLARINA DAYALI SÖZ VARLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esma ÇİMEN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ANKARA, 2021

T.C
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SON DÖNEM OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE RENK ADLARINA DAYALI SÖZ VARLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esma ÇİMEN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Prof. Dr. Funda TOPRAK

DANIŞMAN

ANKARA, 2021

ONAY SAYFASI

Esma ÇİMEN tarafından hazırlanan "Son Dönem Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Renk Adlarına Dayalı Söz Varlığı" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

<table>
<tr><th colspan="2">Jüri Üyesi</th><th>Kurumu</th><th>İmza</th></tr>
<tr><td colspan="2">Danışman
Prof. Dr. Funda TOPRAK</td><td rowspan="2">AYBÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
<tr><td colspan="2">Jüri Üyesi
Prof. Dr. Akartürk KARAHAN</td><td rowspan="2">AYBÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
<tr><td colspan="2">Jüri Üyesi
Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ</td><td rowspan="2">Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
<tr><td colspan="2">Yedek Jüri Üyesi
Doç. Dr. Aysun DEMİREZ GÜNERİ</td><td rowspan="2">Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
</table>

Tez Savunma Tarihi: 30.06.2021

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Unvan Ad Soyad

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim (30-06-2021).

İmza

Esma ÇİMEN

TEŞEKKÜR

Bu teze başlarken beni her anlamda özgür bırakan, bilimsel düşünceyi yaşam biçimi olarak algılamamı sağlayan, lisans ve yüksek lisans hayatım boyunca kendisini örnek aldığım, her zaman engin bilgileriyle bana yol gösteren kıymetli tez danışmanım, sayın hocam Prof. Dr. Funda TOPRAK'a teşekkür etmek gönül borcumdur.

Lisans ve yüksek lisans dönemi boyunca derslerini dinleme fırsatını yakaladığım, üzerimde emeği olan, aynı zamanda tez savunmam sırasında bana destek olan sayın hocam Prof. Dr. Akartürk KARAHAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez savunmam sırasında bana destek olan sayın hocam Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ'e teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen, her zaman yanımda olan sevgili aileme, İngilizce çevirilerimde bana yardım eden kardeşim Zeynep Çimen'e sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

Son Dönem Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Renk Adlarına Dayalı Söz Varlığı

Bu çalışma; Osmanlı Türkçesi dönemindeki renk adlandırmalarını, renk adlarıyla oluşturulan özel adları, bitki adlarını, hayvan adlarını, mecaz, benzetme ve doğadan aktarım yoluyla kurulan renk adlarının Türkçedeki söz varlığına katkısını ve Türkçenin sözcük türetmeyle renk adları konusundaki işlekliğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde yazılmış Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntahabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî sözlükleri taranmış, elde edilen söz varlığı yapı bakımından (basit, türemiş, birleşik) ve konularına göre (renk adlarıyla oluşturulan özel adlar, bitki adları, hayvan adları vb.) olmak üzere iki temel tasnifte incelenmiştir. Elde edilen sözcüklerin kökeni hakkında bilgi verilmeye çalışılmış, kökeni hakkında bilgi bulunamayan sözcükler (?) ile gösterilmiştir.

Giriş bölümünde söz varlığı ve sözlük kavramı açıklanmış, taranan sözlükler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Aynı zamanda çalışmanın ana konusu olan renk kavramı, renklerin insanlar üzerindeki etkileri, Türk kültüründe renklerin yeri ve önemi açıklanmıştır. Son olarak renk adları üzerine yapılan çalışmalardan birkaçı özetlenmiştir.

Birinci bölümde renk adlarına dayalı söz varlığı yapı bakımından; basit, türemiş ve birleşik sözcükler olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir. Elde edilen verilere göre birleşik sözcük yapısındaki renk adlarından en fazla olanının sıfat tamlaması biçiminde kurulmuş olan renk adları olduğu tespit edilmiştir. İkinci bölümde renk adlarına dayalı söz varlığı anlam bakımından sınıflandırılmıştır. Renk adlarıyla oluşturulmuş özel adlar, bitki adları, hayvan adları, taş ve maden adları, tabiata ait unsurlar, yemek adları, hastalık adları, patlayıcı madde adları, kozmetik ürünler ve mecaz anlamlar incelenmiştir.

Sonuç kısmında sözlüklerden elde edilen renk adlarına ait söz varlığı hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Sözlükler arasındaki renk adlarına ait söz varlığının benzerlik ve farklılıkları ortaya koyulmuştur. Türkçede; sözcük türetme, doğadan aktarım, mecaz ve benzetme yoluyla renklerin adlandırılması oldukça geniş bir söz varlığının oluşmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın renk adlarına ait söz

varlığı açısından başka çalışmalara kaynak olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Türkçesi Sözlükleri, Renk Adları, Sınıflandırma, Söz varlığı

ABSTRACT

Vocabulard Based on Color Names in Ottoman Dictionaries

The aim of this study was to determine the color names in the Ottoman Turkish period, the contribution of color names established by special names created with color names, plant names, animal names, metaphor, analogy and transfer from nature to the existence of words in Turkish and the productive of Turkish in terms of color names by word derivation. Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntahabât-ı Lugât-ı Osmâniyye and Lehce-i Osmânî dictionaries written during this period were scanned, the existence of words obtained in terms of structure (simple, derived, compound) and according to their subjects (special names created with color names, plant names, animal names, etc.) was studied in two basic classifications. Information about the origin of the obtained words was given. Words whose origin cannot be found is illustrated by (?).

In the introduction part, the existence of words and the concept of a dictionary are explained and general information about scanned dictionaries was given. At the same time, the concept of color which is the main subject of the study, the effects of colors on people, the place and importance of colors in Turkish culture were explained. Finally, a few of the studies on color names are summarized.

In the first part, color names are examined in three headings in terms of structure: simple, derived and compound words. According to the data obtained, it was determined that the largest number of color names in the compound word structure are color names established in the form of adjective clause. In the second part, color names are classified in terms of meaning. Special names created with color names, plant names, animal names, stone and mine names, nature elements, food names, illness names, explosive substance names, cosmetic products and metaphorical meanings were examined.

In the conclusion part, a general assessment about the existence of words for color names obtained from dictionaries was made. Similarities and differences in the existence of words for color names between dictionaries have been revealed. In Turkish, word derivation, nature transfer, metaphor and analogy through the naming of colors has led to the formation of a very wide word existence. It is believed that

this study may be the source of other studies in terms of the existence of words related to color names.

Keywords: Ottoman Turkish Dictionaries, Color Names, Classification, Vocabulary

İÇİNDEKİLER

BEYAN i
TEŞEKKÜR ii
ÖZET iii
ABSTRACT v
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR DİZİNİ ix
TABLOLAR DİZİNİ x
1. GİRİŞ 1
1.1 Söz Varlığı ve Sözlük Kavramı 1
1.2. Renk Kavramı 11
1.3. Renkler ve Etkileri 14
1.4. Türk Kültüründe Renkler 16
2. RENK ADLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR 22
3. YÖNTEM 28
4. I. BÖLÜM: RENK ADLARINA DAYALI SÖZ VARLIĞININ YAPI BAKIMINDAN SINIFLANDIRILMASI 30
4.1. Renk Adlarıyla Oluşturulan Basit Yapılı Sözcükler 30
4.2. Renk Adlarıyla Oluşturulan Türemiş Yapılı Sözcükler 50
4.2.1. Renk Adlarıyla Oluşturulan İsimden İsim Yapım Eki Almış Sözcükler 50
4.2.2. Renk Adlarıyla Oluşturulan İsimden Fiil Yapım Eki Almış Sözcükler 67
4.2.3. Renk Adlarıyla Oluşturulan Fiilden Fiil Yapım Eki Almış Sözcükler 72
4.3. Renk Adlarıyla Oluşturulan Birleşik Yapılı Sözcükler 82
4.3.1. Renk Adlarıyla Oluşturulan Belirtisiz İsim Tamlaması Biçimindeki Sözcükler 83
4.3.2. Renk Adlarıyla Oluşturulan Sıfat Tamlaması Biçimindeki Sözcükler 90
4.3.3. Renk Adlarıyla Oluşturulan Sıfat-Fiil Grubu 107
5. II.BÖLÜM: RENK ADLARINA DAYALI SÖZ VARLIĞININ ANLAM BAKIMINDAN SINIFLANDIRILMASI 109
5.1. Renk Adlarıyla Oluşturulan Özel Adlar 109
5. 2. Renk Adlarıyla Oluşturulan Bitki Adları ve Bitkiye Ait Unsurlar 120
5.3. Renk Adlarıyla Oluşturulan Hayvan Adları ve Hayvana Ait Unsurlar 136
5.4. Renk Adlarıyla Oluşturulan Tabiata Ait Unsurlar 148
5.5. Renk Adlarıyla Oluşturulan Mecaz Anlamlar 155
5.6. Renk Adlarıyla Oluşturulan Metal, Element, Taş ve Maden Adları 170
5.7. Renk Adlarıyla Oluşturulan Yiyecekler 175
5.8. Renk Adlarıyla Oluşturulan Patlayıcı Maddeler 181

5.9. Renk Adlarıyla Oluşturulan Kozmetik Ürünleri....182
5.10. Renk Adlarıyla Oluşturulan Hastalık Adları....183
5.11. Diğer....188
6. SONUÇ....191
7. KAYNAKÇA....197

KISALTMALAR DİZİNİ

Ar. Arapça

Blg. Bulgarca

Erm. Ermenice

F. Farsça

İt. İtalyanca

Moğ. Moğolca

Rum. Rumca

T. Türkçe

Yun. Yunanca

KT: Sami Ş. (2015). *Kamus-ı Türkî,* 2. Baskı, Hazırlayan: Paşa Yavuzarslan, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

LN: Nâci M. (2009). *Lügat-i Nâcî,* Hazırlayan: Ahmet Kartal, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

LO: Paşa AV. (2000). *Lehce-i Osmânî,* Hazırlayan: Recep Toparlı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

MLO: Redhouse JW. (2016). *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*, 2. Baskı, Hazırlayanlar: Recep Toparlı, Betül Eyövge Yılmaz, Yaşar Yılmaz, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Renk Adlarıyla Oluşturulan Basit Yapılı Sözcükler..... 38

Tablo 2: Renk Adlarıyla Oluşturulan Türemiş Yapılı Sözcükler..... 77

Tablo 3: Renk Adlarıyla Oluşturulan Belirtisiz İsim Tamlaması Biçimindeki Sözcükler..... 84

Tablo 4: Renk Adlarıyla Oluşturulan Sıfat Tamlaması Biçimindeki Sözcükler..... 95

Tablo 5: Renk Adlarıyla Oluşturulan Özel Adlar..... 113

Tablo 6: Renk Adlarıyla Oluşturulan Bitki Adları ve Bitkiye Ait Unsurlar..... 123

Tablo 7: Renk Adlarıyla Oluşturulan Hayvan Adları ve Hayvana Ait Unsurlar.....138

Tablo 8: Renk Adlarıyla Oluşturulan Tabiata Ait Unsurlar..... 149

Tablo 9: Renk Adlarıyla Oluşturulan Mecaz Anlamlar..... 157

Tablo 10: Renk Adlarıyla Oluşturulan Metal, Element, Taş ve Maden Adları.....171

Tablo 11: Renk Adlarıyla Oluşturulan Yiyecekler..... 176

Tablo 12: Renk Adlarıyla Oluşturulan Hastalık Adları..... 184

1. GİRİŞ

1.1 Söz Varlığı ve Sözlük Kavramı

Söz varlığı, bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, sözcük dağarcığı, sözcük hazinesi; söz dağarcığı ise, bir dilde kullanılan veya bir kimsenin bildiği, kullandığı sözlerin bütünü (TDK, 2005: 1807, 1805) şeklinde açıklanmaktadır (Göçer 2009: 1009). Bir dilin söz varlığı denilince yalnızca o dilin sözcüklerini değil deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz. Söz varlığı, sadece bir dilde bir takım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar - ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler - olarak değil aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yaratıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir (Aksan 2004: 7).

Zeynep Korkmaz söz varlığının oluşumu için: "Bir dili zaman akışı içinde biçimlendiren ögeler, bir bakıma, o dili kullanan toplumun sosyal ve kültürel yapısı ve yaşam biçimi ile ilgilidir. Dildeki söz varlığı da toplumun genel yapısını ve gereksinimlerini belirleyen kavramlarla oluşmuştur." demiştir (2009: 179).

Banguoğlu söz varlığı için: "Her dilde anadilden gelen bir *temel sözcük* (mot primitif) varlığı bulunur. Daha yeni zamanlarda *üretim* ve *birleşim* yolları ile yapılmış veya yabancı dillerden gelmiş sözcüklerle birlikte bu varlık dilin *sözcük dağarcığını* meydana getirir. *Deyimler, atasözleri* (pro- verbe), *fıkralar* (anecdote) v.b. de dilin varlıklarındandır." demiştir. (1974: 141).

Yusuf Çotuksöken söz varlığını: "Bir dildeki yerli ve yabancı sözcük, kalıp kullanım vb'nin tümü." şeklinde açıklamıştır. Söz varlığı teriminin yanı sıra *kelime dağarcığı, kelime hazinesi, söz dağarcığı, sözcük dağarcığı, sözcük hazinesi, vokabüler* terimlerinin de kullanıldığını ifade eder. Çotuksöken'e göre söz varlığı terimi, bir üstanlambirimdir. Altanlambirimlerini de şu şekilde sınıflandırmaktadır: a) sözcük dağarcığı, b) terim dağarcığı, c) kalıp kullanım (kalıp sözler) dağarcığı, ç) deyim dağarcığı, d) atasözü dağarcığı, e) özel deyişler dağarcığı (telmihler, dualar,

beddualar gibi)..." (1989: 11).

Bütün diller tarihî gelişme sürecinde ses, biçim, sözdizimi ve söz varlığı değişimine uğrarlar (Yavuzarslan 2010: 162). Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, sözdizimi ve anlam değişiklikleri yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir (Aksan 2004:11). Diller üzerinde araştırmalar yapılırken kullanılan ölçütlerden birisi de o dilin söz varlığının belirlenmesidir. Türkçe ile ilgili bir çalışma yapıldığında da doğal olarak söz varlığı önemli bir çalışma alanı kabul edilmelidir (Yaman 2016: 86).

Bir dilin güncel söz varlığının en geniş olarak yer aldığı kaynaklar, o dilde hazırlanmış genel (daha çok da ansiklopedik nitelikteki) sözlüklerdir (Çotuksöken 1989: 11). Korkmaz da sözlüğün önemini şu sözleriyle anlatmıştır: "Bir dilin yazı ve kültür dili olarak iki önemli dayanağı vardır. Bunlardan biri o dilin bütün söz varlığını içinde toplayan sözlüğüdür." **(**2009: CV). Sözlük, bir dilin ya da bir dilin bir bölümünün genel olarak veya belirli bir zamanda kullanılan sözcük ve deyimlerini umumiyetle alfabe sırasına, bazen de kavram alanlarına göre ele alıp aynı dille tanımlarını yapan, örnek vererek açıklayan veya başka bir dildeki karşılıklarını yazan kitap şeklinde tanımlanır (Çetinkaya 2014: 396).

*"*Kamus bir milletin hafızasıdır, yani kendisidir.*"* der Cemil Meriç. Sözlük geçmişle bugün, bugünle gelecek arasında bağ kuran en önemli kültürel kaynakların başında gelmektedir. Sözlük, atalarımızın ağzında, yaşamında var olanları bize bildiren; bizim ağzımızda, yaşamımızda var olanları da gelecek nesillere ileten en önemli aktarım aracıdır (Dursunoğlu 2011: 255).

Sözlüklerin yazılı dilin en önemli ögeleri olduğundan bahsedilmiştir. Buna rağmen bütün dillerin karşılıklarının olduğu sözlükler yoktur. Dil durağan olmadığı için söz varlığının da durağan olmadığı söylenebilir. Birçok etmene göre değişirler. Söz varlığının elde tutulan en somut örnekleri sözlüklerdir. Ancak sözlükler de bir dilin bütün söz varlığını taşımazlar.

Hazırlanış amaçları ve taşıdıkları nitelikler bakımından çeşitlilik gösteren sözlükler, Doğan Aksan tarafından şu şekilde gruplandırılmıştır:

1. Bir ya da birden çok dilin söz varlığını işleme bakımından:

a. Tek dilli

b. Çok dilli

2. Abece sırasının temel alınıp alınmamış olmasına göre:

a. Abecesel sözlükler

b. Kavram (ya da kavram alanı) sözlükleri

3. Ele alınan söz varlığının niteliğine göre:

a. Genel sözlükler (ortak dil, yazı dili sözlükleri, ansiklopedik sözlükler)

b. Lehçebilim sözlükleri

c. Eşanlamlı, eşadlı, tersanlamlı öğeler sözlükleri

d. Tarihsel sözlükler

e.Kökenbilgisi sözlükleri

f. Uzmanlık alanı sözlükleri (terim sözlükleri)

g. Argo sözlükleri

h. Deyim ve atasözü sözlükleri

i. Anlatımbilim sözlükleri

j. Sanatçı ve metin sözlükleri

k. Yanlış yerleşmiş öğe sözlükleri

l. Tersine sözlükler ve başka sözlük türleri (Aksan 1982: 77-78).

İlk sözlüğün nerede ve hangi amaçla yazıldığı bilinmemektedir. Ancak kil tabletler üzerinde yazılan ifadelerden hareketle sözlüklerin, en az Akadlar veya Babiller dönemine (M.Ö 2600 yıllarına) kadar uzanan binlerce yıllık bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Çünkü Babillerin ve Akadların, Sümerlerin dilini anlayabilmek için eşanlamlılar sözlüğü biçiminde tasarladıkları sözcük listelerini kil

tabletlere işlediği bilinmektedir. Bu kitabeler, aynı zamanda iki dilli sözlüklerin ilk örneklerini oluşturmaktadır (Baskın 2014: 446).

Türklerde, doğu dünyası doğrultusunda gelişmiş eski bir sözlükçülük geleneği vardır. Bunun elimizdeki en eski kanıtı, XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmutun Arapça olarak yazdığı, aynı zamanda Türkçenin sözvarlığını, biçimbilgisini ve Türklük dünyasını tanıtan Dīvanü Lûgatit-Türk'tür (Aksan 1998: 115). Kaşgarlı Mahmud'un yazmış olduğu sözlük olan Dîvaânü Lugati't-Türk, ansiklopedik bir sözlüktür.

Türkçenin tarihî dönemlerinde yazılmış sözlükler dilimizin söz varlığını belirlemede önemli rol oynamıştır. "Eski dönemlerde kaleme alınan sözlüklerimizin bir kısmı dinî olup, bu sözlüklerde Kur'an'da ve dinî kaynaklarda geçen Arapça sözlerin Türkçe karşılığı verilmiştir. Bu sözlükler Kur'an'ın Türkler tarafından daha kolay okunup anlaşılması için kaleme alınmış özel türde ve tematik sözlüklerdir. Bu türün en meşhur el yazması örneği, Ferişte İbni Melik tarafından M.1392 yılında kaleme alınan Ferişteoğlu Lügati'dir (Yavuzarslan 2004:187)." Karahanlı Türkçesi döneminde yazılan Dîvânü Lûgati't-Türk'ten sonra Harezm-Kıpçak Türkçesi döneminde yazılan sözlükler şunlardır:

Kıpçak Türkçesi sözlükleri; *Codex Cumanicus, Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't- Türkiyye, Bülgatü'l-Müştâk fî Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak, El-Kavânînü'l-Külliye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye ve Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye* (Ercilasun 2014: 382-390). Harezm Türkçesi sözlükleri ise; *Mukaddimetü'l-Edeb, Hilyetü'l-Lisân ve Hulbetü'l-Beyân* şeklinde sıralanabilir (Ercilasun 2014: 369, 380).

Ercilasun, kitabının Çağatayca Sözlükler kısmında: "Caferoğlu'na göre bu sözlükler bir ekol oluşturmuştur ve bu ekolün adı 'Çağatay Türkçesi Leksikografi Mektebi'dir. demiştir (2014: 423). Çağatay Türkçesi sözlükleri şu şekilde sıralanabilir: *Abuşka Lugati, Bedâyiü'l-Luga, Fazlullah Han Lugati, Kitâb-ı Zebân-ı Türkî, Senglâh Lugati, Hulâsa-i Abbasî, El-Tamga-yı Nâsırî, Fethali Kaçar Lugati, Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî, Üss-i Lisân-i Türkî* (Ercilasun 2014: 424-26).

Bu çalışmanın ana konusu olan Osmanlı Türkçesi dönemi için, Ahmet Bican Ercilasun kitabında şu bilgileri yazmıştır: "13, 14 ve 15. yüzyıllarda kullanılan Eski

Oğuz Türkçesi, siyasi olarak Anadolu Selçuklularının son dönemini, beylikler devrimi, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerini; Osmanlının ilk iki asrını içine almaktaydı. 16. yüzyılda **Osmanlı Türkçesi** denilen dönem başlar; Osmanlı'nın hakim olduğu bütün sahalarda edebî dil olarak kullanılır ve 20. yüzyıl başlarında Genç Kalemler hareketinin yarattığı terkipsiz Türkçeyle sona erer (2014: 457).

Osmanlı Türkçesi döneminde sözlükçülük, özellikle 19. yüzyılın ortalarından sonra, bir başka deyişle Tanzimat'tan sonra aydınlarımız sayesinde gündeme gelmiş ve sözlük çalışmaları artmıştır. Sözlük çalışmalarının geçmişine göz atıldığında bu çabaların daha çok ve genellikle kişisel gayretlerin ürünü olduğu görülmektedir. Tanzimat dönemine kadar olan sözlükler, bir anlamda yabancı dillerden Osmanlıcayadır. Kendi söz varlıklarımız hiçbir dönemde ve eserde ciddiye alınmamış ve sözlüklere girmemiştir; yani Türkçe sözcüklere madde başında yer verilmemiştir. Bunların içinde yalnızca Şeyhülislam Esat Efendi'nin *Lehçet'ül-Lûgat* adlı sözlük çalışması ayrı tutulabilir (Parlatır 1995: 4-5).

Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlükler için Aksan: "Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar yayımlanan yapıtlardan en önemlileri, ünlü yazar ve çevirmen Ahmet Vefik Paşa'nın 1876'da basılan *Lehçe-i Osmânî*si (2 Cilt) ve Türklerin en önde gelen dilci ve yazarlarından Şemsettin Sami'nin *Kâmus-i Türkî*'sidir. Ahmet Vefik Paşa, ilk cildinde Arapça ve Farsça kökenli sözcükleri, ikinci cildinde de Türkçe ögeleri verdiği sözlüğünde Türkçe için *Osmânî* adını kullanmıştır." demiştir. (1998: 116). Yukarıda bahsedildiği gibi çalışmanın ana konusu olan Osmanlı Türkçesi dönemi sözlükleri şunlardır:

Kamûs-ı Türkî

Kamûs-ı Türkî, Türk sözlükçülük tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Sosyal bilimler alanında pek çok araştırmacının faydalandığı bir eser olan bu kitap, Türkçenin sözcük hazinesini ortaya çıkarmayı gaye edinmiş ve Anadolu Türkçesinin eski sözcüklerine de yer vermiştir. Osmanlı tarihi boyunca sözlüğün adında ilk defa "Türk" isminin geçtiği ilk sözlük olan Kamûs-ı Türkî, II. Abdülhamid döneminde saraya alınan Arnavut asıllı Şemseddin Sami Bey tarafından yazılmıştır (Özkan 2019: 16).

Şemseddin Sâmi, Batının linguistik (dilbilimi) ve filoloji metotlarını çok iyi

bilen bir dil bilgini sıfatıyla hazırladığı ansiklopedi ve sözlüklerle Türk kültürüne büyük hizmetler vermiştir (Yavuzarslan 2004: 195). Bizde 'genel sözlük' olarak niteleyebileceğimiz en önemli, öncü yapıt, Şemseddin Sâmi'nin 1900 yılında yayımlanmaya başlayan *Kâmus-i Türkī* adlı sözlüğüdür. 'Türkī' adıyla birçok yazardan farklı olarak Türkçenin sözvarlığını ortaya koyduğunu, dilimizin Türkçe olduğunu belirten yazar, Batı yöntemiyle yer yer kökenleri açıklayarak dildeki ögeleri özenli bir biçimde sergilemiş, dilin o günkü görünümünü başarılı çalışmasıyla yansıtarak birçok yapıta kılavuzluk etmiştir (Aksan 1998: 116).

Şemseddin Sâmi, Kamûs-ı Türkî adlı sözlüğünün giriş bölümü tarzında olan «İfâde-i Merâm» kısmında sözlüğün bir dil için ne anlama geldiğini şu şekilde belirtmektedir: "Lügat kitabı bir lisanın hazînesi hükmündedir. Lisan kelimelerden mürekkeptir, ki bu kelimeler dahi her lisanın kendine mahsus birtakım kavâ'ide tevfikan, tasrif ve terkip edilerek, insanın ifâde-i merâm etmesine yararlar. İmdi lisanın sermayesi kelimelerle kavâ'id-i sarfiyye ve nahviyyesinden ibarettir." (Yavuzarslan 2004: 197).

Yirmi dokuz bin (29.000) dolayında sözcük barındıran bu sözlüğe ait sözcüklerin tamamı Türkçe değildir. Klasik Osmanlıca ya da Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılan dönemde Osmanlı Türkçesine girmiş olan Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, İtalyanca sözcüklerin de bulunduğu sözlükte Şemseddin Sâmi, doğu ve batı odaklı bir eser yaratma gayesinde bulunduğu için tarihî ve dinî tabirlere yer vermemiştir. Yazar, eserinde yabancı dillerden gelen madde başı sözcüklerin Türkçe, paralel ve genişçe yöntem kullanılarak, karşılıklarından bazı sözcüklerin türeme biçimlerine kadar bilgiler vermiştir. Gayet gelişmiş ve içerisinde pek çok bilgi barındıran bu sözlük, Türkçenin hemen hemen bütün sözcüklerini içine alan, modern sözlük ilkelerine uygun bir Türkçe sözlüktür. Arapça harf (Farçadan alınanlar da dahil olmak üzere) sırasına göre düzenlenmiş Kamûs-ı Türkî, 29.085 madde başı sözcüğe sahip olup birçok çalışmaya kaynaklık edecek bir söz varlığı zenginliğine sahiptir (Özkan 2019: 16).

Şemseddin Sâmi, Kamûs-ı Türkî'nin söz varlığı sınırını ve eserini ele alırken hangi ölçütleri belirlediğini şu maddelerle açıklamıştır:

1. Kamûs-ı Türkî'ye eski ve yeni yazarlar tarafından kullanılan Türkçe asıllı

sözcükler başta olmak üzere kullanımdan düşmüş olup bazı türevleri hâlen kullanılan sözler alınmıştır. Bunun yanı sıra yeniden canlandırılmasının gerekli olduğu sebebiyle bazı arkaik biçimler de sözlüğe alınmış ve ihya edilmesi elzemdir diye de belirtilmiştir.

2. Türk diline Arapça, Farsça ve Batı dillerinden girmiş ve kullanımda olan söz ve terimlerin hepsinin alınmasına Kamûs-ı Türkî'de dikkat edilmiştir.

3. Her sözcüğün ne gibi tabirâtta kullanıldığı ve kullanımlarının gerekliliği veya gereksizliği dahi belirtilmiş olup her sözün çeşitli anlamları özel işaretlerle ayrılmış ve gerektiğinde örneklerle açıklanmıştır.

4. Türk dilinin en önemli zorluklarından biri olarak Arapça alıntıların Arapçadaki anlamını kaybedip Türkçede yeni bir anlam kazanması ve bunların tespitidir. Sözlükte Tr kısaltmasıyla bu gibi farklı kullanımlar düzenli bir şekilde verilmiştir.

5. Arapçada hiç duyulmamış veya yaygın olmayan bâbdan çekimi yapılan sözcükler, Osmanlı dilindeki kullanımlarıyla tespit edilip bu sözlükte verilmeye çalışılmıştır.

6. Şemseddin Sâmi, kendisinden önce yazılmış olan sözlüklerin düzenleniş sistemlerini eleştirir ve sözlerin bu sözlüklerde kolay bulunamadığı gibi anlamlarının da tam olarak açıklanmadığını ve örnek cümlelere de yer verilmediğini belirtir.

7. Şemseddin Sâmi, Kamûs-ı Türkî'de sözcüklerin doğru okunabilmesi için belirli işaretler kullanmış ve böylece Türkçe sözcüklerdeki fonetik problemleri bir derece olsun halletmiştir.

8. Kamûs-ı Türkî'de sözcüklerin hangi dile ait oldukları belirtildiği gibi sözcüğün hangi kökten türediği de belirtilmiştir. Bir anlamda etimolojik izahlar da bu sözlükte yer almıştır.

9. Kamûs-ı Türkîde sözcüklerin anlamları 1. anlam ve 2. anlam şeklinde rakamlarla sıralandığı gibi yakın anlamda kullanılanların arasına virgül, anlamları açıklamak üzere verilen örnek cümleler ise iki nokta ile ayrılmıştır.

10. |Ë| harfine yeni işaretler eklemekle o~u, ö~ü seslerinin birbirinden ayrılmasını sağlayarak doğru telaffuzu sağlamıştır. Bu sözlüğün sayesinde Türkçenin tarihî

fonetiği hakkında pek çok bilgiye sahibiz. Şemseddin Sâmi, sözlüğünde orfografik, fonetik, morfolojik ve etimolojik açıklamalarda da bulunmuştur (Yavuzarslan 2004: 197-199).

Lehce-i Osmânî

Yoğun bir idarî ve siyasî hayatı olan Ahmed Vefik Paşa, görevinden azledildiği 1873-1876 yıllarında Lehce-i Osmânî'yi hazırlayarak yayımlamış, başvekillikten ayrıldığı 1882'den sonra da eserinin yeni bir tertiple ikinci basımını gerçekleştirmiştir (Akün 2003: 127). Ahmet Vefik Paşa, ilk cildinde Arapça ve Farsça kökenli sözcükleri, ikinci cildinde de Türkçe ögeleri verdiği sözlüğünde Türkçe için *Osmânî* adını kullanmıştır (Aksan 1998: 116).

Vural ve Böler, Ahmet Vefik Paşa'nın dilimize olan katkılarını: "Kaba Türkçe diye hor görülmüş halk dilinin sözlerini ve deyimlerini itibara kavuşturmak, Arapça ve Farsçanın tesiriyle unutulan sözcükleri yeniden ana dile kazandırmak, bu ikisinin hâkimiyeti altında esas kendi lügatindeki servetinden uzaklaşmış ifadeyi halk deyimlerine, onun kuytuda kalmış sözlerine ve geçmişteki Türkçenin kaynaklarına açmak Ahmet Vefik Paşa'da nazariyat yerine tatbikat ile ifadesini bulan millî dil ülküsü olmuştur. Nitekim Ahmet Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî'ye -döneminin diğer sözlüklerinden farklı olarak- Arapça ve Farsça sözcüklerden başka Türkçe sözcükleri de alması kendisinin dil konusundaki söz konusu hassasiyetine işaret etmektedir." şeklinde ifade eder (2011: 7-8).

Lehce-i Osmânî'nin asıl sözlük bölümünün getirdiği başlıca yenilikler şunlardır:

1. Osmanlı Türkçesindeki sözler, mümkün olduğu kadar Doğu Türkçesindeki asılları ve eski şekilleriyle gösterilmiştir. Türemiş şekillerinin yaşamasına karşılık unutulmuş veya kullanılmaz olmuş kök sözcüklere götüren, Osmanlı Türkçesiyle olan ilgiyi veya farkları göstermeye yönelen bu sistem, eseri Doğu Türkçesine açtığı için Thory Jozsef ve Barbier de Meynard gibi Batılı Türkologlarca Türkçenin mukayeseli incelemesine kaynak bir çalışma olarak gösterilmiştir.

2. Türkçe sözcüklerin izahını türedikleri kökten hareketle, birleşik sözlerle tamlama ve deyimlerdeki sözcük kümelerinin etrafında toplandıkları taban söz veya mefhuma göre göstermeyi esas alan bir metot ortaya koyması dikkate değer bir yeniliktir. Bir kökten çıkma sözlerin ayrı madde başlarına dağılmadan bir arada bulunması Türkçenin sözcük ve deyim teşkilindeki zenginliğini meydana çıkarmıştır.

3. Türkçe sözcüklerde gittikçe artan imla kargaşasına ve Arap harflerinin Türkçenin bazı seslerini ifadede yetersizliğine çözüm getirmek için Türkçede bulunmayan seslere mahsus Arap harflerini kullanmayan Doğu Türkçesindeki aslî şekillere göre düzenlenmiş bir imla sistemini teklif eder. Ahmed Vefik Paşa, Türkçenin tek harfte toplanmış ayrı ve farklı seslerinin belli olması için her birine özel işaret koydurduğu değişik hurufat döktürüp kullanmıştır.

4. Türk tarihi, etnolojisi, lehçeleri ve coğrafyasına dair maddeler sözlüğe küçük bir Türkoloji ansiklopedisinin taslağı mahiyetini kazandırmıştır. Bunlar arasında üç sütunluk yer işgal eden "Türk" maddesi Ahmed Vefik Paşa'nın Türkçü zihniyetini yansıtması bakımından zikre değer. Lehce-i Osmânî'de bazı sözcükler için Osmanlı ve Doğu Türkçesinden örnek beyitler zikredilmişse de bunların kimlere ait olduğu belirtilmemiştir (Akün 2003: 128).

Lugat-ı Nâcî

Nâcî'nin son kıymetli eseri, bugün Lugat-ı Nâcî diye anılan ve Türkçede kullanılmış veya Türkçeleşmiş, Arap, Acem asıllı sözcüklerin en doğru manalarını ihtiva eden tanınmış lugat kitabıdır. Nâcî bu kitabı **Fetva** sözcüğüne kadar yazıp bırakmış ve kitap müellifin vefatından sonra Müstecâbîzaâde İsmet bey tarafından tamamlanmıştır. İsmet bey aynı eserin Nâcî sözcüğünü izah ettikten sonra, kitaba bir de Nâcî maddesi eklemiş; burada Nâcî'nin hayatı ve eserleri hakkında derli toplu bilgiler vermiş ve Muallim Nâcî'nin bir de portresini çizmiştir (Banarlı 1983: 989).

Lugat-ı Nâcî, 1850'li yıllarda *Müntehabât-ı Lugāt-ı Osmâniyye* ile çok basit bir şekilde yayımına başlanan Osmanlıca sözlüklerin gelişmiş bir örneğidir. Türk dilinde kullanılan Arapça ve Farsça sözcüklerle bu tür sözlüklerde pek bulunmayan Türkçeye Batı dillerinden girmiş bazı sözcüklere de yer veren lugatta yaklaşık 18.000

madde başı mevcuttur. Bunların 14.000 kadarı Arapça, 3000 kadarı Farsça, geri kalanı da Batı kaynaklı sözcüklerdir. Eserde madde başlarının edebî dilde kullanılan sözcüklerden seçilmesine özen gösterildiği belirtilmektedir (Uçman 2003: 219).

Lugat-ı Nâcî, Türkçede kullanılan bütün sözcükleri içermemektedir. Sözlükte Türkçe kökenli sözcüklerin olmaması bu sözlüğün en önemli eksikliklerindendir. Lugat-i Nâcî'nin tamamlanmasında önemli katkısı olan ve sözlüğü eksik kalmaktan kurtarıp yeni nesillerin hizmetine sunan Müstecabizade İsmet'in adının pek anılmamış olup bu sözlüğün Muallim Nâcî'nin adıyla anılan bir sözlük olarak kalması da dikkat çekici bir husustur (Özsarı 2015:1308'den aktaran Kaygusuz 2020: 5).

Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye

Redhouse'un ilk eseri 1830'lu yıllarda, Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça ve Farsça sözcükler için hazırlamaya başladığı ve 1842'de tamamladığı iki ciltlik Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'dir. İstanbul'da 1269'da (1853) kendi adını koymadan bastırdığı eserini 1289 (1872) yılında genişletilmiş ve yazar adı belirtilmiş olarak tekrar bastırmıştır (Findley 2003: 523).

Müntahabât-ı Lugât-ı Osmâniyye, Osmanlı Türkçesinde kullanılan söz varlığımız içinden seçilmiş 25.658 sözcükten oluşmuştur. Bu sözlerin 18.897'sini Arapça, 6.761'ini Farsça sözler oluşturmaktadır. Sözlükte çok az da olsa "kılavuz", "damga" ve "bitikçi" gibi Türkçe sözcüklere yer verilmiştir. Eski baskısında iki cilt olarak hazırlanan sözlüğün birinci bölümünde 416, ikinci bölümünde ise 456 sayfa yer almaktadır. Sözlüğün 10 sayfalık giriş kısmı, eserin teknik özelliklerini açıklayıcı bir bölüm olarak sözlükçülük açısından ayrıca dikkate değerdir. Sir James W. Redhouse, sözlükte sade bir dil kullanmış; madde başı olarak aldığı sözün en yaygın anlamının yanında birkaç anlamına da yer vermiştir. Sözlüğün daha sonra yayınlanan ilaveli baskısında Farsça sözlerin başına "fe" harfi, Türkçe sözlere bir kavis işareti; Arapça olanlara ise hiçbir işaret koymamıştır (Toparlı, Yılmaz ve Yılmaz 2016: 5-6).

1.2. Renk Kavramı

Renk sözcüğünün anlamı Türkçe sözlükte; "Cisimler tarafından yansılanan ışığın gözde oluşturduğu duyum." olarak geçmektedir (http://sozluk.gov.tr/). Meydan Larousse'de renk için; "Işığın kendi öz yapısına veya cisimler tarafından yayılma şekline bağlı olarak göz üzerinde yaptığı etki." tanımı yer almaktadır (C. 16: 486). Şemseddin Sâmi, Kamûs-ı Türkî'de; "Eşya ve escâmın güneşin bazı şualarını bel' ve bazılarını reddetmeleriyle nazarda gösterdikleri suverin beheri, levn." ifadesini kullanarak renk sözcüğünü tanımlamıştır (KT 2015: 1001).

Renk sözcüğünün kökeni Farsça'dır. "Renk sözcüğünün Türkçesi, geçmişte 'bet' ve 'don' sözleriyle ifade edilmiştir. Şimdi ise 'bet' sözcüğü 'bet beniz' kalıp sözünde geçmektedir. 'Don' sözcüğü de 'doru donunda at' gibi bazı sözleri ifade ederken kullanılır. Donanmak sözcüğü, 'süslenmek, renklenmek' anlamına gelir (Öztürk 2015: 5)." Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlükler incelendiğinde renk için Arapça'da *sıbga* (boya), *levn* (renk) gibi sözcüklerin kullanıldığı; Farsça'da *gûn, gûne, fâm* gibi sözcüklerin de renk adlarını pekiştiren sözcükler olarak (*âb-gûn, gül-gûn, gül-fâm, nil-gûn* vb.) kullanıldığı görülmektedir. Türkiye Türkçesinde en yaygın kullanım *renk* sözcüğüdür.

"Renk sözcüğünün sözlüksel pek çok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlamaların çoğu, fiziksel durumlar göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Örneğin; renk, ışığın kendi öz yapısına ve nesneler üzerindeki yayılımına bağlı olarak göz üzerinde yaptığı etkidir. Bir diğer tanım ise; değişik dalga boylarındaki ışık ışınlarıdır. Yani rengin ortaya çıkması ve insan gözünün onu algılaması aslında fiziksel bir durumdur. Bu fiziksel durumun sonunda normal ve sağlıklı olan her insan renk denilen olguyu algılamaktadır. Yine bu tanımlamaların içinde tüm renkleri içinde barındıran tek renk de beyazdır. Bütün renkler, değişik dalga boylarında bu renk içinde bulunurlar (Eminoğlu 2014: 1)."

İnsanlarda renk duygusunun oluşması için bir cisimden yansıyan ışığın yanısıra, gelen ışık karşısında normal çalışan bir göz ve beyinde kusursuz bir görme merkezi gerekir. Bu bağlamda renk şu üç sistemde incelenir:

1. Psikolojik sistemde renk: Beynimizde uyanan bir renk duyumudur.

2. Fizyolojik sistemde renk: Çeşitli ışık cinslerinin göz retinası üstündeki sinirler vasıtasıyla oluşturduğu fizyolojik olaylardır. Sinir sistemimizde renk mevcuttur.
3. Fiziksel sistemde renk: Işığın hangi dalga uzunluklarını hangi oranda bulundurduğuna dair, ölçülerle rakamlarla ifade edilebilen değerleridir. Göz bu dalga titreşimlerini renk sinirleri vasıtasıyla beyne gönderir ve renk görülür. Kısaca, ışığın göze gelmesi fiziksel, bu ışınlar karşısında gözde meydana gelen işlemler fizyolojik, ışınların gözde algılanması olayı psikolojik olaydır (Sağocak 2005: 78).

Renk, varlıkların en belirgin ayırıcı yönlerinden biridir. İçinde bulunduğumuz âlemi algılamada renklerin şüphesiz önemli bir yeri vardır. Canlı ve cansızların en önemli yönlerinden biri olan bir renge sahip olma yahut renk değişimi onun varlığını belirleyen özelliklerinden biri olmakla birlikte işleve yönelik anlamlar taşır ve hayatî öneme sahiptir (Eren 2008: 31-32).

Renk, ilk insanın var olduğu dönemlerden beri bilinen bir olgudur. Eski insanların renklerle ilişkili olarak kullandıkları boya, aşı boyası olmuştur. Chauvet Mağarası dünyada bilinen ilk resim örneklerinin yapıldığı mağaradır. İnsanlar bundan yaklaşık 30 bin yıl önce mağara duvarlarına kırmızı aşı boyası ve kömürle gergedan, mamut, ayı, aslan, at, bizon gibi hayvanların resimlerini çizmişlerdir. Aşı boyasının Mısır resim sanatında da insan ve hayvan bedenlerinin resmedilmesinde kullanıldığı görülmektedir. Eski insanlar renkleri büyüsel amaçlarla, tapınma sırasında görsel etkileyicilik için, kendilerini düşmandan gizleyebilmek ya da korkutucu görünebilmek, beğenilme ve güzelleşme içgüdüsüne cevap verebilmek için kullanmışlardır (Eminoğlu 2014: 3).

İnsanoğlunun, renkleri üretip çoğaltabilmesi oldukça yeni sayılabilir. Renklerin tarihi ele alındığında, renkleri oluşturan pigmentler başlangıçta doğal bileşenlerden ve bitkilerden elde edilmiştir. Yapraklar, çiçekler, toprak, bitki kökleri, böcekler ve kabuklular ile çeşitli mineraller gibi doğal kaynaklardan çeşitli renklere ulaşılmıştır. 800'lü yıllara kadar sadece birkaç ana rengin dışında diğer renkler çoğaltılamıyordu. Üretilen renk sayısının fazlalaşması çok daha sonradır. Ara renklerin günlük hayata girmesi ise sanayi inkılabıyla birlikte başlar. Bu dönem istenilen renk ve tonlarının kolaylıkla elde edilmeye başlamasının miladı olarak kabul edilebilir (Öztürk 2015: 20).

Geçmişten günümüze renkler ile ilgili pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Renge dair ilk çalışma Eski Yunan'da Aristoteles'in De Anima "Ruh Üzerine" kitabında ele alınır. Aristoteles burada algı psikolojisinin ilk örneğini vererek rengi de içeren algı çözümlemelerine de değinir. Aristoteles'in bu çalışması bilimsel olarak kabul edilmemektedir. Rengin bilimsel tanımını ilk defa Isaac Newton yapmıştır (Eminoğlu 2014: 4). Newton, 1666'da renkleri sistematik olarak sınıflandırmıştır. Aslında beyaz ışığın içerisinde tüm renklerin var olduğunu cam prizma deneyi ile ispatlayan Newton, renk spectrumunun bir ucunda kırmızı ve diğer ucunda mor rengin olduğunu ve diğer renklerin (turuncu, sarı, yeşil, mavi ve çivit) bu iki renk aralığında sıralandığını ortaya çıkarmıştır. Newton, cam prizmanın beyaz ışığı kırarak spektral renkleri oluşturduğunu görmüş, bu renklerin tekrar kombine edilmesiyle de beyaz ışığın oluştuğunu keşfetmiştir. Yedi renkten oluşan renk tayfını bulan Newton, böylece renk teorisinin ve bilgisinin temelini ortaya atmıştır (Öztürk 2015: 22). Bir yüz yıl sonra Goethe "Renklerin Öğretisi" kitabında sarı, mavi ve kırmızı yanında bunların karışımlarından oluşan mor, turuncu ve yeşil renkleri tarif ederek bu altı renkten oluşan "renk çemberi" düzenlemiştir (Eminoğlu 2014: 4).

1.3. Renkler ve Etkileri

Günlük yaşamımızda, psikolojimiz üzerinde büyük etkisi olan renkler aynı zamanda bedenimizi etkilemekte ve hareketlerimizi sınırlamaktadır. İnsanlar, yaşadığı yörelerde giyimlerinin ve kullandığı eşyaların renklerini çevresindeki baskın renklere uyum sağlayacak tonlarda seçme eğilimindedir. Zamanla asıl anlamlarından uzaklaşmakla birlikte rengin sembolik kullanımının kalıntıları varlığını hissettirmiştir (Yardımcı 2011). İnsanlar, giysilerindeki renkleri içinde bulunacakları mekâna göre de seçmektedir. Örneğin iş görüşmesine giderken daha koyu renkler; cenazelerde matem gününe uygun olarak çoğunlukla siyah renk; günlük hayatta arkadaş ve aile ortamında ise kendi zevkine göre en sevilen renkler insanlar tarafından tercih edilir. Bu şekilde renk tercihlerinin ortamına uygun yapılması, insan ilişkileri üzerinde olumlu etkiler bırakır.

"Psikolojik etkilerine göre renkler sıcak ve soğuk olarak sınıflandırılır. Sıcak renkler, dalga boyu yüksek olan sarı, kırmızı ve turuncudan oluşur. Bunun yanı sıra dalga boyu daha düşük olan soğuk renkler ise mavi, mor ve yeşildir. Sıcak renkler, izleyeni uyarır ve neşelendirir. Fiziksel gücü, enerjiyi, dinamizmi arttırır, metabolizmayı hızlandırır; fazlası ise heyecan, yorgunluk, şiddet, saldırganlık ve konsantrasyon güçlüğü yaratabilir. Soğuk renkler ise yatıştırıcı ve dinlendiricidir; güven, huzur, üretkenlik, sorumluluk, düzen, ferahlık, barış, özgürlük gibi duyguları çağrıştırır. Düzeni ve rahatlık duygusunu çağrıştırması nedeniyle resmi giysiler ve üniformalarda mavinin tercih edilmesi, hastane odalarında, ameliyat giysilerinde parlamayı önlemesinin yanında, negatif enerjiyi alması, güven ve huzur telkin etmesi nedeniyle yeşilin kullanılması birer örnektir. Soğuk renkler aşırı dozda kullanıldıklarında ise kasvetli, hatta moral bozucu bir etki yaratabilirler; tembellik, ağırkanlılık, hayalperestlik, duygusallık uyandırabilirler. Işığın tamamen yutulduğu ya da yansıtıldığı birer renksizlik durumu olan siyah ve beyazın ise meydana getirdiği bazı psikolojik çağrışımlar söz konusudur. Siyah, güç, tutku, otorite, ciddiyet, resmiyeti temsil ederken; beyazın temizlik, saflık, istikrar, teslimiyet gibi çağrışımları söz konusudur. Gelinlik ve hemşire giysilerinin beyaz olması bu masumiyet, arılık ve hijyen duygusuna dayanır (Sağocak 2005: 78-79). "

Renklerin insanlar üzerinde ne gibi etkiler uyandırdığı konusunda pek çok görüş bulunmaktadır. Bu görüşler içinde en çarpıcı olanları arasında, renklerin insanlarda güzellik ve hoşluk duyguları uyandırmasıdır (Eminoğlu 2014: 5). Renklerin ifade ettiği anlamlar az veya çok insandan insana değişmekle birlikte, bu konuda kültür ve medeniyet ekseninde genel bir bakış açısı oluşmuştur. Bakış açılarının oluşumunda ırk, coğrafya, iklim şartları, yaşam tarzları, ekonomik şartlar, siyaset, düşünce ve inanç gibi pek çok faktörün etkisi vardır. Mesela batı dünyasında siyah yas, beyaz ise masumiyet rengi iken Afrika'da yaşayan zenciler için siyah iyilik, beyaz kötülük manasını taşımaktadır. Renklerin anlamı göçler, hayat şartlarının değişmesi ve etkilenmeler gibi sebeplerle değişebilir. Beyaz, Türk kültüründe yas rengi iken batıdan etkilenme sonucu masumiyet simgesi hâline gelmiştir. Romalı seçkinlerin rengi olan mor, bugün feminist gurupların bir simgesi olmuştur (Eren 2008: 32).

Renkler; dikkat, uyarı, yasaklama, yönlenme, kodlama gibi pek çok işlevi de yüklenirler ve bu özellikleriyle de gündelik hayatımızın vazgeçilmez bir parçasını oluştururlar. Modern yaşamda renklerin simgesel anlamları her alanda karşımıza çıkmaktadır. Fabrikalardaki alet ve makinelerde; trafikte uyarı amacıyla; yiyecek, ilaçlar ve bunların ambalajlarında; aynı zamanda logo ve marka tasarımlarında; reklam gibi pazarlama iletişiminde renklerin simgesel gücünden oldukça faydalanılır. Böylece ürünün fark edilmesi ve tanınması sağlanır. Örneğin temizlik amaçlı ürünlerin beyaz; diyet besinlerinin mavi ve yeşil tonlarda ambalajlanması; hamburger, kola gibi çok tüketilen ürünlerde kırmızı rengin tercih edilmesi; banka logolarında güveni telkin eden yeşilin, ciddiyeti temsil eden mavinin kullanılmasıyla tüketicinin algısını bu yöne çekmek amaçlanmıştır (Eminoğlu 2014: 7).

1.4. Türk Kültüründe Renkler

Yeryüzünde insanoğlunun yaşamaya başladığı günden beri birtakım tabiat olayları nasıl insanların dikkatini çekmiş ise tıpkı onun gibi tabiattaki çeşitli renkler, çiçekler ve başka renkli şeyler de dikkat çekmiştir. Giderek insanlardaki zevk unsuru renklere olan ilgiyi çoğaltırken bir taraftan da bazı inanmalara bağlı olarak renkler bazı anlamlar kazanmış ve birtakım renkler bir taraftan sembol değerler kazanırken diğer taraftan da manevî ve millî değerler kazanmıştır. Dolayısıyla, bütün diğer milletlerde olduğu gibi, Türk milletinin de, en eski zamanlardan başlayarak tarihî seyir içinde renklere çeşitli sembol anlamlar ile millî ve manevî değerler kazandırdığı görülmektedir. Türk tarihinde ve kültüründe renklerin sembolik anlamları ilk olarak batılı Türkologların dikkatini çekmiş ve çalışmalarında bu hususa işaret etmişlerdir. (Genç 1997: 1075)

Batılı Türkologlardan Alman Türkoloğu Annemarie von Gabain, çalışmasında çeşitli milletler için renklerin sembolik anlamlarını açıklamış, renklerin yönleri ifade etmede eskiden beri kullanıldığını belirtmiştir. Ona göre renkleri yön ifade etmede kullanan en eski milletlerden biri Çinlilerdir. Çinlilerin sıralamasına göre *doğu, batı, güney, kuzey*in karşılıkları: *mavi/yeşil, ak, kızıl ve kara*dır. Merkezin rengi ise *sarı* (orta) ile ifade edilir. Aynı kozmolojik görüşlerin Türk ve Moğol halkları tarafından da bilindiğini ve kullanıldığını ifade etmiştir. Gabain, Türklerin kullandığı renkleri I. PAUDE'nin tespit ettiği şekliyle açıklamıştır. Buna göre Türk lehçelerinde çok sayıda renk adları arasında ancak *kara, ak, kızıl, yaşıl (yeşil) ve sarıg (sarı)* her yerde yaygındır ve her şey için kullanılabilir. Buna karşılık *ala, kök (gök), boz ve kır* göze çarpan anlam genişlikleri ile, belirli nesneler için sınırlı renk ifadeleridir. (Gabain 1968: 107-108).

Bu bilgilerden açıkça anlaşıldığına göre Türkler tarihlerinin en eski zamanlarından başlayarak, uzun zaman beş ana renk olarak kara, ak, kızıl, yeşil ve sarı renkleri esas görmüş ve bu renklerden her birini dünyanın dört yönü ile merkezini ifade etmekte kullanmışlardır. Buna göre, tekrar hatırlatmak gerekirse merkez = sarı, doğu = yeşil (*veya gök; gök renk günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi bazen yeşil, bazen de mavi anlamını ifade eder şekilde kullanılmaktadır*); batı = ak, güney = kızıl (*kırmızı, al*) ve kuzey = kara renklerle ifade edilmiştir (Genç 1997: 1077).

Türkler, renk adlarını yalnızca yönleri ifade etmede kullanmamışlardır. Renklere çeşitli manalar da yüklemişlerdir. Cevat Heyet de bunu açıkça belirtmiş ve şu sözlerle ifade etmiştir: "Türk tarihinde renklerin çok önemli bir yeri vardır. Türkler renkleri ifade eden söz ve kavramları, yalnız lugatî-aslî manada değil, belki aynı zamanda mücerret mefhumlar gibi mecazî manada da kullanmışlardır. Ve bunlara ilahî, dinî, millî, coğrafî ve duygusal manalar yüklemişlerdir (1996: 55).

Gabain'in çalışmasında bahsettiği gibi Türklerin yönleri ifade etmek için kullandığı ve ana renkler olarak kabul edilen renk adları; *kara, ak, kızıl, yaşıl (yeşil veya gök) ve sarıg (sarı)* renkleridir:

Türklerde «aklık», temizliktir, arılıktır. Ululuktur. Yaşlılık, tecrübe ile dolu oluş ve bir kocalıktır, büyüklüktür. Devletin ululuk, adalet ve güçlülüğünün bir sembolüdür. Türk geleneklerinde, önemli bir yer tutmuştur. Hunlar ile ilgili kaynaklardan beri, «batının rengi, beyaz»dır. Ziya Gökalp, Türklerde *Mantıkî Tenazurlar* adlı araştırmalarında bu konu üzerinde, geniş olarak durmuştur. Ona göre Akdeniz Türkiye'nin batısında olduğu için, ona Akdeniz denmiştir (Ögel 2000: 377-378). Aynı zamanda ak renginin çok eskiden beri inanışlarda da geçtiği bilinmektedir. Eski Türklerde, Türk Şamanizminde Ülgen, hayır ilâhıdır. Ülgen'in altın kapılı sarayı ve altın tahtı vardır. Şaman dualarında ona Beyaz Parlak (Ak Ayas), Parlak Hakan (Ayas Kaan) vb. şekilde hitap edilir. İnanışa göre Ebem Kuşağını (Gök Kuşağı) da o yaratmıştır. Eski Türk devletlerinde yöneten ve yönetilenleri belli etmek için renkler kullanılmıştır ve *ak kemik* (ak sünük=ak süyek) deyiminin beyler; *kara kemik* (kara sünük = kara süyek) deyiminin de avam, yani halk anlamında ve epeyce yaygın bir kullanımı vardır. Ak renginin, oluşumu X. yüzyıla kadar indirilebilen Dede Korkut Destanlarında da bu durum için kullanıldığı görülür. Dede Korkut Oğuz beylerinden söz ederken *ak sancaklı* veya *ak alemli* ifadelerini kullandığı gibi Selçuklu öncesi Oğuz hükümdarlarından Bayındır Han'dan söz ederken de "ağ atlı Bayındır Han" deyimini kullanmaktadır. Şüphe yok ki, bugün Türkiye'de çok yaygın olarak kullandığımız "yüzü ak" ve "alnı ak" ifadeleri de ak renginin Türk manevî ve millî hayatında kazanmış olduğu adalet, doğruluk, haklılık, yücelik ve güçlülük anlamları ile bağlı bulunmaktadır. Ak (beyaz) renk Türklerin en eski millî ve manevî inançlarından kaynaklanan, devleti temsil etmiş bir hükümranlık sembolüdür. Müslüman Türkler bunu dinî geleneklerine bağlamışlardır. Osmanlı devrinde de

devlet geleneğinden gelen bu Ak Sancak ile, daha çok ordu ve halk geleneğinin üstün tuttuğu al (kızıl-kırmızı) renkli sancak giderek dorukta birleşmiş ve bugünkü beyaz ay-yıldızlı al bayrağımızı meydana çıkarmıştır (Genç 1997: 1078-1082).

Kara sözcüğü, Türkçedeki en koyu renk adının karşılığı olup ak renk adının zıddıdır. Kara ve siyah renk adları birbirinin yerine kullanılabilen eş anlamlı sözcüklerdir. Kara renk, Türkçe kökenli bir sözcüktür. Kara sözcüğü bütün Türk lehçelerinde bilinir ve kullanılır. Siyah renk adı ise, Türkçeye sonradan, Farsça'dan girmiş bir sözcüktür (Öztürk 2015: 67). Kara renk, Türklerde binlerce yıldan beri bir kuzey sembolüdür. Mete, Çin imparatorunu Pai-teng adlı dağda kuşattığı zaman, dağın kuzeyini *siyah veya yağız atlar* ile çevirmiştir. Destanlarda da kara renginin kullanımı oldukça hâkimdir. Dede Korkut, Bayındır Han'dan söz açarken "ağ otağın, kara yerin üzerine diktürmiş idi" der (Ögel 2000: 431-432). Yine Dede Korkut Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde, erkek çocuğu olanların *ak*; kız çocuğu olanların *kızıl*; çocuğu olmayanların *kara otağa* oturtulduğu görülmektedir. "Kara renginin yas rengi olarak sembolize edilmesi Türklerde yaygındır. Dede Korkut'ta yas belgesi olarak, "ağ çıkarıp kara giyme" işinden, sık sık söz açılmaktadır. Yine aynı eserde Oğuzlar ölüleri için, "kara giyip, gök sarındılar" demektedir (Ögel 2000: 434)." Yukarıda bahsedildiği gibi kara renginin *avam, halk* için kullanıldığı da bilinmektedir.

"Eski Türklerin inanışlarına göre kara rengi kötü ruhları temsil ederken de kullanılır. Karanın Şaman Türkler açısından ifade etttiği anlamlar ile ilgili olarak, Abdülkadir İnan şu bilgileri verir: Altaylıların akidelerinde ruhlar aru (pâk, temiz, arı) veya kara (habis) zümrelerine ayrılırlar. Bunlara Tös de denir. Tös denilen bu ruhlardan Karatös grubuna yeraltı tanrısı Erlik de dahildir. Altaylılar en ağır ve elemli felâketleri Erlik'in faaliyetiyle alâkadar bilirler. Erlik, yeraltında kara çamurdan yapılmış sarayında oturur. Erlik, büyük kara ruh sayılır (Genç 1997: 1101)." Saçın, kaşın kara olması Türklerde güzellik unsuru olarak kabul edilmektedir. Şâirler, yazdığı gazellerin beyitlerinde sevgiliyi tanımlarken *kara kaş, kara göz, kara saç* mazmunlarını kullanmış ve sevgilinin güzelliğini bu şekilde tasvir etmişlerdir.

Eski Türkçede *yaşıl* olarak kullanılan renk günümüz Türkçesinde *yeşil* şeklini almıştır. Eski Türklerce yış sözü orman demektir. Yeşil renginin yerine bazen *gök*

(kök) renginin de kullanıldığı görülür. Buna örnek olarak Dede Korkut'ta yeşil yok denecek kadar azdır. Yalnızca bir veya iki yerde *yeşerme* kökü yer almıştır. Dede Korkut'ta yeşil sözünün yerini gök almıştır. Göktürk yazılarıyla yazılmış kaynaklarda yeşil (yaşıl) sözü yalnızca iki yerde geçer. Biri ırmak (*yaşıl-ögüz*) ve biri de *Yeşil-kaya* adlı yer dolayısıyla görülür. Kutadgu Bilig'te Yusuf Has Hacib göğü "yaşıl kök" yani *yeşil gök* tanıtmasıyla söylemiştir. (Ögel 2000: 471-474). Türk mitolojisine göre hayır ilâhı Ülgen'in, koruyucu ruh olarak kabul edilen yedi oğlundan birinin adı Yaşıl (yeşil) Kaan'dır ve umumiyetle bitkilerin yetişip büyümesini düzenlediğine inanılır. İslâmiyetle birlikte yeşil rengin, Hazret-i Peygamber'in üç sancağından birinin rengi olarak ayrıca manevî bir anlam kazandığı ve Müslüman Türklerin hayatında müstesna bir yer işgal ettiği de bilinmektedir. Bayraklarda da yeşil rengin kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı Devletinde yeşil renkli sancak vardır. Çaldıran Savaşı'nda Bolu ve Kastamonu süvarileri yeşil sancak kullanmışlardır. Kanunî devrinde ise kapıkulu ocaklarında yeşil sancak kullanılmıştır (Genç 1997: 1089-1093).

Kırmızı rengin Türklerde en yaygın ve tek adı *kızıl*dır. Kırmızı sözü eski Türkçede yoktur. 11. yüzyıl Türk eserleri ile Dede Korkut'ta kırmızı sözü bulunmaz. Türklerde kırmızı rengin sembolü veya benzeri *kan*dır. Göktürk yazıtlarından Tonyukuk yazıtında "onun kanını döktü" anlayışı, *kızıl kanın tökti* sözleriyle karşılanır. Dede Korkut'ta da *kırmızı yanaklı* demek yerine *kar üzerine kan tammış (damlamış) yanaklım* denmektedir. Kırmızı renginin Türklerde kötü ruhlar için de kullanıldığı bilinmektedir. Türklerde *Al-bastı* Anadolu'nun çoğu yerinde de *Al-karısı* dediğimiz ruh, kötü bir ruh olarak anılır. Hilekârlık yapan kimseler için kızıl rengi kullanılmıştır. Ortadoğu dillerindeki hile karşılığı olarak söylenen al sözü, eski Türk kitap ve yazılarında da görülür. Eski Türk edebiyatında hilenin sembolü *kızıl tilki* dir. Bunun bir örneği Kutadgu Bilig'ten verilmektedir: "Alçı bolsa kızıl tilkü teg": Kızıl tilki gibi alçı, yani hileci olsa! demektir. Kırmızı rengin Türklerde düğün rengi olduğu da bilinmektedir. Evlenen kızlara kına gecesinde kızıl kına yakılır. Dede Korkut Hikâyelerinde evlenecek gelin ve güveyi kırmızı kaftan giyer (Ögel 2000: 417-419).

Türklerin en eski inanışlarından bu yana kırmızı rengine yüklediği millî ve manevî değelerden en önemlisi şüphesiz Türk bayrağında görülmektedir. Türkiye Cumhuriyetinin bayrağı *ay-yıldızlı al bayrak*tır. Kırmızı rengiyle, bu vatan için savaşmış ve şehit düşmüş askerlerin kanı sembolize edilir.

Sarı renk, Türk inanışları ile duygularında iyi bir yer tutmaz. Kötü ruhlar, hastalıklar, bomboş çöller, uzun kış günleri, yokluklar, hep sarı renkle sembol-lcştirilmişlerdir. Yalnızca tabiat ve bahardaki çiçek tasvirlerinde zevkle ve istenerek kullanılır. Kötü ruh olarak "Sarı Oğlan" motifi, Er Töştük destanında görülür. Kökçe, Sarı Oğlan ile savaşa gider. Onu bir demir evde bulur ve atı ile ezer. Anlaşıldığına göre Sarı Oğlan, kötü bir ruhtur. Sarı rengin hastalığı sembolize ettiği bilinmektedir. *Sarılıg* sözü 11. yüzyılda da ondan öncesinde de Türkler arasında bir hastalığın adıdır. Sarı renk devlet sembolleri arasında Cengiz Han ile birlikte önem kazanmıştır. Türk-İslâm devletlerinin amblemlerinde sarı rengin hususiyle Cengiz Han İmparatorluğunun genişlemesinden sonra çoğalıp yaygınlaştığı anlaşılır. Türklerde dünyanın merkezi sarı rengiyle ifade edilmiştir. Bu anlayışın da onların en eski inançlarından olan Şamanizmden kaynaklandığı görülmektedir (Genç 1997: 1094-1097; Ögel 2000: 479-482).

Türklerin tarihî dönemlerden günümüze kadar renk adlarını kullandıkları bilinmektedir. Türkçenin ilk yazılı metinleri olan Göktürk devletine ait kitabelerinde de renk adları geçer. Salim Küçük, Türkçenin tarihî dönemlerinde geçen renk adlarını incelediği bir çalışma hazırlamıştır ve Köktürkçe ile başlar. Renk kavramının öŋ sözcüğüyle karşılandığı Göktürk Yazıtlarında, karşımıza çıkan renk adları genellikle Türkçe olup sayıları oldukça sınırlıdır. *Ak (ak adgır, Ak Sub), boz (boz at), esri (tekir renk, kaplan renkli, iki renkli; çaar), kara (kara bodun, Kara Kamag Bodun), kızıl (kızıl kan), kök (kök tengri, kök öng, kök Türk,), sarıġ (sarıg altun), torıġ (doru, torıġ at), örüŋ (örüŋ kümüş,), yagız (yaġız yer; yaġız at), yaşıl (Yaşıl Ögüz), yegren (kestane rengi = yegren at)* yazıtlarda geçen başlıca renklerdir. Uygur dönemi eserlerinde bu renklerden farklı olarak; *al (kızıl), ala (rengarenk), razvrt/rajıravart/rajıvart/arjawrt/aşırvat (lacivert), esriŋü (alaca), yipin/yipün/yipkün/yibün/yüpün (menekşe rengi veya mor, kırmızı)* renkleri karşımıza çıkan renk adlarıdır. Kutadgu Bilig, Dîvânü Lûgati't-Türk, Atabetü'l-Hakayık, Divan-ı Hikmet gibi önemli yazılı eserleri kapsayan Karahanlılar döneminde; *ar/or (kestane rengi, kumral, konural), arsal (kumral, konur al), arsik/arsıl (kestane rengi, kumral, konur al), bayın (koyu kırmızı gelincik çiçeği rengi, koyu kırmızı, kızıl, erguvan renginde olan, menekşe rengi, konur, koyu kırmızı), çakır (mavi, mavi-gri, gök gözlü, çakır gözlü, çakır), çal (alaca, kır, siyah ve beyaz karışımı renk), çımak (pek ak, beyaz), çibek (pas rengi, kına rengi), çubar (ala, alaca), habeş (siyah ile beyaz arası,*

koyu esmer renk), kırgıl (gri saçlı, orta yaşta olan kimse, kırçıl), kırtış (yüz rengi, yüz), koñur (kestane rengi), kuba/kupa (sarının hafif koyusu, kumral), kula (kula renk), sapsurığ/sapsarığ (herhangi bir sarı renk, sapsarı), surh (kızıl, kırmızı), şaşut (kır, alaca), tığ (Kırmızı ile doru arasında bir renktir, genellikle hayvan isimlendirmelerinde kullanılır. Örneğin; Tığ at, tığ koyun gibi.), tüm kara (düz kara renk), zerd (sarı) renkleri eklenmiştir. Harezm-Kıpçak, Çağatay Türkçesi dönemlerinde Fars edebiyatı ve İslamiyetin etkisiyle renk adlarında alıntı sözcüklerin yerleştiği görülmektedir. Bu dönemlerde; *mey-gûn* (şarap renginde kırmızıya çalan renk), *kehrüba* (açık sarı, kızıl arası, amber rengi), *ahdar* (pek yeşil, yemyeşil)*, ahmer* (kırmızı, kızıl)*, beyaz, beyza* (daha ak, çok beyaz), *gülgûn* (gül renkli, pembe)*, la'l* (kırmızı, al)*, lâceverd* (lacivert, koyu mavi) *reng-i şarâb* (şarap rengi), s*ebzî* (yeşil), *şeb-reng* (gece renginde olan, siyah)*, siyah/siyeh* (kara)*, siyâh-çerde* (esmer, karayagız olan)*, za'feran* (Safran, sarı renkli bir çiçekten elde edilen sarı madde, sarı renk) gibi renk adları, dilimize yabancı dillerden geçen renk adlarıdır (Küçük 2010a: 560-565).

2. RENK ADLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Andrey Nikolayeviç Kononov (2015), "Türk Lehçelerinde Renk Adlarının Semantiği" adlı çalışmasına, farklı milletlerin yön adlarını ifade ederken kullandığı renkleri açıklayan bir bilgiyle başlamıştır. Türk halk ve kavimlerin, şehir ve kasabaların, dağ, nehir, çöl ve unvanlarda kullanılan renklerin kullanımının dikkat çektiğini ancak tam olarak incelemesinin yapılmadığını belirtmiştir. Bu makalede söz konusu incelemeyi yapmaya çalıştığını ifade etmiştir. *Kara, ak*, *kök ~ gök , sarı, kızıl, ala* renk adlarının uğradığı değişimleri, lehçelerde ifade ettiği anlamları açıklamıştır.

Dilek Ergönenç ve Kübra Can (2020), "Karahanlı Türkçesindeki Renk Adları" adlı çalışmada Karahanlı Türkçesindeki telif eserlerin söz varlığı açısından zengin olduğunu belirtmişler ve bu döneme ait dört eserde renk adlarını incelemişlerdir. Bu dört eserden ilki Kâşgarlı Mahmud'un yazdığı sözlük olan Dîvânu Lugâti't-Türk'tür. Dîvânu Lugâti't-Türk'te 28 adet renk adı tespit etmişlerdir. İkinci eser, XI. yüzyılda Yusuf Hâs Hâcib tarafından yazılmış bir mesnevi olan Kutadgu Bilig'tir. Bu mesnevide 20 adet renk adı tespit etmişlerdir. Üçüncü eser, XIII. yüzyılın ilk yarısında Edip Ahmed B. Mahmud Yüknegî tarafından yazılmış Atabetü'l Hakâyık'tır. Eserde 3 adet renk adı tespit etmişlerdir. Bu renk adlarının gerçek bir nesneyi değil bir benzetme unsurunu nitelediğini ifade etmişlerdir. Dördüncü eser ise Rylands nüshasını ele alan Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi'dir. Bu tercümede 5 adet renk adı geçmektedir. İncelenen dört eserin dizin bölümünden yapılan tarama sonucunda Karahanlı Türkçesinde toplam 34 renk adı olduğunu belirtmişlerdir.

Hatice Şahin ve Zhamila Arzybaeva (2018), "Renk Adlarının Pekiştirme İşlevine Dair (Kırgız Türkçesi Bağlamında)" adlı çalışmayı Türkçedeki renk adlarından, Kırgız Türkçesinde tespit edilen pekiştirme işlevinin tüm renklerde değil *kızıl, kara, sarı ve kök* gibi ana renklerde görüldüğünü tespit etmek için yazdıklarını belirtmişlerdir. Kızıl, kara, kök ve sarı renklerinin ifade ettikleri kavramları, metinlerden örneklerini ayrı başlıklar içinde incelemişlerdir. Buna göre bu renk adları, Kırgız Türkçesinde pekiştirme için sıklıkla kullanılmaktadır. Renk adlarını pekiştirmek için pekiştirme ünsüzüyle birlikte *açık ve koyu* sıfatları da kullanılır. Ayrıca Kırgız Türkçesinde karışık renk için *ala ve kaşka* sözcükleri kullanılmaktadır.

Bu çalışmadan sonra konuyla ilgili art ve eş zamanlı metin taramaları ve tasnif çalışmalarının yapılması gerektiğini vurgulamışlardır.

İbrahim Şahin (2015), "Türk Dilinde Renk Adı *+mAn* Sistemi ve {mAn} Ekinin Kökenine Dair" adlı çalışmasında Kaşgarlı Mahmud'un Türkmen adıyla ilgili efsanesinden yola çıktığını belirtmiştir. Renk Adı *+mAn* Yapısında Olan Sözcükler adlı başlık altında; Alaman, Alman, Bozman, Karaman gibi sözcükleri ve yapılarını açıklamıştır. Ardından bu ekin kökenini ve renk adı yaptığı örneklerini incelemiştir. Şahin çalışmasının sonuç kısmında üç tespitte bulunmuştur. İlk olarak, *+mAn* ekinin en eski renk adlarında kullanılarak yeni renk adı yapması, kök, yer ve kişi adlarında kullanılması gibi verilere dayanarak alıntı bir ek olamayacağını vurgulamaktadır. Diğer bir tespiti; ekin eklendiği sözcüklere "benzeyen" anlamı katmadığı, isimleri pekiştirip kuvvetlendirdiği, fiillerden ise *çok yapan, iyi yapan* gibi sıfatlar ürettiğidir. Üçüncü ve en önemli tespitin, Türkçedeki renk adlarını oluşturmada bu ekin sistemli olarak kullanılması olduğunu ifade etmiştir.

Kürşat Efe (2017), "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Renklerine Göre Hayvan İsimleri" adlı çalışmasında Türkçenin ağızlarındaki zenginliğine değinmiştir. *Renklerine Göre Verilen Hayvan İsimleri* ve *Vücut Organlarının Renklerine Göre Verilen Hayvan İsimleri* başlıkları altında hayvan adlarını sıralamış ve açıklamıştır. Renk bildiren sıfatların önemli derecede kullanıldığını, somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarının genelde birleşik yapıda olduğu ve belirtisiz isim ve sıfat tamlaması şeklinde olduğunu tespit etmiştir. Sıfat-fiil şeklinde olanlar da vardır.

Mehmet Özmen (2016), "Türkçede Renkleri Adlandırma Sorunu" adlı çalışmasında, *Yapıları ve yöntemleri bakımından renk adlandırmaları* başlığını sekiz alt başlığa ayırarak renkleri incelemiştir. Renkleri adlandırmanın zor bir konu olduğunu ancak belli başlı yöntemlerin kullanıldığını belirtmiştir. Belirtisiz isim tamlaması yapısında renk adlarının belirli bir rengi karşıladığını, sıfat tamlaması yapısında rengin değişik tonlarını karşıladığını, nesne adına Arapça aitlik eki getirilerek yapılan renk adlarının nesnenin rengini renk adına dönüştürdüğünü ve yapım eki getirilerek üretilen renk adlarında eklendiği rengin bir tonunu karşıladığını ifade etmiştir.

Nesrin Bayraktar (2013), "Türkçede Renk Adlarıyla Özel Ad Yapımı" adlı makalesinde, harita ve sözlük gibi temel kaynaklardan özel adlar tarandığını, bu özel adlarda kullanılan renk adlarının sıklık ve içerik analizinin yapıldığını belirtmiştir. Özel ad vermede kullanılan toplamda 17 farklı renk adının olduğunu tespit etmiştir. Eskiden beri var olan *kara, ak, gök ve sarı* gibi renk adlarının daha fazla tercih edildiğini ifade etmiştir. Bu 17 farklı renk adlarıyla oluşturulan 2178 özel adın tespit edildiğini, Türkçede renk adlarının zenginliğini ve özel ad vermede dilin işlevsel olarak kullanıldığını belirtmiştir.

Nesrin Bayraktar (2014a), "Türkçede Kişi Adlarında Renk Adları" adlı makalesinde Türk Dil Kurumu'nun *Kişi Adları Sözlüğü*'nden yararlanmıştır. Çalışmanın, hangi renk adlarının kişi adı için kullanıldığı, hangisinin kızlara hangisinin erkeklere uygun olduğu gibi sorulara çözüm bulmak için yazıldığını söyler. 510 renk adının bulunduğu kişi adı tespit etmiştir. 75'i kız, 370'i erkek, 67'si hem erkek hem de kız adıdır. Tespit ettiği renkler arasında kişi adı yapımında en çok kullanılan renkleri *ak, gök, kara ve al* olarak sıralamıştır. Bunun nedenini, tarihi eskiye dayanan renklerin ad yapımında daha çok kullanılmasına bağlar. Çalışmasını grafik verileriyle de desteklemiştir.

Nigar Karakulak (2015), "Renklerde Adlandırma" isimli yüksek lisan tezinde 2011 yılında yayınlanan TDK Türkçe Sözlük'ten yararlanmıştır. Taradığı sözlükte, 231 renk adının madde başı olarak yer aldığını tespit etmiştir. Tezini üç bölüme ayırmıştır: Renkler, Renklerde Adlandırma, Renk Adları Sözlüğü. İlk bölümde renklerin psikolojik etkilerinden, ana, ara, sıcak, soğuk gibi renklerden bahsetmiştir. İkinci bölümü altı ana başlığa ve alt başlıklara ayırmıştır. Burada renk adlandırmalarında köken, yapı ve somutlaştırma gibi konular işlenmiştir. Son bölümde ise renk adlarının yer aldığı sözlük verilmiştir. Karakulak, taranan sözlükte yer alan renk adlarından 150 tanesinin söz öbeği şeklinde olduğunu tespit etmiştir.

Pınar Gümüşkaya (2015), "Tarihî Türk Lehçelerinde Renk Adları" isimli yüksek lisans tezinde; Orhon, Uygur, Karahanlı, Harezm-Altın Ordu, Kıpçak, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerini ele alan 161 eserin taranarak renk adlarının tespit edildiğini ifade etmiştir. Bu çalışma ile derli toplu bir sözlük ortaya koymayı hedeflediğini belirtmiştir. Tezini beş bölüme ayırmıştır. İlk bölümde Türkçenin tarihî dönemlerini ve o dönemlere ait eserleri açıklamıştır. İkinci bölümde,

dil ve kültür ilişkisi, renklerin söz varlığına katkısı, renklerle ilgili yapılan çalışmalar gibi konulara, üçüncü bölümde ise renk adlarını madde başı olarak sıraladığı sözlüğe yer vermiştir. Dördüncü bölümde bulduğu sonuçları değerlendirmiştir. Buna göre çalışmanın madde başı ve alt maddeler dahil 1549 maddeyi içerdiğini söylemiştir. En çok renk adı Çağatay Türkçesinde bulunmaktadır. Bunun sebebinin ise Arapça ve Farsçanın Türkçeye olan yoğun etkisi olduğunu ifade etmiştir. Beşinci bölümde kaynaklar ve tablolar yer almaktadır.

Salim Küçük (2010a), "Tarihî Türk Lehçelerinde Renk Adlandırmaları" adlı makalesinde Eski Türkçe, Orta Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesine ait eserlerde yer alan renk adlarını ve renklerin özelliklerini incelemiştir. Türkçede renk adlarının şekli ve anlam yönünden iki şekilde türetildiğini ifade etmiştir. Çalışmasında ana renk adları ile tabiattan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarının kökeni ve tarihî gelişimleri üzerinde durulacağını belirtmiştir. Renklerin eski tarihlerden günümüze gelene kadar önemli ölçüde değişime uğradığını, *kara* renginin siyaha göre kavram ve anlam yönünden yaygınlaştığını tespit etmiştir. Arapça renk adlarının Karahanlı Türkçesi döneminde, Farsça renk adlarının Çağatay Türkçesi döneminde dilimize yerleşmeye başladığını, Eski Anadolu Türkçesi döneminde Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Türkçe renk adlarının dikkat çektiğini söylemiştir.

Salim Küçük (2010b), "Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları" isimli çalışmasında Türk lehçeleriyle Türkiye Türkçesi arasında karşılaştırma yapmıştır. Buna göre, Oğuz Grubu lehçeleri içerisinde doğadan somutlaştırılarak yapılmış renk adları bakımından en zengin lehçenin Türkiye Türkçesi olduğunu tespit etmiştir. Ardından Azerbaycan Türkçesi gelmektedir. Uygur-Karluk Grubunda Uygur Türkçesi; Kıpçak Grubunda Kazak, Tatar ve Başkurt Türkçeleri; Sibirya Grubunda Hakas Türkçesinin renk adlarını somutlaştırma yönünden en zengin lehçeler olduğunu belirtmiştir. Türkçede doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarının yiyecek, içecek, bitki, hayvan adı, gökle ilgili adlandırmalar, hastalık adları gibi kavramlardan oluştuğunu tespit etmiştir.

Salim Küçük (2010c), "Türkiye Türkçesinde Renk Adları ve Özellikleri" adlı makalesinde renk adlarını tespit etmek için en son yayınlanan Türkçe Sözlük ve

Derleme Sözlüğü kullanmıştır. Ayrıca atasözleri ve deyimlerde geçen renk adlarını da tespit ederek kökenlerini vermiştir. Renklerle yapılan pekiştirme sıfatları ve isim-fiil şeklindeki renk adlarına yer vermediğini belirtmiştir. Makalesini; Türkiye Türkçesi Yazı Dilinde Yer Alan Renk Adları, Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kullanılan Renk Adları, Renk Adlarıyla Yapılmış Atasözleri, Renk Adlarıyla Yapılmış Deyimler başlıklarına ayırmıştır. Türkçe sözlüğün daha az renk adı içerdiği, yabancı dillerden gelen renk adlarında Fransızca'nın ağırlıkta olduğu, atasözü ve deyimlerdeki renk adlarının yabancı sözcüklere çok az yer verdiği gibi tespitlerini sıralamıştır.

Tuğçe Tanrıkurt (2014), "Türkiye Türkçesinde Renk Adları (Yapı-Köken)" adlı yüksek lisans tezinde, Türkiye Türkçesi yazı dili ve Anadolu ağızlarındaki renk adlarını etimolojik, morfolojik yapılarına göre ve adlandırma yollarına göre incelemiştir. Toplamda 67 tane kaynaktan tarama yaparak 1247 tane renk adı tespit ettiğini belirtmiştir. Tanrıkurt, tezini beş bölüme ayırmıştır. Renk adlarını yapılarına göre incelediği ilk bölümü beş başlığa ayırmıştır: Basit, Türemiş, Birleşik Yapılı Renk Adları, Türkiye Türkçesinde Renk Adlarından Türeyen Eylemler, Değerlendirme. İkinci bölümde renk adlarını köken bakımından, üçüncü bölümde renk adlarını adlandırma yolları bakımından incelemiştir. Dördüncü bölümde; atasözleri, deyimler, dualar ve beddualarda bulunan renk adlarına yer vermiştir. Tezinin son bölümünde ise taranan renk adlarının madde başı olarak sıralandığı sözlüğe yer vermiştir.

Yasemin Çürük (2017), "Türk Dilinde Renk Adları ve Renk Adlarına Gelen Ekler" adlı çalışmasını, Türkçede Renk Adları ve Renk Adlarına Gelen Ekler şeklinde iki başlığa ayırmıştır. Renk adlarına gelen ekleri açıklamış ve örneklerini vermiştir. Sonuç kısmında bazı eklerin değişime uğramadan günümüze kadar geldiğini, bazılarınınsa kullanımdan düştüğünü ya da değişime uğradığını ifade etmiştir. Örneğin; *+Il* eki Eski Türkçeden itibaren kullanılan ve değişime uğramamış bir ektir.

Zeki Kaymaz (2000), "Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematiği" adlı çalışmasında, Köktürk Metinlerinde geçen renk adlarının listesini vermiş, buradaki renklerin çoğunluğunun at donları olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra Türkiye Türkçesi ve ağızlarında geçen renk adlarının olduğu 1447 adet sözcüğün listesini vermiş ve özelliklerine göre tasniflerini yapmıştır. Malzemenin çokluğundan ötürü sadece doğrudan renk adı ve rengin tonunu

bildiren ifadeleri çalışmasında ele aldığını belirten yazar, sözcüklerin kökenlerini ise alındığı kaynakta gösterildiyse yazdığını söylemiştir.

Bu çalışma ise Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye, Lugat-ı Nâcî, Lehce-i Osmânî ve Kamûs-ı Türkî sözlüklerindeki renk adlarına dayalı söz varlığı üzerine yapılmıştır. Sözlüklerdeki renk adlarına dayalı söz varlığının 19. yy yazılı dilde kullanımı tespit edilmeye, durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Sözlüklerin söz varlığı açısından benzerlik ve farklılıkları da ortaya konulmaya çalışılmış, birbirlerinden etkilendikleri noktalar tespit edilmiştir. Renk adlarına dayalı söz varlığı incelenirken basit, birleşik ve türemiş olmak üzere yapı bakımından bir sınıflandırmaya gidilmiş, ayrıca sözcüklerin kullanım yerleri, mecaz anlam ifade etmeleri gibi anlamsal bir değerlendirme de yapılmaya çalışılmıştır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış sözlüklerden Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'deki renk adlarına dayalı söz varlığı taranarak tespit edilmiştir. Tarama sonucunda tespit edilen sözcükler, yapı ve anlam bakımından iki temel tasnifte incelenmiştir. Bu sözcükler, tablolar halinde kökenleri ve sözlüklerdeki tespit edilme oranları verilerek yorumlanmıştır. Sözcüklerin kökenleri araştırılırken kaynaklara bakılmasına rağmen hangi dile ait olduğu tespit edilemeyenler (?) işareti ile gösterilmiştir. Kökenlerinden emin olunamayan ve birleşik yapıda olduğu düşünülen sözcükler de "agber (<T. + <F. ?)" örneğinde olduğu gibi gösterilmiştir.

Yapılan çalışmada, taranmış olan dört sözlükten tespit edilen renk adlarına dayalı söz varlığının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olarak tablolardan yararlanılmış, sözlüklerdeki renk adlarına dayalı söz varlığının benzer ve farklı yönleri incelenmeye çalışılmıştır. Bu benzerlik ve farklılıklar ise yüzdelik oranlarla göserilmiştir. Böylece sözlükler sayesinde dönemin söz varlığı belirlenirken sözlüklerin birbirlerinden ne şekilde yararlandıkları ortaya konulmuştur.

Renk adları ile ilgili tespit edilen söz varlığı yapı bakımından tasnif edilirken üç başlığa ayrılmıştır: Basit, türemiş ve birleşik yapılı sözcükler. Renk adlarıyla oluşturulan basit yapılı sözcükler incelenirken alıntı dillerdeki renk adlarından Türkçe ekler dışında ek almış olanlar ve birleşik yapılı olanlar da bu başlığa dahil edilmiştir. Renk adlarıyla oluşturulan türemiş yapıdaki sözcükler incelenirken renk adlarına ait söz varlığından tespit edilen ekler alfabetik sıraya göre ve ekin türüne göre sıralanmış, ekler hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra bu sözcüklerin hepsi, yine alfabetik sıraya göre bir tabloda gösterilmiştir.

Renk adlarına dayalı söz varlığı anlam bakımından tasnif edilirken ise on başlığa ayrılmıştır: Renk Adlarıyla Oluşturulan Özel Adlar; Renk Adlarıyla Oluşturulan Bitki Adları ve Bitkiye Ait Unsurlar; Renk Adlarıyla Oluşturulan Hayvan Adları ve Hayvana Ait Unsurlar; Renk Adlarıyla Oluşturulan Tabiata Ait Unsurlar; Renk Adlarıyla Oluşturulan Mecaz Anlamlar; Renk Adlarıyla Oluşturulan Metal, Element, Taş ve Maden Adları; Renk Adlarıyla Oluşturulan Yiyecekler; Renk Adlarıyla Oluşturulan Patlayıcı Maddeler; Renk Adlarıyla Oluşturulan Kozmetik

Ürünleri ve Renk Adlarıyla Oluşturulan Hastalık Adları. Bu bölümün sonundaki "Diğer" başlığında ise taranan sözlüklerdeki renk adlarına dayalı söz varlığından bir gruba dahil edilemeyenler ve tek ya da az örneği bulunanlar yer almaktadır. Bu sözcükler de alfabetik olarak verilmiş ve tablo olmadan yorumlanmıştır.

Yapılan tasnifler ve incelemeler sonucunda elde edilen bulgular sonuç bölümünde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

4. I. BÖLÜM: RENK ADLARINA DAYALI SÖZ VARLIĞININ YAPI BAKIMINDAN SINIFLANDIRILMASI

Bu çalışmada; Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye, Lugat-ı Nâcî, Lehce-i Osmânî ve Kamûs-ı Türkî sözlüklerinde taranan renk adlarına dayalı söz varlığı, yapı ve anlam bakımından olmak üzere iki temel tasnife ayrılmıştır.

Türkçede sözcükler yapı bakımından basit, türemiş ve birleşik olmak üzere üç temel başlıkta incelenirler. Renk adları açısından da durum farklı olmadığından incelenen sözlüklerde tespit edilen söz varlığı bu genel tasnife uyularak değerlendirilmiştir.

4.1. Renk Adlarıyla Oluşturulan Basit Yapılı Sözcükler

Bu bölümde türetme eki almamış basit yapılı Türkçe renk adları, diğer dillerden alınan Türkçe ek almamış renk adları ve renk adlarına dayalı söz varlığı ele alınmaktadır. Farsça ve Arapça'dan alınan renk adlarında sözcüğün geldiği dilde birleşik/çekimli yapılı olması dikkate alınmamıştır (*âb-gûn, abraş* vb.). Farsça belirlilik eki almış sözcükler de basit yapılı olarak değerlendirilmiştir (*âbî, gümüşî, kurşunî* vb.). Sözcüklerin kökenleri verilmeye çalışılmış, kökeni hakkında kesin bir bilgi bulunmayan renk adları (?) ile gösterilmiştir. Taranan sözlüklerde bulunan basit yapılı sözcükler aşağıda verilmiştir:

âb-gûn (<F.): Su renginde, maî, mavi (LN 2009: 16), (LO 2000: 539), (MLO 2016: 11), (KT 2015: 22).

âbî (<F.): Sulu, koyu mavi zıddı (LO 2000: 539) 2. Maî, mavi. (LN 2009: 16).

abraş (<Ar.): Alaca benekli (at). (KT 2015: 23), (LO 2000: 4), (MLO 2016: 12)
2. Abras, har ve benekli alakalı hayvan (LO 2000: 540).

agar (<T. + <F.?): 1. Alnında beyaz nişanı olan (at). 2. Beyaz, parlak, şanlı ve şerefli (KT 2015: 31).

agber (<T. + <F.?): Toz toprak rengi. Boz renkli, gabrâ (LO 2000: 542).

agbes (<T. + <F. ?): Açık boz renk, çöllerin rengi (LO 2000: 542).

agser (<T. + <F. ?): Koyu boz renk. Bayağı esmer ve harcî şey (LO 2000: 542).

ahdar/ahzar (<Ar.): Yeşil renkli, sebz renk (LO 2000: 542), (KT 2015: 35), (LN 2009: 21), (MLO 2016: 16).

ahder (<Ar.): Koyu renkli (LO 2000: 543).

ahmer (<Ar.): Kırmızı, kızıl, sürh (KT 2015: 37), (LO 2000: 543), (LN 2009: 23), (MLO 2016: 23).

ahrac (<Ar.): Siyahlı beyazlı (LO 2000: 10).

ahsî (?): Yeşil kabuklu ceviz (LO 2000: 544).

ak (<T.): Beyaz, ebyaz, sefîd (KT 2015: 38), (LO 2000: 11).

akîk (<Ar.): Kırmızı taş (LO 2000: 545), (KT 2015: 40), (LN 2009: 25), (MLO 2016: 17).

al (<T.): 1. Koyu ve parlak pembe: Al çuha, al yanak. 2. Kızıla mail doru: Al at.1. Parlak kırmızı renk. 2. Ekser loğusalara arız olan bir nevi yılancık: al bastı (KT 2015: 43), (LO 2000: 13).

al (<F.): Maruf renkte olan (LN 2009: 26).

ala (<T.): Karışık renkli, benekli, alaca, menkûş (KT 2015: 44), (LO 2000: 13).

âlgûn (<T+<F.): Al renginde, koyu ve parlak pembe renginde (KT 2015: 49).

âlgûne (<T+<F.): Kadınların yüzüne sürdükleri pembe düzgün, kızlık (LN 2009: 27), (MLO 2016: 19).

argun (<Moğ): Aşkar, kızıl sarı (LO 2000: 21).

asfar/asfer (<Ar.): Sarı renkte, zerd (LO 2000: 552), (KT 2015: 70), (LN 2009: 36), (MLO 2016: 25).

âsumânî/ âsmânî (<F.): Gök renk, açık mavi (LO 2000: 552), (KT 2015: 72), (MLO 2016: 26).

aşkar(<Ar.): Al renginde olan ve al at (MLO 2016: 26), (KT 2015: 75), (LO 2000: 553).

âteşî (<F.): Ateş renginde, açık kızıl (KT 2015: 77), (LO 2000: 26), (LN 2009: 41)[1].

âteşîn (<F.): Kızgın ateşli ve kırmızı, ahmer olan (MLO 2016: 27).

âzer-gûn (<F.): Ateş renginde olan, kırmızı, ahmer olan (MLO 2016: 30).

bahâr (<Ar.): Sarı papatya (LO 2000: 558), (KT 2015: 97), (LN 2009: 49).

barudî (<Yun. + <F.): Barut renginde, koyu zeytunî, siyah renk (KT 2015: 106), (LO 2000: 41).

bet (<T.): Yüzün rengi (LO 2000: 51), (KT 2015: 128).

[1] Âteşî sözcüğü LN'de Arapça olarak verilmektedir (LN 2009: 41).

beyaz (<Ar.): 1. Aklık, sefîdlik, beyazlık: Gözün, yumurtanın beyazı. 2. Müsveddenin temize çekilmesi: beyaz etmek, beyaza çekmek = tebyiz etmek (KT 2015: 128), (LO 2000: 566), (LN 2009: 67), (MLO 2016: 42).

beyzâ (<Ar.): Beyaz müennesi (LO 2000: 567), (KT 2015: 129), (LN 2009: 68), (MLO 2016: 42).

bîrûzec (<F.): Gök mavisi renginde bir nevi cevher, firuze (MLO 2016: 45).

bîz (<Ar.): Ebyazlar, parlak ve keskin kılıçlar ve beyaz ve parlak olmak (MLO 2016: 46).

boz (<T.): Toprak ve deve tüyü renginde olan, ağber (KT 2015: 148), (LO 2000: 63).

cerde (?): Sarı renk at ki kuladan açıktır (MLO 2016: 55).

çakır (<T.): Alaca renk, ala ile mavi tahrilli çizikli çiğ renk (LO 2000: 84), (KT 2015: 193).

çal (<T.): Çalar renk, çalık renk, bozkır rengi (LO 2000: 85).

çividî (<T. + <F.): Koyu mavi (LO 2000: 101).

çivit (<T.): Nebattan hasıl boya (mavi renkte) (LO 2000: 101), (KT 2015: 220).

ebyaz (<Ar.): Ak, sefîd, beyaz (KT 2015: 290), (LO 2000: 596), (MLO 2016: 80).

edhem (<Ar.): Siyah at, esb-i siyah, yağız at, kongur at (MLO 2016: 81), (LO 2000: 597), (KT 2015: 292).

eflâtun (<Ar.): Asi hurmanın ve bazı ağaçların zamkı. Eflatun o zamkın rengine müşabih açık, mor kırmızı (LO 2000: 130).

eflatûnî (<Ar. + <F.): Leylâkî ile erguvanî arasında açık mora çalar bir renk (KT 2015: 294), (LO 2000: 130, 598).

elâ (<T.): (Aslı: ala): Açık gök, açık mavi (KT 2015: 302), (LO 2000: 133).

ergüvanî (<F.): Erguvan çiçeği renginde, güzel ve parlak kızıl, ercüvânî (KT 2015: 315), (LO: 2000: 604), (LN 2009: 136), (MLO 2016: 88).

esmer (<Ar.): Karaya mail, buğday renginde (asıl Türkçesi <<konur>> olup kumral dediğimizin dahi doğrusu <<konur al>>dır) (KT 2015: 320), (LO 2000: 606), (MLO 2016: 90).

esved (<Ar.): Kara, siyah (KT 2015: 321), (LO 2000: 607), (MLO 2016: 90).

eşheb (<Ar.): Kır ve kırçıl at (LO 2000: 607), (KT 2015: 322), (MLO 2016: 91).

ezher (<Ar.): Pek beyaz ve parlak (KT 2015: 329), (MLO 2016: 93), (LO 2000: 609).

ezrak (<Ar.): Gök, mavi renk (LN 2009: 146), (MLO 2016: 94), (KT 2015: 330), (LO 2000: 610).

firfirî (<Ar. + <F.): Parlak kızıl, erguvan (KT 2015: 356).

firuze/pîrûze (<F.): Gök renginde bir zikıymet taş (KT 2015: 356), (LO 2000: 617), (LN 2009: 163), (MLO 2016: 105).

firuze (<Ar.): Gök renkli kıymettar bir nevi yüzük taşı (LN 2009: 162).

fîrûze-fâm (<F.): Zümrüt renginde, süt mavisi (KT 2015: 356), (LO 2000: 617), (MLO 2016: 106).

fıstıkî (<Ar. + <F.): Şam fıstığının içi renginde olan, açık yeşil (KT 2015: 352), (LO 2000: 146, 611), (MLO 2016: 103).

garrâ' (<F <Ar.): Ak ve beyaz ve parlak olan (MLO 2016: 112), (LO 2000: 620), (KT 2015: 368).

gâze (<F.): Kızıllık, düzgün, gülgûne, enlik (LO 2000: 621), (KT 2015: 371), (MLO 2016: 113).

gendüm-gûn (<F.): Buğdayımsı renk (LO 2000: 622), (LN 2009: 171).

gök (<T.): (Görünüşü münasebetiyle mâdde-i ânifeden mezkur gök isminden alınmadır): Mavi, mâ'î azrak, kebûd, açık lacivert (KT 2015: 393), (LO 2000: 162).

gül-fâm (<F.): Gül renginde olan, pembe (KT 2015: 405), (MLO 2016: 118).

gül-gûn (<F.): Gül renginde olan, pembe (KT 2015: 405), (LO 2000: 624), (LN 2009: 176), (MLO 2016: 118).

gül-nârî (<F.): Nar çiçeği renginde olan (MLO 2016: 118).

gül-reng (<F.): Gül renginde. Güzel pembe (KT 2015: 406), (MLO 2016: 118).

gümüşî (<T. + <F.): Açık kurşunî (LO 2000: 169).

güvez (<T.): Koyu parlak kırmızı (LO 2000: 170), (KT 2015: 411).

hamrâ (<Ar.): Kırmızı, kızıl, sürh (KT 2015: 428), (LO 2000: 630), (LN 2009: 196), (MLO 2016: 128).

hasbe (<Ar.): Kızamık (LN 2009: 203), (KT 2015: 438), (LO 2000: 633).

havaî (<Ar. + <F.): Hava renginde, açık gök. Mavi açık renk (LO 2000: 636), (KT 2015: 444).

hazrâ (<Ar.): Gökyüzü, felek, asuman, ve ahzar, yeşil, sebz-renk olan. Ahzar te'nîsi, yeşillik (MLO 2016: 140), (LO 2000: 638).

hing (?): Rengi kır olan at (MLO 2016: 152).

hudret/huzret/huzâre(t) (<Ar.): Yeşillik, yeşil renkli olma/ hudret-i evrâk: yapraklardaki yeşil renk (KT 2015: 471), (LN 2009: 234), (MLO 2016: 158), (LO 2000: 646)**.**

humre/humret (<Ar.): Kızıllık, kırmızılık (KT 2015: 473), (LO 2000: 645), (LN 2009: 235).

hurmaî (<F.): Karamtık, kırmızı (LO 2000: 182).

huzârî (<Ar. + <F.): Yeşil, sebz-reng olan (MLO 2016: 158).

ısfırâr (<Ar.): Sararmak, bozulmak, sarılık (LO 2000: 649), (LN 2009: 242), (MLO 2016: 161).

ihmirâr (<Ar.): Humret, kızarmak ahmer olmak. Kızıl hastalık (LO 2000: 656), (KT 2015: 498), (LN 2009: 255), (MLO 2016: 169).

isvîdâd/isvidâd (<Ar.): Siyahlık, kara rengi, kararma (MLO 2016: 192), (KT 2015: 546), (LO 2000: 675).

kara (<T.): Siyah, esved (KT 2015: 595), (LO 2000: 211).

kebûd (<F.): Mavi, gök rengi (LO 2000: 691), (KT 2015: 623), (LN 2009: 322), (MLO 2016: 212).

kır (<T.): Kül rengine çalar beyaz, kirli ak (KT 2015: 645), (LO 2000: 234).

kırmız (<Ar.): Kızıl boya veren la'l yapılan böcek, la'l renk madeni kırmız, humz, antinum, kırmızı (LO 2000: 695), (LN 2009:333), (KT 2015: 648).

kırmızı (<Ar.): Kırmızı renginde, kızıl, al, ahmer, sürh (KT 2015: 648).

kibrîtî (<Ar. + <F.): Kükürt renginde, açık sarı (KT 2015: 659), (MLO 2016: 220), (LO 2000: 239).

kimyonî (<Ar. + <F.): Kimyon renginde, açık zeytunî (KT 2015: 661), (LO 2000: 240).

konur (<T.): Boz renginde, toprak renginde (KT 2015: 672), (LO 2000: 245).

kumral (<T.): Koyu sarı, açık kestane rengi (KT 2015: 691), (LO 2000: 253).

kurşunî (<T. + <F.): Kurşun renginde, açık kül renginde, sincabî (KT 2015: 695), (LO 2000: 255).

kuzgunî (<T. + <F.): Pek siyah, koyu siyah (KT 2015: 703), (LO 2000: 259).

kümeyt (<Ar.): Koyu doru at. Kırmızı veya siyah şarap (KT 2015: 706), (MLO 2016: 227).

küren /küreng(<F.): Koyu al tonunda (at) (KT 2015: 708), (LO 2000: 260) (LN 2009: 345).

lâciverdî (<F.): Lâcivert taşı renkte, koyu mavi (KT 2015: 711), (LO 2000: 701), (MLO 2016: 229).

lâcivert (<F.): Koyu mavi renkte bir kıymetli taş (KT 2015: 711), (LO 2000: 701), (MLO 2016: 229) (LN 2009: 347)[2].

[2] Lacivert sözcüğü LN'de Arapça olarak verilmektedir (LN 2009: 347).

lâl (<Ar.): 1. Yakut gibi maruf al renkli bir zikıymet taş. 2. Pek kırmızı ve has bir cins mürekkep (KT 2015: 714), (LO 2000: 264, 701), (LN 2009: 349), (MLO 2016: 230).

lâle-gûn (<F): Lâle renginde, pembe (KT 2015: 714), (LN 2009: 349), (MLO 2016: 230).

limonî (<F.): Limon renginde, açık ve az yeşile çalar sarı (KT 2015: 725), (LO 2000: 704).

maî/mavi (<Ar.): Su renginde, mavi, gök (KT 2015: 744, 761), (LO 2000: 275, 711).

mey-gûn (<F.): Şarap renginde, kırmızı, pembe, la'l-reng (KT 2015: 799), (LO 2000: 727), (LN 2009: 420), (MLO 2016: 276).

mînâ-fâm (<F.): Cam renginde, mavi, lacivert (KT 2015: 808), (MLO 2016: 282).

mor (?): Mavi ile göğez arasında maruf bir renkte olan, menekşe renginde (KT 2015: 813), (LO 2000: 281).

mos (?): Mosmor (KT 2015: 813), (LO 2000: 282).

mülemma (<Ar.): Alaca, rengârenk (KT 2015: 861), (LO 2000: 748), (MLO 2016: 322).

mülevven (<Ar.): Renkli, rengârenk, gûnâgûn (KT 2015: 861), (LO 2000: 748), (MLO 2016: 322).

müşg-fâm (<F.): Misk renkli, siyah (LN 2009: 496), (MLO 2016: 345).

narencî (<Ar. + <F.): Turuncu renk (LO 2000: 768), (KT 2015: 913), (MLO 2016: 373).

neftî (<F.): Zeytunîden karamtırak, yeşilimsi renk, neft ve katran rengi (LO 2000: 287), (KT 2015: 920), (MLO 2016: 378).

nîl-gûn (<Ar.+ <F.): Çivit renginde, mavi, lacivert (KT 2015: 928), (LO 2000: 774), (LN 2009: 553), (MLO 2016: 386).

pembe (<F.): Gül renginde, açık al (KT 2015: 975), (LO 2000: 312, 782), (LN 2009: 565), (MLO 2016: 398).

safra (<Ar.): Sarı renkli, zerd (KT 2015: 1022), (LO 2000: 799), (MLO 2016: 421).

samanî (<T. + <F.): Açık kibritî renk, kanarya sarısı (LO 2000: 330), (KT 2015: 1038).

sarı (<T.): Tabiatta pek münteşir olan altın ve kükürt renginde bulunan, asfer, zerd (KT 2015: 1044), (LO 2000: 333).

sebz (<F.): Yeşil, ahdar (KT 2015: 1055), (LO 2000: 805), (LN 2009: 607), (MLO 2016: 430).

sebz-fâm (<F.): Yeşil renkli, yeşil boyalı (KT 2015: 1055), (LO 2000: 805), (MLO 2016: 430).

sebz-pûş (<F.): Yeşil esvap iktisa eden ve üzeri yemyeşil olan (MLO 2016: 430), (KT 2015: 1055).

sebz-reng (<F.): Yeşil renk olan, ahzar olan (MLO 2016: 430).

sefîd/sepid (<F.): Ak, beyaz, gece (KT 2015: 1058), (LO 2000: 806), (MLO 2016: 431).

sevâd (<Ar.): Siyahlık, karartı (KT 2015: 1072), (LO 2000: 812), (LN 2009: 616), (MLO 2016: 437).

sincabî (<F.): Sincap renginde koyuca kurşuni (KT 2015: 1090), (LO 2000: 815), (LN 2009: 621), (MLO 2016: 442).

siyah (<F.): Kara, esved (KT 2015: 1094), (LO 2000: 816), (LN 2009: 623), (MLO 2016: 443).

siyâh-fâm (<F.): Siyah renkli olan (MLO 2016: 444).

siyahî (<F.): Zenci (KT 2015: 1094), (LO 2000: 816), (MLO 2016: 444).

siyeh (<F.): Siyah (KT 2015: 1095), (LO 2000: 816), (LN 2009: 623), (MLO 2016: 444).

siyeh-baht (<F.): Talihi müsait olmayan (KT 2015: 1095).

siyeh-dil (<F.): kötü yürekli, bed-endîş, bedhah (KT 2015: 1095), (LO 2000: 816), (MLO 2016: 444).

siyeh-fâm (<F.): Kara boyalı, siyaha boyanmış (KT 2015: 1095), (LO 2000: 816), (MLO 2016: 444).

siyeh-kâr (<F.): Kötü amelli, günahkar (KT 2015: 1095), (LO 2000: 816), (LN 2009: 623), (MLO 2016: 444).

siyeh-pûş (<F.): Karalar giyinmiş, siyah esvap giyen (KT 2015: 1095), (LO 2000: 816), (MLO 2016: 444).

sümret (<Ar.): Esmerlik, koyu renk (LO 2000: 819), (KT 2015: 1112), (LN 2009: 627), (MLO 2016: 448).

sürh (<F.): Kırmızı, kızıl, ahmer (KT 2015: 1115), (LO 2000: 817), (LN 2009: 628), (MLO 2016: 449).

sürh-âb (<F): 1. Kırmızı su (kan ve şaraptan kinaye olur). 2. Bir nevi ördek (KT 2015: 1115).

sürhî (<F.): Kırmızılık, humret (KT 2015: 1115), (MLO 2016: 449).

şeb-gûn (<F.): Kara, siyah esved olan (MLO 2016: 454).

şeb-renk (<F.): Gece renginde, siyah (KT 2015: 1131), (LO 2000: 824).

şekerrenk (<F.): Şeker renginde, bulanıkça, saf ve berrak olmayan, sarıya çalar beyaz (KT 2015: 1135), (LO 2000: 825).

tahazzur (<Ar.): Yeşillenmek, yeşil renk bağlamak (LN 2009: 650).

tahinî (<Ar. + <F.): Tahin yani darı unu veya tahin helvası renginde olan, kül renginde. Soluk sarı, açık zeytunî renk (KT 2015: 1163), (LO 2000: 835).

tahzir (<Ar.): Yeşil renk vermek, verilmek, yeşillendirmek, yeşillendirilmek (LN 2009: 655).

tarçınî (<F.): Tarçın rengi, kirli toprak sarısı renk (LO 2000: 369).

teveşşî (?): Ağarmak, beyazlanmak, alacalama (MLO 2016: 509).

tirşe (<F.): Açık yeşil renginde (KT 2015: 1249).

turuncu (<F.): Turunç ve portakal renginde, portakal rengi (KT 2015: 1261), (LO 2000: 388), (MLO 2016: 515).

yağız (<T.): Tüyü parlak siyah (at) (KT 2015: 1317), (LO 2000: 410).

yakut (<Ar.): Zıkıymet ahcârdan pek makbul olan maruf taş (KT 2015: 1320), (LO 2000: 879), (LN 2009: 752), (MLO 2016: 536).

yeşb (<Ar.): Yeşile mail bir taş ismi, yeşem taşı (KT 2015: 1345), (LO 2000: 880), (LN 2009: 756), (MLO 2016: 538).

yeşim (<Ar.): Yeşb dahi denilen sert ve kıymetli yeşil taş (KT 2015: 1345), (LO 2000: 880), (MLO 2016: 538).

zerd (<F.): Sarı (KT 2015: 1375), (LO 2000: 887), (MLO 2016: 545).

zer-gûn (<F.): Altın renginde, altın renkli olan (KT 2015: 1375), (MLO 2016: 545).

zeytûnî (<Ar. + <F.): Zeytin renginde, az kahverengiye ve fıstıkîye mail koyu yeşil renginde olan (KT 2015: 1377), (LO 2000: 888), (LN 2009: 767), (MLO 2016: 546).

zifirî (<Ar. + <F.): Pek siyah veya karanlık (KT 2015: 1380).

zümrüd (<Ar.): Maruf yeşil zıkıymet taş. Pek yeşil şeyden kinaye olur (KT 2015: 1386), (LO 2000: 891), (LN 2009: 771), (MLO 2016: 550).

zümürüdî/zümürüdîn (<Ar. + <F.): Zümrüt renginde, zümrüt gibi yemyeşil. (KT 2015: 1386), (LO 2000: 891), (LN 2009: 771), (MLO 2016: 550)

Tablo 1: Renk Adlarıyla Oluşturulan Basit Yapılı Sözcükler

SÖZCÜKLER	Kamûs-ı Türkî	Lugat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye	Lehce-i Osmânî
âb-gûn (<F.)	+	+	+	+
âbî (<F.)	-	+	-	+
abraş (<Ar.)	+	-	+	+
agar (<T. + <F. ?)	+	-	-	-
agber (<T. + <F. ?)	-	-	-	+
agbes (<T. + <F. ?)	-	-	-	+
agser (<T. + <F. ?)	-	-	-	+
ahdar/ahzar (<Ar.)	+	+	+	+
ahder (<Ar.)	-	-	-	+
ahmer (<Ar.)	+	+	+	+
ahrac (<Ar.)	-	-	-	+
ahsî (?)	-	-	-	+
ak (<T.)	+	-	-	+
akîk (<Ar.)	+	+	+	+
al (<T.)	+	-	-	+
al (<F.)	-	+	-	-
ala (<T.)	+	-	-	+
âlgûn (<T+<F.)	+	-	-	-
âlgûne (<T+<F.)	-	+	+	-
argun (<Moğ)	-	-	-	+
asfar/asfer (<Ar.)	+	+	+	+
âsumânî/ âsmânî (<F.)	+	-	+	+
aşkar(<Ar.)	+	-	+	+
âteşî: (<F.)	+	+	-	+
âteşîn: (<F.)	-	-	+	-
âzer-gûn (<F.)	-	-	+	-

bahâr (<Ar.)	+	+	-	+
barudî (<Yun. + <F.)	+	-	-	+
bet (<T.)	+	-	-	+
beyaz (<Ar.)	+	+	+	+
beyzâ (<Ar.)	+	+	+	+
bîrûzec (<F.)	-	-	+	-
bîz (<Ar.)	-	-	+	-
boz (<T.)	+	-	-	+
cerde (?)	-	-	+	-
çakır (<T.)	+	-	-	+
çal (<T.)	-	-	-	+
çividî (<T. + <F.)	-	-	-	+
çivit (<T.)	+	-	-	+
ebyaz (<Ar.)	+	-	+	+
edhem (<Ar.)	+	-	+	+
eflâtun (<Ar.)	-	-	-	+
eflâtunî (<Ar. + <F.)	+	-	-	+
elâ (<T.)	+	-	-	+
ergüvanî (<F.)	+	+	+	+
esmer (<Ar.)	+	-	+	+
esved (<Ar.)	+	-	+	+
eşheb (<Ar.)	+	-	+	+
ezher (<Ar.)	+	-	+	+
ezrak (<Ar.)	+	+	+	+
firfirî (<Ar. + <F.)	+	-	-	-
firuze/pîrûze (<F.)	+	+	+	+
firuze (<Ar.)	-	+	-	-

fîrûze-fâm (<F.)	+	+	+	+
fıstıkî (<Ar. + <F.)	+	-	+	+
garrâ' (<F. <Ar.)	+	-	+	+
gâze (<F.)	+	-	+	+
gendüm-gûn (<F.)	-	+	-	+
gök (<T.)	+	-	-	+
gül-fâm (<F.)	+	-	+	-
gül-gûn (<F.)	+	+	+	+
gül-nârî (<F.)	-	-	+	-
gül-reng (<F.)	+	-	+	-
gümüşî (<T. + <F.)	-	-	-	+
güvez (<T.)	+	-	-	+
hamrâ (<Ar.)	+	+	+	+
hasbe (<Ar.)	+	+	-	+
havaî (<Ar. + <F.)	+	-	-	+
hazrâ (<Ar.)	-	-	+	+
hing (?)	-	-	+	-
hudret/huzret/ huzâre(t) (<Ar.)	+	+	+	+
humre/humret/ (<Ar.)	+	+	-	+
hurmaî (<F.)	-	-	-	+
huzârî (<Ar. + <F.)	-	-	+	-
ısfırâr (<Ar.)	-	+	+	+
ihmirâr (<Ar.)	+	+	+	+
isvîdâd/isvidâd (<Ar.)	+	-	+	+
kara (<T.)	+	-	-	+

kebûd (<F.)	+	+	+	+
kır (<T.)	+	-	-	+
kırmız (<Ar.)	+	+	-	+
kırmızı (<Ar.)	+	-	-	-
kibrîtî (<Ar. + <F.)	+	-	+	+
kimyonî (<Ar. + <F.)	+	-	-	+
konur (<T.)	+	-	-	+
kumral (<T.)	+	-	-	+
kurşunî (<T. + <F.)	+	-	-	+
kuzgunî (<T. + <F.)	+	-	-	+
kümeyt (<Ar.)	+	-	+	-
küren/ küreng (<F.)	+	+	-	+
lâciverdî (<F.)	+	-	+	+
lâcivert (<F.)	+	+	+	+
lâl (<Ar.)	+	+	+	+
lâle-gûn (<F.)	+	+	+	-
limonî (<F.)	+	-	-	+
maî/mavi (<Ar.)	+	-	-	+
mey-gûn (<F.)	+	+	+	+
mînâ-fâm (<F.)	+	-	+	-
mor (?)	+	-	-	+
mos (?)	+	-	-	+
mülemma (<Ar.)	+	-	+	+
mülevven (<Ar.)	+	-	+	+

müşg-fâm (<F.)	-	+	+	-
narencî (<Ar. + <F.)	+	-	+	+
neftî (<F.)	+	-	+	+
nîl-gûn (<Ar.+<F.)	+	+	+	+
pembe (<F.)	+	+	+	+
safra (<Ar.)	+	-	+	+
samanî (<T. + <F.)	+	-	-	+
sarı (<T.)	+	-	-	+
sebz (<F.)	+	+	+	+
sebz-fâm (<F.)	+	-	+	+
sebz-pûş (<F.)	+	-	+	-
sebz-reng (<F.)	-	-	+	-
sefîd/sepid (<F.)	+	-	+	+
sevâd (<Ar.)	+	+	+	+
sincabî (<F.)	+	+	+	+
siyah (<F.)	+	+	+	+
siyâh-fâm (<F.)	-	-	+	-
siyahî (<F.)	+	-	+	+
siyeh (<F.)	+	+	+	+
siyeh-baht (<F.)	+	-	-	-
siyeh-dil (<F.)	+	-	+	+
siyeh-fâm (<F.)	+	-	+	+
siyeh-kâr (<F.)	+	+	+	+
siyeh-pûş (<F.)	+	-	+	+
sümret (<Ar.)	+	+	+	+
sürh (<F.)	+	+	+	+

sürh-âb (<F)	+	-	-	-
sürhî (<F.)	+	-	+	-
şeb-gûn (<F.)	-	-	+	-
şeb-renk (<F.)	+	-	-	+
şekerrenk (<F.)	+	-	-	+
tahazzur (<Ar.)	-	+	-	-
tahinî (<Ar. + <F.)	+	-	-	+
tahzir (<Ar.)	-	+	-	-
tarçınî (<F.)	-	-	-	+
teveşşî (?)	-	-	+	-
tirşe (<F.)	+	-	-	-
turuncu (<F.)	+	-	+	+
yağız (<T.)	+	-	-	+
yakut (<Ar.)	+	+	+	+
yeşb (<Ar.)	+	+	+	+
yeşim (<Ar.)	+	-	-	+
zerd (<F.)	+	-	+	+
zerd-gûn (<F.)	+	-	+	-
zeytûnî (<Ar. + <F.)	+	+	+	+
zifirî (<Ar. + <F.)	+	-	-	-
zümürüd (<Ar.)	+	+	+	+
zümürüdî/ zümürüdîn (<Ar. + <F.)	+	+	+	+

Toplam sözcük sayısı 150'dir.

Kamûs-ı Türkî'deki toplam sözcük sayısı 116'dır.

Lugat-ı Nâcî'deki toplam sözcük sayısı 50'dir.

Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'deki toplam sözcük sayısı 85'tir.

Lehce-i Osmânî'deki toplam sözcük sayısı 117'dir.

Türkçe sözcük sayısı 17'dir: %11,33.

Farsça sözcük sayısı 55'tir: %36,66.

Arapça sözcük sayısı 45'tir: %29,99.

Moğolca sözcük sayısı 1 tanedir: %0,66.

Arapça sözcüğe Farsça ek gelerek oluşmuş sözcük sayısı 13'tür: %8,66.

Türkçe sözcüğe Farsça ek gelerek oluşmuş sözcük sayısı 11'dir: %7,33.

Yunanca sözcüğe Farsça ek gelerek oluşmuş sözcük sayısı 1'dir: %0,66.

Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 7'dir: %4,66.

Yalnızca Lugat-ı Nâcî'de bulunan sözcük sayısı 4'tür: %2,66.

Yalnızca Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 11'dir: %7,33.

Yalnızca Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 13'tür: %8,66.

Kamûs-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 7'dir: %4,66.

Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 31'dir: %20,66.

Lugat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %1,33.

Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %1,33.

Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %0,66.

Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %0,66.

Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 5'tir: %3,33.

Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 27'dir: %17,99.

Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %0,66.

Kamûs-ı Türkî, Lugât-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 31'dir: %20,66.

Renk adları ile oluşturulan basit yapılı sözcükler incelenirken yukarıda belirtildiği gibi alıntı sözcüklerin geldiği dilde birleşik/çekimli yapılı olması dikkate

alınmamıştır. Buna örnek olarak Farsça'da renk adı belirten *gûn, gûne, fâm* ekleriyle oluşmuş sözcükler verilebilir. Bu sözcükler şunlardır: *âb-gûn, âlgûn, âlgûne, âzer-gûn, fîrûze-fâm, gendüm-gûn, gül-fâm, gül-gûn, lâle-gûn, mey-gûn, mînâ-fâm, müşg-fâm, nîl-gûn, sebz-fâm, siyâh-fâm, siyeh-fâm, şeb-gûn* ve *zer-gûn.*

Farsça belirlilik eki olan *-î* eki de renk adı belirten ek olarak kullanılmıştır: *Âbî, âsumânî, ateşî, barudî, çividî, eflatûnî, ergüvanî, firfirî, fıstıkî, gül-nârî, gümüşî, havaî, hurmaî, huzârî, kibrîtî, kimyonî, kurşunî, kuzgunî, lâciverdî, limonî, narencî, neftî, samanî, sincabî, siyahî, sürhî, tahinî, tarçınî, zeytûnî, zifirî* ve *zümürüdî* bu ekle oluşturulmuş renk adlarıdır.

Bazı sözcükler ise Farsça *reng* sözcüğü ile birleşerek bir renk adını ifade etmek için kullanılmıştır: *gül-reng, sebz-reng, şeb-renk, şekerrenk.*

Türkler tarih boyunca atlarla yakın bağlar kurmuş ve atları evcil binek hayvanı olarak yetiştirmişlerdir. Türk tarihinde atın önemi çok büyüktür. Bundandır ki atlara özel renkler türetmişlerdir. Renk adları ile ilgili geniş kapsamlı bir çalışması olan Zeki Kaymaz da çalışmasına Göktürk Türkçesinde geçen, çoğunluğu at donlarından oluşan renk adlarıyla başlamıştır. Osmanlı Türkçesi dönemine ait sözlüklerde de at donları tespit edilmiştir. Bu sözcükler şunlardır: *abraş, agar, aşkar, cerde, edhem, eşheb, hing, kümeyt, küren/küreng* ve *yağız*. Bunun yanında *al* sözcüğünün ikinci anlamında "kızıla mail doru, al at" (KT 2015: 43) ifadesi geçmektedir.

Osmanlı Türkçesi dönemi sözlüklerinden sadece Lehce-i Osmânî'de geçen renk adları şunlardır: *agber, agbes, agser, ahder, ahrac, ahsî, argun, çal, eflâtun*. Lehce-i Osmânî'de geçen *agber, agbes* ve *agser* sözcükleri "boz rengi"ni ifade eder. Bunlar arasından *agser* sözcüğünün koyu boz (LO 2000: 542); *agbes* sözcüğünün ise açık boz (LO 2000: 542) rengi için kullanıldığı görülmektedir. *Ahder* sözcüğü Arapça "hazar"dan gelen *ahdar/ahzar* "yeşil renkli" sözcüklerinin hafifletilmiş müennes şekli olabilir.

Osmanlı Türkçesi dönemi sözlüklerinden sadece Kamûs-ı Türkî'de geçen renk adları şunlardır: *agar, âlgûn, kırmızı, siyeh-baht, tirşe.* Tirşe sözcüğü "açık yeşil rengi" için kullanılan bir renk adıdır. *Kırmızı* renk adının Türkiye Türkçesine uygun

kullanımı sadece Kamûs-ı Türkî'de yer almaktadır. Lehce-i Osmânî ve Lugat-ı Nâcî'de bu renk adı *kırmız* şeklindedir. Bunun yanında Kamûs-ı Türkî sözlüğünde de *kırmız* sözcüğü, *kırmızı* sözcüğü ile birlikte madde başı olarak alınmıştır.

Osmanlı Türkçesi dönemi sözlüklerinden sadece Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de geçen renk adları şunlardır: *âzer-gûn, bîrûzec, cerde, hing, sebz-reng, şeb-gûn. Bîrûzec* sözcüğü "gök mavisi renginde bir nevi cevher, firuze (MLO 2016: 45)" anlamındadır. *Fîrûze* sözcüğünün farklı şekilde yazımı olabilir.

Osmanlı Türkçesi dönemi sözlüklerinden sadece Lugat-ı Nâcî'de geçen renk adları şunlardır: *al, firuze, tahazzur, tahzir*. *Al* sözcüğü Türkçe olmasına rağmen Lugat-i Nâcî'de Farsça kökenlidir ve "maruf renkte olan (LN 2009: 26)" anlamındadır. *Firuze* sözcüğü Lugat-ı Nâcî'de 162. sayfada Arapça (LN 2009: 162), 163. sayfada Farsça (LN 2009: 163) kökenli olarak geçmektedir. İkisi de aynı manada olmasına rağmen bu kullanım şekli ilginçtir. Lugat-ı Nâcî sözlüğünün, sözcüğün diğer sözlüklerde yer alan kökenini verdikten sonra kendi düşüncesine göre farklı kökende olduğunu ifade ettiği düşünülebilir.

Arapça *ahdar/ahzar, hazrâ, hudret/huzret/huzâre(t), tahazzur, tahzir* sözcükleri "yeşil" rengini ifade etmek için; Arapça *ahmer, hamrâ, humre/humret, ihmirâr* sözcükleri "kırmızı" rengini ifade etmek için; Arapça *asfar/asfer, ısfirâr, safra* sözcükleri; "sarı" rengini ifade etmek için; Arapça *esved, isvîdâd/isvidâd, sevâd* sözcükleri "karalık, siyahlık" için kullanılan renk adlarıdır.

Arapça *esmer* ve *sümret* sözcükleri ten rengini ifade etmek için kullanılır. Kamûs-ı Türkî'de "asıl Türkçesi <<konur>> olup kumral dediğimizin dahi doğrusu <<konur al>>dır" şeklinde geçmektedir (KT 2015: 320). Bu durumda Kamûs-ı Türkî sözlüğünde, sözcük etimolojisine de yer verildiği görülmektedir.

Arapça *beyaz ve beyzâ* sözcükleri, Türkçe *ak* renk adıyla birlikte kullanılan alıntı sözcüklerdir. *Beyzâ*, *beyaz*ın müennesidir. *Ebyaz* sözcüğü de aynı kökten gelerek "aklık" ifade etmektedir. Sadece Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de geçen *bîz* sözcüğünün "ebyazlar, parlak ve keskin kılıçlar ve beyaz ve parlak olmak (MLO 2016: 46)" anlamlarına gelerek *beyaz* sözcüğünün çoğulu gibi kullanıldığı görülür.

Türkçe kökenli renk adları şunlardır: *Ak, al, ala, bet, boz, çakır, çivit, ela, gök, güvez, kara, kır, konur, kumral, sarı, yağız.* Bu renk adlarından *ak, ala, boz, kara, gök (<kök) ve sarı (<sarıg)*, Türkçenin ilk yazılı metinleri olan Göktürk Yazıtlarında geçen renk adlarıdır. *Gök* ve *sarı* sözcükleri günümüz Türkçesinde ses değişimine uğramıştır. "Aynı zamandan yağız sözcüğünün yazıtlarda tek başına değil **az yagızin** 'sarıya çalan yağız' şeklinde geçtiği tespit edilmiştir (Kaymaz 2000: 251)." *Bet* sözcüğü Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de "yüzün rengi (LO 2000: 51; KT 2015: 128)"ni ifade etmek için kullanılmıştır. Bu sözcük, bugün "beti benzi atmak" deyiminde görülür. *Çakır, ela* renkleri çoğunlukla göz rengini belirtir. *Çivit* mavi renkli bir boyadır. Bitkilerden elde edilir. Aynı zamanda çivit otundan ilaç, gıda ve tekstil gibi alanlarda faydalanılmaktadır. *Güvez* rengi "koyu parlak kırmızı (LO 2000: 170; KT 2015: 411)" anlamındadır. *Kır* rengi daha çok insanların saç rengini ve hayvanların tüy rengini ifade etmek için kullanılır. Kamûs-ı Türkî'de *kumral* sözcüğünün <konur al şeklinden geldiği yazmaktadır (KT 2015: 320). *Kumral* rengi Türkçede insanların ten rengini ifade etmek için kullanılmaktadır. *Konur* renginin ise kahverengi yerine kullanıldığı bilinmektedir.

Sözlüklerde geçen *akîk, fîrûze, lâcivert, lâl, yâkut, yeşb, yeşim, zümrüd* sözcükleri kıymetli taşları ifade eden renk adlarıdır. Farsça "altın" anlamına gelen *zer* sözcüğü ile renk adı oluşturmada kullanılan Farsça *gûn* eki birleşerek "altın renginde olan, altın renkli (KT 2015: 1375; MLO 2016: 545)" *zer-gûn* renk adını oluşturmuşlardır. Bu renk adı da kıymetli taşlarla oluşmuş renk adlarına dahil edilebilir. *Zümrüd* sözcüğünün ikinci anlamında "pek yeşil şeyden kinâye olur" ifadesi geçmektedir (KT 2015: 1386). Buna göre taşlardan oluşan renk adlarının soyut anlamlar kazandığını söylemek mümkündür. *Gümüşî, kibrîtî, kimyonî, kurşunî* renk adları da metal, element, taş isimlerinden oluşturulmuş renk adlarındandır.

Arapça ve Farsça'dan dilimize geçmiş alıntı sözcüklerden *kırmızı, sürh* rengi Türkçe al, kızıl; *beyâz, sefîd* rengi Türkçe ak; *siyah, sevâd* rengi Türkçe kara; *mavi* rengi Türkçe gök; *sebz* rengi Türkçe yeşil; *safra, zerd* rengi Türkçe sarı rengini ifade eder. Alıntı sözcüklerden Türkçeye yerleşmiş olan renk adlarını, Arapça *kırmızı, beyaz, mavi;* Farsça *siyah*, *pembe*, *turuncu, lâcivert* olarak saymak mümkündür.

İnsanlar, eski tarihlerden beri mecaz ve doğadan yararlanma yoluyla renk adlandırması yapmıştır. Bu yollarla kurulan renk adlarından, suyun rengini ifade

etmek için Farsça *âb-gûn, âbî,* Arapça *mâî*; Türkçedeki gök rengi için Farsça âsumânî, kebûd, Arapça *ezrak,* Arapça+Farça *havaî*; ateşin ve kırmızının rengini anlatmak için Farsça *âzer-gûn, âteşî, âteşîn*; geceyi ve karanlığı belirtmek için Farsça *şeb-renk, şeb-gûn*, Arapça *zifîrî* sözcükleri, incelenen sözlüklerde tespit edilmiştir.

Yine aktarım yoluyla doğadaki bitkilerden esinlenerek oluşturulmuş renk adları; *çividî, ergüvanî, fîrfîrî, fıstıkî, gül-nârî, hurmaî, limonî, tahinî, tarçınî, zeytûnî*dir. Doğadaki hayvanlardan esinlenen renk adları ise *kuzgunî, sincabî* olarak tespit edilmiştir.

Bazı renk adları mecazlaşma yoluyla farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Sözlüklerde tespit edilen renk adlarından *siyeh-baht* "talihi müsait olmayan" (KT 2015: 1095); *siyeh-dil, siyeh-kâr* "kötü emelli, kötü yürekli, günahkar" (KT 2015: 1095); *sürh-ab* "kırmızı su, kan ve şaraptan kinâye" (KT 2015: 1115); *siyahî* "zenci" (KT 2015: 1094); *zifîrî* "pek siyah, karanlık (KT 2015: 1380)" anlamlarına gelerek mecaz yoluyla oluşturulmuş renk adlarına örnek olarak verilebilir. *Siyeh-baht, siyeh-dil, siyeh-kâr* gibi renk adlarında kullanılan *siyeh* sözcüğü, Farsça *siyah* renk adının muhaffefidir.

Arapça *bahar* sözcüğü incelenen sözlüklerden Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de "sarı papatya" anlamında kullanılan bir renk adıdır. Farsça *bahar* "ilk yaz" anlamına gelen sözcük ile karıştırılmamalıdır. Türkiye Türkçesinde Farsça *bahar* sözcüğü, bir mevsimi ifade etmek için kullanılmaktadır.

Mor rengi, Hatice Eminoğlu'nun kitabında köken olarak Ermenice *mor/morn* "karadut veya böğürtlen"; <Eski Yunanca *móron* "karadut, böğürtlen"; Latince *morum* "böğürtlen" veya Rumca *moron* şeklinde geçmektedir (Eminoğlu 2014: 320). Farsça "mūr" sözcüğünden geldiği görüşü de vardır fakat kaynağı bilinmemektedir. Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* kitabında, mor renginin kökenini, "Doerfer'e göre Rumcadan alınmıştır" şeklinde tanımlamıştır (Eren 1999: 296). Bu çalışmada, *mor* sözcüğünün kökeni hakkında birbirinden farklı birçok görüş olduğu için köken bilgisi verilmemiş ve (?) şeklinde tanımlanmıştır.

Mos sözcüğü *mor* rengini pekiştirmek (*mosmor*) için kullanılan bir isim olarak alınmıştır. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî sözlüklerinde *mos* şeklinde madde başı olarak geçmektedir.

Arapça *mülemma, mülevven* sözcükleri Türkçede "alaca, rengarenk" için kullanılan sıfatlardır ve Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir (KT 2015: 861; LO 2000: 748; MLO 2016: 322).

Sebz-pûş ve *siyeh-pûş* sözcükleri; Farsça *sebz, siyah* renk adları ve Farsça *pûş* "giyen, giyinmiş" sıfatının birleşimiyle oluşmuşlardır. *Sebz-pûş* "yeşil giyinmiş, üzeri yemyeşil olan" (MLO 2016: 430; KT 2015: 1055); *siyeh-pûş* "karalar giyinmiş" (KT 2015: 1095) anlamındadır .

Arapça *ezher, garrâ'* sözcükleri "pek beyaz ve parlak" anlamında kullanılmaktadır. Arapça *hasbe* sözcüğü "kızamık" hastlağını; Arapça *ısfırâr* sözcüğü ise "sarılık" hastalığını ifade etmek için kullanılmıştır. Farsça *gâze* sözcüğü "kızıllık" ifade eder.

4.2. Renk Adlarıyla Oluşturulan Türemiş Yapılı Sözcükler

Türemiş sözcükler, sözcük türetme yoluyla elde edilir. Bu yol, sözcük kök ve gövdelerine ekler getirilerek değişik anlamda yeni sözcükler yapma yoludur (Korkmaz 2009: 31). İçerisinde en az bir yapım eki olan sözcükler türemiş sözcük kabul edilmektedir. Bu çalışmada renk adlarına dayalı söz varlığında üç türlü türemiş yapı tespit edilmiştir: İsimden isim yapım eki alan, isimden fiil yapım eki alan ve fiilden fiil yapım eki alan sözcükler.

4.2.1. Renk Adlarıyla Oluşturulan İsimden İsim Yapım Eki Almış Sözcükler

Sözlüklerden tespit edilen renk adlarına dayalı söz varlığına gelen isimden isim yapan ekler, aşağıda alfabetik olarak sıralanmıştır:

+AltI eki

Bu ek, aslında *+tI* ekinin *+Il* eki ile genişletilmiş hâlinden oluşmaktadır. Korkmaz; *+tI* ekinin işlevinin açık olmadığını, fiillere gelen *-IntI* ekindeki işlev koşutluğundan "aşağılama, küçük görme" görevinde bir ek olduğu kanısına varıldığını belirtmektedir: *elti, tortu, pırtı, pinti* vb. *+tI* ekinin belirli olan asıl işlevi, ses yansımalı köklere *+Il, +Ir* eki getirilerek elde edilen ikincil köklerden adlar türetmektir. Ekteki bu işlev çok canlıdır: *cayırtı, cıvıltı, cızırtı, çağıltı, fısıltı, fingirti, gümbürtü, gürültü, harıltı, homurtu, kımıltı, mırıltı, pırıltı, şırıltı, vızıltı, zangırtı* vb (2009: 66). Bu çalışmada, ekin kullanıldığı bir renk adı örneğine rastlanmıştır:

karaltı (<T.): Karalık, siyahlık, siyah leke (KT 2015: 596), (LO 2000: 213).

Ekin genel işlevine bakıldığında ses yansımalı köklere eklendiği görülmektedir. Bir renk adına eklenerek kullanımı ilginçtir. Karaltının sözcük anlamı, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlüklerden farklı olarak güncel Türkçe sözlükte: "Uzaklık ve karanlık sebebiyle kim veya ne olduğu seçilemeyen, belli belirsiz, koyu renkli biçim, silüettir (http://sozluk.gov.tr/)." Günümüzde anlam değişmesine uğrayıp daha soyut bir anlam kazandığı söylenebilir. *Karaltı* sözcüğü, köken olarak Türkçedir ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunur.

+CA eki

Zeynep Korkmaz; bu ekin aslında "benzerlik" ve "karşılaştırma" görevinde kullanılan bir çekim olduğunu, ancak kalıplaşma yoluyla zamanla bir yapım ekine dönüştüğünü söyler. *+CA* eki; yapım eki alarak sıfat, zarf ve adlar türetir:

+CA eki ile kurulan sıfatlar: Eklendiği sözcüğe "oldukça" anlamı katan, benzerlik ve azlık işlevinde küçültme sıfatları yapar. Bazen yerine göre zarf olarak da kullanılır: *aptalca* (bir davranış)*, bolca, büyükçe, ufakça, uzunca vb.* Aynı zamanda *+CA* eki, *+AsI* sıfat fiil eklerinin üzerine gelerek beddua belirten ifadeler de yapar: *canı çıkasıca, geberesice, ölesice, yere batasıca gibi* (Korkmaz 2009: 36).
+CA eki ile kurulan zarflar: Sıfatlara ve sıfat olarak kullanılan sözlere "olarak" anlamı katan pekiştirme işlevinde tarz zarfları yapar: *açıkça* (söyledi), *doğruca, güzelce, usulca, yavaşça vb* (2009: 37).

Bu ek, dilimize yabancı dillerden giren sözcükleri Türkçeleştirme işlevinde de kullanılmıştır. Arapçadan geçme *-en* zarfları yerine: aklen=*akılca*, hukuken=*hukukça*, şeklen=*şekilce* gibi. Arapça *-î* nispet eki eklerinde: Arabî= *Arapça*, Farisî=*Farsça*, indî: *keyfince* gibi. Farsça *-âne* zarflarında: cahilâne=*cahilce*, dostâne=*dostça,* merdâne=*mertçe* gibi (Korkmaz 2009: 37).

+CA eki; *+lAr* çokluk eki almış zaman ve sayı adlarından pekiştirilmiş zarflarla (*aylarca, günlerce, yıllarca* gibi), *+CIk/ +CUk* küçültme ekiyle anlamca daha da pekişmiş küçültme zarfları (*güzelcecik, hemencecik, usulcacık, yavaşcacık* gibi) türetir (Korkmaz 2009: 37).

+CA eki ile kurulan adlar: Renk adlarından *+CA* küçültme ekiyle kurulmuş olan sıfatlar, adlarla birleşerek sıfat tamlaması kalıbında birleşik adlar oluşturur. Çoğu yer adlarıdır: *Akçadağ, Alacahöyük, Bozcaada, Gökçegöl, Kızılcahamam* gibi (Korkmaz 2009: 38).

Nitelik sıfatlarından, renk adlarından veya adlardan *+CA* ekiyle yapılan küçültme sıfatları, ekteki işlev zayıflamasından sonra, kendisinde o sıfatın gösterdiği niteliği taşıyan türlü cins adları türetmiştir: *alaca* "birkaç renk iplikten yapılmış

dokuma", *gökçe* "güvercin", *karaca* "küçük boynuzlu geyik" gibi. Bu sıfatlardan türetilen adların çoğu da yer adıdır: *Çamlıca, Kanlıca, Yenice* gibi. Bu ekin en yaygın işlevi; millet, kavim ve halk adlarından dil ve lehçe bildiren adlar türetmesidir: *Arapça, Almanca, Bulgarca, Çince, Çuvaşça, Köktürkçe, Uygurca, Türkmece, Yunanca* gibi (Korkmaz 2009: 38-39). Yapılan çalışmada bu ekle oluşturulan renk adları aşağıda verilmiştir:

akça (<T.): Beyazımsı, beyazca, akrak, akımsı (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).
alaca (<T.): Karışık renkli, rengarenk (KT 2015: 44), (LO 2000: 13).
alca (<T.): 1. Parlak kırmızıya mail renkte 2. Ala çalar doru (at) (KT 2015: 46).
bozca (<T.): Boz rengine çalar, bozumsu (KT 2015: 148), (LO 2000: 63).
esmerce (<Ar. + <T.): Az esmer, buğday renkliye mail (KT 2015: 320).
gökçe (<T.): Mavimsi, mavimtırak (KT 2015: 393).
karaca (<T.): Siyahça, esmer, siyahımsı (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).
kızılca (<T.): Kırmızımsı, kırmızıya çalar (KT 2015: 657).
sarıca (<T.): Az sarı, sarıya mail. 1. Yabani arı. 2. Sabıkta bir sınıf başı bozuk askerî (KT 2015: 1045), (LO 2000: 333).

Renk adlarının geneline bakıldığında Türkçe kökenli sözcüklerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. *+CA* eki, Arapça kökenli *esmer* sözcüğüne eklenerek sözcüğün Türkçeleşmesini sağlamıştır. Bu ek, eklendiği renk adlarına *benzerlik, gibilik* ifadeleri katmıştır. *Bozca* sözcüğü, aldığı ekle kalıplaşarak bir yer adını da ifade etmektedir. Örneğin; Bozca köyü, Ankara'nın Akyurt ilçesindeki bir köyün adıdır. Aynı zamandan *akça, sarıca, gökçe, kızılca* sözcükleri de yer adlarında kalıplaşmış biçimde kullanılmaktadır. *Karaca* sözcüğü aynı zamanda bir hayvan ismini ifade etmektedir. *Gökçe* sözcüğü ise bugün hem erkek hem kadın ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. *Kızılca* renk adının "kızılca kıyamet" şeklinde mecazi olarak kullanımı mevcuttur. *Akça, alaca, bozca, karaca ve sarıca* sözcükleri Türkçe kökenlidir ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunur. *Alca, esmerce, gökçe* ve *kızılca* sözcükleri sadece Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir. *Esmerce* sözcüğü Arapça+Türkçe kökenliyken diğer sözcükler Türkçe kökenlidir.

+CAlI eki

İsimden isim yapan *+CA* eki ile isimden isim yapan *+lI* ekinin birleşimiyle olmuşmuş birleşik bir ektir. Bu iki ek, ayrı başlıklarda ele alınmış ve ekler hakkında bilgi verilmiştir. *+CAlI* ekiyle türetilen bir renk adı tespit edilmiştir:

alacalı (<T.): Muhtelifü'l-levn, rengârenk (KT 2015: 45).

Türkiye Türkçesinde *alacalı* sözcüğünün "alacalı bulacalı" ikilemesinde geçtiği görülmektedir. Alacalı bulacalı ikilemesi; "Karışık ve çiğ renkli, alaca bulaca" anlamına gelir (http://sozluk.gov.tr/). *Alacalı* sözcüğü Türkçe kökenlidir ve Kamus-ı Türkî'de bulunur.

+CIk eki

Ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olan adlara ve sıfatlara; küçültme, pekiştirme, sevgi ve acıma ifadesi katan bir ektir. Eklendiği sözcüklerin sonunda *-k* harfi varsa ses uyumsuzluğunu gidermek için sözcüğün son sesindeki *-k* düşer. Türettiği sözcüklerden bir kısmı terim niteliğindedir. İçinde hastalık adı olanlar da vardır: *Arpacık, bademcik, beyincik, gelincik, kabarcık, kızılcık, kurbağacık, yılancık* vb (Korkmaz 2009: 42-43).

Adlardan yer adları (*Ayvacık, Ayancık, Gölcük, Kalecik, Kavacık* vb.); sevgi, şefkat ve acıma ifadesi taşıyan küçültme adları (*adamcık* "adamcağız", *kadıncık* "kadıncağız", *kedicik* "zavallı kedi" vb.) türetir. İyelik eklerinden önce kullanıldığında daha güçlü bir sevgi ifadesi ortaya çıkar: *anneciğim, babacığım, teyzeciğin, kardeşciğin, Ayşeciğim* gibi (Korkmaz 2009: 43).

Bu ekle genişletilen sıfatlar, anlamca pekiştirilmiş küçültme veya abartma sıfatlarına dönüşür: *alçacık* "çok alçak", *azıcık* "çok az", *biricik* "tek bir", *daracık* "çok dar", *yumuşacık* "çok yumuşak" gibi (Korkmaz 2009: 43). *+CIk* ekiyle türetilen renk adları aşağıda verilmiştir:

kızılcık (<T.): Zeytinden ufak olarak ham iken beyaz ve yetiştirildiğinde kırmızı renginde mayhoşça ve kâbız bir meyve ki dağlarda hüdayinabit olarak çok olup bahçelerde dahi yetiştirilir (KT 2015: 657), (LO 2000: 239).

sarıcık (<T.): Sarıasma, alaca sığırcık (kuş) (KT 2015: 1045), (LO 2000: 333).

Renk adlarına bakıldığında yukarıda bahsedildiği gibi *kızılcık* sözcüğünün terim anlamda bir hastalık adı olarak kullanılmadığı görülmektedir. İncelenen sözlüklerde madde başı olarak verilen anlamı bir çeşit meyvedir. *Sarıcık* sözcüğü ise bir hayvan türünü ifade etmektedir. "Nesrin Bayraktar'ın makalesinde sarıcık sözcüğünün aynı zamanda ağaç ismini ifade ettiğinden bahsedilmiştir (2006: 211)." İki sözcük de Türkçe kökenlidir ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunur.

+CIl eki

Ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı ve vurgulu az işlek bir ektir. Eklendiği ada "bir şeye düşkünlük, alışkanlık, bağımlılık, benzerlik" işlevleri katan ad ve sıfatlar üretir (Korkmaz 2009: 44). Bu ek, renk adlarına gelerek "beneklilik" ve "alacalılık" ifade eder (Çürük 2017: 212).

Zeynep Korkmaz, ekin oluşturduğu ad ve sıfat türlerini şu şekilde açıklamıştır:
1. Eklendiği adın gösterdiği ortamda yaşamayı seven anlamında bitki ve hayvan adları türetir: *batakçıl, çalıcıl, çamurcul vb.*
2. Bitki ve hayvan adlarına eklenerek, bu bitki ve hayvanları yemeye düşkünlük gösteren hayvan adları türetir: *arıcıl, arpaçıl, böcekçil, etçil, otçul vb.*
3. Bir şeye yakınlık, sevecenlik veya düşkünlük gösteren sıfatlar türetir: *adamcıl, babacıl, bencil, erkekçil, evcil, kadıncıl vb.*
4. *+CIl/ +CUl* ekinin yalnızca *+ÇIl/ +ÇUl* biçimiyle *akçıl, gökçül, kırçıl* gibi eklendiği ada "benzerlik, yakınlık" işlevi katan örnekleri de vardır (2009: 44-45).

Bu çalışmada *+CIl/ +CUl* ekiyle türetilmiş üç örnek tespit edilmiş olup *gökçil* sözcüğü Lehçe-i Osmânî'de düz ünlülü yazılırken Kamus-ı Türkî'de yuvarlak ünlülü biçimi verilmektedir. Bu da söz konusu renk adının yazımında sözlük yazarlarının kendi ağız özelliklerini sözcüğe yansıttığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca türetilen renk adlarının Türkçe kökenli olduğu görülmektedir.

akçıl (<T.): Beyaza mail, beyazımtırak (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).
gökçil (<T.): Göğümtül, maviç (LO 2000: 162).
gökçül (<T.): Beyaz benekli mavi, maviye çalar çil renginde (KT 2015: 393).
kırçıl (<T.): Beyazla karışık kır renginde (KT 2015: 646), (LO 2000: 234).

Akçıl ve *gökçül* renk adları, kişi adları olarak da kullanılmaktadır (Bayraktar 2013: 102-103). Bu ekle türetildiği tespit edilen dört sözcük de Türkçe kökenlidir. *Kırçıl ve akçıl* sözcükleri Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de ortak olarak bulunur.

+(I/U)l eki

Benzerlik gösteren, adlardan ad ve sıfat türeten ölü bir ektir. Ancak, bu ek yeni sözler türetiminde benimsenmiş *+lIk/ +lUk* tahsis, *+î* nispet vb. bazı eklere denk, bir bölüğü de terim niteliğinde olan ad ve sıfatlar türetmiştir. *+(I)l/ +(U)l* ekinin Moğol kökenli olduğu görüşüyle *tekil* ve *çoğul* terimlerini beğenmeyenler bunların yerine *teklik* ve *çokluk* biçimlerini yeğlemiştir (Korkmaz 2009: 49).

Tahsin Banguoğlu, bu ek için *–il sıfatları* terimini kullanmıştır. Eski Türkçede adlardan sıfat yapan az verimli bir ek olduğunu, Batı Türkçesinde bu ekle sözcük türetiminin az olduğunu (*usul, kundul, dördül vb.*), ekin Eski Türkçedeki *-gil (kırgıl, üçgül)* ekinden geldiğini, bu sıfatların fiilden *–il adları* (*çak-ıl, çök-ül*) ile karıştırılmaması gerektiğini söylemektedir. Banguoğlu da Korkmaz'ın belirttiği gibi bu ekle yeni terimlerin denendiğini (*tekil, çoğul, eril, dişil*), ancak bu sözcüklerin yadırgandığını belirtmiştir (1974: 177). Bu çalışmada, söz konusu ekle türetilen renk adları aşağıda verilmiştir:

kızıl (<T.): Kırmızı, al, ahmer (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).
yeşil (<T.): 1. Sarı ile maviden mürekkep olarak ekser nebatta görülen maruf renkte, ahdar, sebz. 2. Taze, ham (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

Kızıl sözcüğü Türkçede geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu sözcüğü içeren hayvan, bitki, yer adları, mecaz anlamlı sözcükler, tıp ve hastalık terimleri, giysi ve eşya adları dilimizde kullanılmaktadır. Türkçede "kırmızılık" için kullanılan renklerden (al, kırmızı, kızıl) en koyusunun *kızıl* rengi olduğu izlenimi görülmektedir (Bayraktar 2005: 153-163).

Bilinen ilk hali yaşıl olan bu renk adı, Türkiye Türkçesinde yeşil biçimini almıştır. Türkçenin her döneminde kullanılmasına rağmen kullanımı sınırlı kalmıştır. Sözcüğün *yaş* tabanından geldiğini öne süren görüşler vardır. *Yaş* tabanıyla Köktürk harfleriyle yazılmış *Irk Bitig* fal kitabında 3 kez kullanılmaktadır. Orhon Türkçesinde

kullanılmamasının nedeni bu renk için *kök* sözcüğünün tercih edilmesi olabilir. Yeşil renk adı; Türkçede hayvan ve bitki adları, mecaz anlamlar, tıp terimleri, doğa ile ilgili sözcükler, özel adlarda, yer adlarında, atasözü ve deyimlerde kullanılmaktadır (Bayraktar 2014b: 179-193). Yukarıda tespit edilen sözcükler Türkçe kökenlidir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

+(I)msI / +(U)msI eki

Korkmaz *+(I)msI / +(U)msI* ekinin; adlara, renk adlarına ve tat bildiren sıfatlara gelerek "benzerlik, andırma" anlamı veren sıfatlar türettiğini, birleşmiş halde olan ekten *+sI / +sU* ekinin Eski Türkçede "gibilik, benzerlik" gösteren *+sIg* ekinin Türkiye Türkçesine uzanmış bir kalıntısı olduğunu söyler (2009: 59). Banguoğlu da aynı görüşü benimsemiş ve kitabında bu ek için: "*-imsi eki eskimiş sayılan -si ekinin uzatılmış ve hemen hemen yerini tutmuş şeklidir. Ancak bugün daha işlek olan bu yenlsi <andıran>, -si eki ise daha ziyade <benzeyen> anlatımında görünürler*." demektedir (1974: 179). Aynı zamanda Korkmaz ve Banguoğlu, bu ekin dilimize yabancı dillerden girmiş bazı terimlerin Türkçeleştirilmesinde kullanıldığını belirtir: Ar. enbulî= *borumsu*, Fr. metaloide= *madenimsi* (Korkmaz 2009: 59), *anthropoide= şibhi insanî = insanımsı* (Banguoğlu 1974: 179).

Zeynep Korkmaz ekin oluşturduğu sıfat türlerini şu şekilde açıklamıştır: Adlardan: *ağacımsı, âbidemsi, azımsı, balımsı, bitkimsi, borumsu, çadırımsı, hamurumsu, iğnemsi vb.* Renk adlarından: *beyazımsı, bozumsu, esmerimsi, karamsı, kırmızımsı, mavimsi, pembemsi, sarımsı, yeşilimsi vb.* Tat bildiren sıfatlardan: *acımsı, çiğimsi, ekşimsi, kekremsi, tatlımsı vb.* (2009: 59). Sözlüklerde, söz konusu ekle tespit edilen renk adları aşağıda verilmiştir:

beyazımsı (<Ar. + <T.): Az ak, aka çalar, beyaz gibi görünür (KT 2015: 128), (LO 2000: 566).
esmerimsi (<Ar. + <T.): Esmere çalar, buğday rengine mail (KT 2015: 320).
kırmızımsı (<Ar. + <T.): Kızıl rengine çalan, kızılca (KT 2015: 649).
mavimsi (<Ar. + <T.): Maviye çalar (KT 2015: 761).
morumsu (? + <T.): Mor rengine çalar, mor rengine şebîh (KT 2015: 813).
pembemsi (<F. + <T.): Açık al rengine çalar (KT 2015: 975).
sarımsı (<T.): Sarıya çalar, az sarısı olan, sarıya benzer (KT 2015: 1045).

Bu ekle türetilmiş renk adlarından bir tanesi Türkçe (sarı) kökenlidir. Diğer renk adlarının alıntı sözcüklerden oluştuğu görülmektedir. Alıntı sözcükler, *+(I)msI / +(U)msI* ekini alarak Türkçeleşmiştir. Bu durum, yabancı sözcüklerin bu ekle türetilip dilimize kazandırılması açısından önemlidir. Tespit edilen sözcüklerden *beyazımsı* sözcüğü Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunurken diğer renk adları sadece Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir. Buna göre Kamûs-ı Türkî sözlüğünün Lehce-i Osmânî'ye göre daha fazla türemiş sözcük barındırdığı söylenebilir.

+(I)mtIk ve +(I)mtIl eki

Banguoğlu, bu iki ekin Eski Türkçeden beri renk ve tat sıfatlarına gelerek benzerlik sıfatları yapan bir ek olduğunu düşünmektedir. Doğu Türkçesinde *+(I)mtIk ve +(I)mtIl* ekinin birlikte yaygın olarak kullanıldığını, Eski Türkçede addan sıfat yapan *+ti* (*el-ti, koy-tu*) eki çevresinde oluştuğunu belirtir (1974: 179-180). Bu ekle kurulmuş renk adları aşağıda verilmiştir:

karamtık (<T.): Karamtul, rengi karaya mail (LO 2000: 213).
göğümtül (<T.): Mavice, mavimsi (KT 2015: 392), (LO 2000: 162).
sarımtık (<T.): Sarımtırak, sufrete mail (LO 2000: 333).

Bu iki ek, eklendiği renge "benzerlik" anlamı katmıştır. Tespit edilen renk adlarının da Türkçe kökenli olduğu görülmektedir. *Karamtık*, *göğümtül* ve *sarımtık* sözcükleri TDK'nin güncel Türkçe Sözlüğü'nde ve Derleme Sözlüğü'nde madde başı olarak yer almamaktadır. Ancak *karamtık* sözcüğü; "karamsı, karaya çalar" anlamında; *sarımtık* sözcüğü ise "sarımsı, sarıya çalar" anlamında Tarama Sözlüğü'nde madde başı olarak görülmektedir (http://sozluk.gov.tr/). Tespit edilen sözcüklerden *göğümtül* sözcüğü Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunurken *karamtık* ve *sarımtık* sözcükleri yalnızca Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

+(I)mtırAk / +(U)mturAk eki

Zeynep Korkmaz bu ekin; *+(I)msı / +(U)msu* eki gibi "gibilik, benzerlik, yakınlık" gösteren, tat ve özellikle renk adlarından sıfatlar türeten bir ek olduğunu, yalnız *+(I)msı / +(U)msu* eki kadar yaygın bir ek olmadığını söyler. Ünlü uyumuna uymadığı için eklendiği isimlere hep kalın hâliyle geldiğini, ancak ünsüzle biten

sözcüklerden sonra bir bağlantı ünlüsü eklendiğini ifade eder: *kırmızımtırak, yeşilimtırak gibi.* Ekin yapısının Eski Anadolu Türkçesindeki *+(I)mtı* veya *+(I)mtık/ +(U)mtuk* benzetme ekiyle *+rAk* karşılatırma ekinin birleşmesiyle oluşmuş olabileceğini düşünmektedir. *+(I)mtık/ +(U)mtuk* ekinin günümüz Türkçesinde kullanılmadığını, Çağdaş Türk lehçelerinden olan Türkmen Türkçesinde hâlâ kullanıldığını belirtmiştir (2009: 59-60).

Banguoğlu da Zeynep Korkmaz gibi bu ekin *-imtik ekinin -rek karşıtIaştırma ekiyIe uzatılmış daha yeni ve canlı şekli* olduğunu düşünmektedir. Orta hece düşmesiyle büzüldüğünü ve sesli uyumundan kaçtığını söyler. *+(I)msı* eki ile anlamdaş olduğunu yalnız onun kadar yaygın kullanımı olmadığını, *+(I)mtırAk* ekinin renk ve tat sıfatları yapma sınırını aşamadığını belirtir (1974: 180). Söz konusu ekle türetilen renk adları aşağıda verilmiştir:

beyazımtırak (<Ar. + <T.): Az ak, aka çalar, beyaz gibi görünür (KT 2015: 128).
kırmızımtırak (<Ar. + <T): Kızıl rengine çalan, kızılca (KT 2015: 649).
mavimtirek (<Ar. + <T.): Maviye çalar (KT 2015: 761).
morumtırak (? + <T.): Morumsu (KT 2015: 813).
sarımtırak (<T.): Sarıya çalar, sarımsı (KT 2015: 1045).

Bu ekle türetilmiş renk adlarından *beyaz, kırmızı, mavi* ve *mor* yabancı kökenli; *sarı* ise Türkçe kökenlidir. Söz konusu ekin ünlü uyumuna uymadığı söylenmiştir. Ancak mavimtirek sözcüğü, mavimtırak şeklinin yerine tercih edilmiştir. Bu sözcüğün sadece Kamûs-ı Türkî'de tespit edildiği dikkate alındığında yazarın kendi ağız özelliğinin sözlüğe yansıdığı düşünülebilir. *+(I)mtırAk / +(U)mturAk* eki, eklendiği renk adlarına "benzerlik" anlamı katmıştır. Tespit edilen sözcüklerden yalnızca *sarımtırak* ile *morumtırak* sözcüğü güncel Türkçe sözlüğümüzde madde başı olarak yer almaktadır. *Mavimtirek* ise mavimtırak şekliyle güncel Türkçe sözlüğe eklenmiştir. Yine tespit edilen tüm sözcükler sadece Kamûs-ı Türkî'de bulunmaktadır.

+lAk eki

Zeynep Korkmaz; bu ekin isimden fiil yapan *+lA-* ekiyle fiilden sıfat yapan *–k* ekinin kaynaşmasından oluşan birleşik bir ek olduğunu söyler. *+lAk* ekiyle türetilen sözcükler şu şekildedir:

1. Çeşitli özellikte ad ve sıfatlar türetir: *ablak, bağırtlak, bellek, çaylak, gömlek, gırtlak* vb.
2. Eklendiği söze, kökteki adın bildirdiği anlamda "yer, yöre veya çokça bulunma" işlevi katar: *avlak, güzlek, kışlak, kumlak, otlak, sulak, yaylak, yazlak* vb.
3. Çeşitli insan tiplerini belirten aşağılayıcı anlamda sıfatlar türetir: *aylak, civelek, çıplak, dazlak, dişlek, ödlek* vb. Bu sıfatların bir bölümü yansımalı ad köklerinden yapılmıştır: *cırlak, çatlak, hortlak, zırlak* vb. (2009: 50). Yapılan çalışmada bu ekle türetilmiş bir adet renk adı tespit edilmiştir:

bozlak (<T.): Bozumsu, kül rengi, kahîb (LO 2000: 64).

Söz konusu ek, Türkçe kökenli *boz* sözcüğüne eklenmiştir ve bu renk adına "benzerlik" anlamı kattığı görülmektedir. Bozlak, sadece Lehce-i Osmânî'de bulunur. "Bu sözcük güncel Türkçe sözlükte 'Orta ve Güney Anadolu'nun birçok bölgesinde bir türkü ezgisi' anlamındadır. Renk adı anlamı Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (http://sozluk.gov.tr/)."

+lAmA eki

Zeynep Korkmaz; bu ekin isimden fiil yapan *+lA-* eki ile fiilden isim yapan *-mA* ekinin kaynaşmasından oluşan birleşik bir ek olduğunu, *+lAmA* biçimiyle yeni bir nitelik kazandığını ve bu ekle zarf olarak da kullanılabilen çeşitli adların türetildiğini söyler: *açıklama* "izah", *çabalama, destekleme, gübreleme, şekerleme, tamlama* vb (Korkmaz 2009: 50).

Dilin Türkçeleşmesi çalışmalarında bu ekten yeni türetmeler yapılmıştır: *algılama, ayaklanma, bütünleme, çabalama, doğrulama* "tasdik", *yoğunlaşma, uygulama, yalanlama* gibi. Ayrıca *+lAmA* ekiyle spor alanında kullanılan terim niteliğinde sözcükler türetilmiştir: *duraklama, kurbağalama, perdeleme, oyalama, yedekleme*. Zarf olarak kullanılan bazı türetmeler de yapılmıştır: *balıklama (atla-), çivileme (yap-), kurbağalama (yüz-), tepeleme (doldur-)* gibi (Korkmaz 2009: 51). Söz konusu ekle türetilen renk adı aşağıda verilmiştir:

karalama (<T.): Siyahlatma, siyaha boyama veya kirletme (KT 2015: 596).

Karalama sözcüğü, günümüzde temize çekilmemiş müsvedde kağıda yazılan şeyleri de ifade etmektedir. Aynı zamanda mecazi olarak "birine leke sürmek, iftira atmak" anlamlarında kullanılmaktadır. Renk adı olarak kullanımı bu anlamlarına göre daha az yaygındır denebilir. Tespit edilen sözcük Türkçe kökenlidir ve yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunur.

+lI eki

Korkmaz bu ekin; Türkiye Türkçesinde her ada gelebilen ve addan sıfat ve ad türeten en işlek eklerden olduğunu söylemiştir. Başlıca işlevlerini şu şekilde açıklamıştır:

1. Adlar bazen de sıfatlardan "sahip olma, üzerinde bulundurma, o özelliği taşıma, yetkili olma" anlamlarında sıfatlar türetir: *acıklı, ağlamaklı, alaylı, benekli, becerikli, çocuklu, dayanıklı, değerli, düzenli, ekşili, esanslı, hesaplı, geçişli, görevli, güneşli, ılımlı, kınalı, köpüklü, meraklı, olumlu, öfkeli, sağlıklı, sanatlı, sevimli, soylu, şerefli, tatlı, tutarlı, ufaklı, uyumlu, verimli* vb.
2. Adlardan "bir millet, bir kavme, bir hanedana, bir ülkeye, bir şehre, bir kuruluşa veya bir yere ait olma, bağlantılı olma" anlamı veren sıfatlar türetir: *Aksaraylı, Asyalı, Avrupalı, Beykozlu, Dağıstanlı, doğulu, Egeli, güneyli, Karahanlı, Osmanlı, taşralı, üniversiteli* vb.
3. Yer adları türetir: *Armutlu, Cihanbeyli, Denizli, Erdemli, Salihli, Sungurlu, Turgutlu* gibi.
4. Sayı adlarına eklendiğinde eklendiği sayıya "gruplandırma, bir arada olma" anlamı katar: *ikili, üçlü, beşli, sekizli, onarlı, yüzerli, binerli* vb.
5. Eş veya zıt anlamlı ikilemelere getirildiğinde anlamı pekiştirilmiş ikileme sıfatları oluşturur: *akıllı uslu, aklı karalı, alacalı bulacalı, allı pullu, analı babalı, büyüklü küçüklü, çoluklu çocuklu, geceli gündüzlü, güçlü kuvvetli, hesaplı kitaplı, senli benli, şanlı şöhretli, yollu yordamlı* vb.
6. *+lI/ +lU* eki, Arapça ve Farsça'dan ekleri ve kurallarıyla girmiş sözlerin Türkçeleştirilmesinde de kullanılan bir ektir:

a. zî-kıymet = *kıymetli*, zî-hayat = *canlı*, zû vücuh-i kesir = *çok yüzeyli*, nîm-vücuh = *yarı yüzeyli*, zevil'ukûl = *akıllılar*, zülhasale = *havuzlular* vb.

b. Arapça nispet *î* 'si ile kurulan bir kısım sıfatların Türkçeleştirilmesinde: Bağdadî = *Bağdatlı*, Harezmî = *Harezmli*, asabî = *sinirli*, daimî = *sürekli*, kasdî = *kasıtlı*, mahallî = *yerli*, şifahî = *sözlü*, leylî = *yatılı* vb.
c. Arapça diğer bazı sıfatların Türkçeleştirilmesinde: elîm = *elemli, acıklı*; mahkûm = *hükümlü*; kavî = *güçlü*, maznûn = *zanlı*, *sanık*; mukayyet = *kayıtlı*, muzır = *zararlı*, mütekebbir = *kibirli*; mücrim = *suçlu*; talip = *istekli* vb.
d. Bir kısım Farsça *+dâr* "sahip" sıfatlarının Türkçeleştirilmesinde: alâkadar = *ilgili*, manidar = *anlamlı*, kıymetdar = *kıymetli, değerli*; namdar = *namlı, ünlü*; sayedar = *gölgeli*, ziyadar = *ışıklı* vb. (2009: 53-55). Söz konusu ekle türetilen renk adları aşağıda verilmiştir:

aklı (<T.): Beyazı olan, beyaz lekeli veya çizgili (KT 2015: 41).
sarılı (<T.): Elvânı meyanında sarısı olan (KT 2015: 1045).
yeşilli (<T.): Yeşil rengi veya benek ve çizgileri yahut çiçekleri olan (KT 2015: 1345).

Tespit edilen renk adlarının üçü de Türkçe kökenlidir ve yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunur. Bu ekle türetilen renk adlarının; "üzerinde bulundurma, o özelliği taşıma" anlamlarında sıfat niteliği kazandığı görülmektedir.

+lIk eki

Zeynep Korkmaz bu ek hakkında; adlardan ve sıfatlardan adlar türeten çok işlek ve kapsamlı bir ek olduğunu, asıl işlevinin eklendiği sözcüğe "tahsis, bir şey için" anlamı kattığını, ekin ana işlevine koşut yeni birtakım işlevler kazandığını, böylece ekin kapsamının genişlediğini söylemiştir. Başlıca görevlerini açıklamıştır:

1. Adlardan "tahsis" işlevli ve "bir şey için" anlamlı adlar türetir ve bu adlar sıfat olarak da kullanılır: *akşamlık, başlık, dolmalık, gecelik, gelinlik, göğüslük, gündelik, güneşlik, hediyelik, kışlık, yazlık, makarnalık, mevsimlik, ömürlük, salatalık, yemeklik* vb.
2. Yine "tahsis" işlevi ve "bir şeyin toplu olarak konulduğu yer" anlamıyla yer, mekân adları oluşturur: *ayakkabılık, çiflik, çöplük, güvercinlik, odunluk, fidanlık, kitaplık, kömürlük, mezarlık, samanlık* vb.

3. Bir nesnenin doğada bolluğunu ve toplu olarak bulunduğu yeri gösteren adlar yapar: *ağaçlık, ayvalık, bademlik, bağlık, çalılık, cevizlik, çamlık, çayırlık, çimenlik, hurmalık, kayalık, kumluk, sazlık, zeytinlik* vb.

4. Yine "tahsis, bulunma" işlevi ile ülke, ilçe, köy, mahalle, semt gibi yer adları oluşturmuştur: *Arnavutluk, Ayvalık, Etlik, Gemlik, İncirlik, Susurluk (<su sığır+lık), Yumurtalık* vb.

5. "Bir şey için" anlamıyla tahsis işlevli alet adları yapar: *ağızlık, biberlik, buzluk, çakmaklık, dizlik, gözlük, kolluk, kulaklık* vb.

6.Bir meslekle uğraşan kimseyi gösteren adlardan meslek adı ve uğraşı alanı gösteren adlar türetir: *askerlik, aşçılık, avukatlık, balıkçılık, bakkallık, çobanlık, devecilik, doktorluk, ebelik, esnaflık, öğretmenlik* vb.

7. Siyasî, felsefî, dinî inanışı ve o inanışa bağlılığı bildiren adlar türetir: *Atatürkçülük, Bektaşîlik, hayalcilik, ırkçılık, maddecilik, Müslümanlık, Hristiyanlık, sağcılık, solculuk, Türkçülük* vb.

8. Rütbe ve makam bildiren adlar türetir: *ağalık, albaylık, başkomutanlık, genel müdürlük, imamlık, kaymakamlık, muhtarlık, müsteşarlık, valilik* vb.

9. Ad ve sıfatlara gelerek onları genelleştiren yaygınlaştıran nitelikte soyut adlar türetir:

a. Adlardan: *analık, babalık, arkadaşlık, çocukluk, domuzluk, haydutluk, hemşehrilik, insanlık* vb. Aynı zamanda renk adlarından da o rengin hakim ve yaygın olduğunu bildiren soyut adlar türetmiştir: *aklık, beyazlık, mavilik, morluk, kızıllık, yeşillik, sarılık* vb.

b. Sıfatlardan: *alışkanlık, azlık, bolluk, çokluk, cimrilik, dalgınlık, delilik, gençlik, ihtiyarlık, iyilik, kötülük, kıskançlık, mutluluk, sıcaklık, soğukluk* vb.

10. Eş veya zıt anlamlı ikileme sıfatlarından soyut adlar yapar: *azlık çokluk, bağlık bahçelik, birlik beraberlik, güllük gülistanlık* vb.

11. Sayı ad ve sıfatlarından "bir arada olmayı, gruplanmayı gösteren" adlar türetir: *birlik, binlik, beşlik, yüzlük, onluk, yüzerlik, binerlik* vb.

12. Zaman gösteren adlara gelen ek, "o zaman süresi içine giren" anlamında ad ve sıfatlar türetir: *asırlık* (*çınar*), *günlük* (*gazete*), *haftalık* (*rapor*), *aylık* (*dergi*) vb (2009: 55-58).

Arapça *-iyyat> -iyet* birleşik ekiyle kurulmuş *hakimiyet, milliyet, insaniyet* gibi soyut adlarla, Arapça nispet *î* 'siyle kurulmuş *dünyevî, rubaî* gibi sıfatların ve Arapçanın kalıplarıyla girmiş sözlerin Türkçeleşmesinde bu ekten yararlanılmıştır:

ekalliyet = *azınlık*, İslâmiyet = *Müslümanlık*, kat'iyet = *kesinlik*, kifayet = *yeterlik*, şahsiyet = *kişilik*, dünyevî = *dünyalık*, süflî = *aşağılık*, yevmî = *günlük*, zatî = *özlük*, husumet = *düşmanlık*, lûgat = *sözlük*, sefaret = *elçilik* vb. (Korkmaz 2009: 58). Bu çalışmada tespit edilen söz konusu ekle türetilmiş renk adları aşağıda verilmiştir:

aklık (<T.): Beyazlık, beyaz renk (KT 2015: 41), (LO 2000: 12).
allık (<T.): 1. Koyu ve parlak pembe renk, al rengi. 2. Kadınların yüze sürdükleri al düzgün (KT 2015: 51).
beyazlık (<Ar. + <T.): Aklık, beyaz (KT 2015: 129).
esmerlik (<Ar. + <T.): Karaya mail renk, buğday rengi (KT 2015: 320).
göklük (<T.): Mavilik, mavi renk (KT 2015: 393).
karalık (<T.): Karalık, siyah renk (KT 2015: 596), (LO 2000: 213).
kırmızılık (<Ar. + <T.): Kızıllık, kızıl renk, humret, ihmirâr (KT 2015: 649).
kızıllık (<T.): 1. Kırmızılık, humret, sürhi. 2. Kızıl hastalık (KT 2015: 658), (LO 2000: 239).
mavilik (<Ar. + <T.): Mavi olma, mavi renk (KT 2015: 761).
morluk (? + <T.): Mor rengi, mor renginde olma (KT 2015: 813).
sarılık (<T.): 1. Sarı renk, sarı olan şeyin suret ve manzarası. 2. Benzin sararıp kararmasını mucip olan maruf bir hastalık karaciğerden gelip safranın kana karışmasından münba'is olur (KT 2015: 1045), (LO 2000: 333).
siyahlık (<F. + <T.): Karaltı, kara renk (KT 2015: 1094).
yeşillik (<T.): 1. Yeşil renk. 2. Taze otlar veya yapraklarla mestur yer, çayır, bahçe vesaire. 3. Sebze, sebzevat. 4. Taze ot veya hasîl (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

Zeynep Korkmaz'ın yukarıda belirttiği gibi *+lIk* eki, eklendiği renk adlarından o rengin hakim ve yaygın olduğunu bildiren soyut adlar türetmiştir. Arapça kökenli (*beyaz, esmer, kırmızı, mavi*), Farsça kökenli (*siyah*) ve alıntı sözcük olan *mor* renk adlarına gelerek sözcüklerin Türkçeleşmesine katkı sağlamıştır.

Allık sözcüğünün ikinci anlamına -Kadınların yüzüne sürdükleri al, düzgün. (KT 2015: 51)- göre "bir şey için" kullanıldığını ifade eden bir sözcük türetmiştir. *Allık* sözcüğü, Türkçe kökenlidir ve yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunur.

Kızıllık ve *sarılık* sözcüklerinden tıp teriminde kullanılan hastalık adları türetmiştir. İkisi de Türkçe kökenlidir ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunur.

Aklık, karalık ve *yeşillik* sözcükleri Türkçe kökenlidir ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Allık, beyazlık, esmerlik, göklük, kırmızılık, mavilik, morluk ve *siyahlık* sözcükleri ise yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunur.

Morluk sözcüğünün " vurma ve çarpma sonucu vücutta oluşan çürük, morartı" anlamı da bulunmaktadır (http://sozluk.gov.tr/).

+mAn eki

Korkmaz; bu ekin sıfatlardan kişileri niteleyen sıfatlar türeten bir ek olduğunu, eklendiği sıfata "abartma, aşırılık" işlevi kattığını, işlek bir ek olmadığı için türettiği sözcüklerin sınırlı olduğunu belirtmiştir. *Akman, delişmen, dızman* "iri yapılı", *evcimen, gökmen, karaman, kocaman, kölemen, kösemen, küçümen* (<küçükmen), *toroman* "tombul" vb. sözcükler bu ekle türetilmiş sözcüklere örnektir. Kalıplaşma yoluyla oluşmuş *Dikmen* ve *Karaman* yer adlarında da aynı ek vardır. *Uzman* ve *egemen* bu ekle yapılmış yeni sözlerdir (2009: 59).

İbrahim Şahin, çalışmasında biri fiilden isim, diğeri isimden fiil olmak üzere Türkçede iki çeşit {mAn} eki olduğunu söyler. Türkçenin en eski yazılı belgelerinde de görülen, ancak artık işlek bir ek olma özelliğini yitirmiş bulunan bu ek, Türk dilinin çeşitli lehçeleri için hazırlanmış gramer kitaplarında genellikle "işlekliğini yitirmiş bir ek" ibaresiyle ve kalıplaşmış birkaç örnekle birlikte gösterilmektedir. Ek; özellikle yer adları, kişi adları ve kök adları gibi özel ad türlerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bu eke benzeyen yapıların başka dillerde, özellikle Hint-Avrupa dillerinde de bulunması, ekin kökenine dair farklı görüşlerin doğmasına sebep olmuştur (2015: 58). *+mAn* ekiyle türetilmiş bir adet renk adı tespit edilmiştir:

karaman (<T.): 1. Pek esmer ve siyahımsı adam. 2. İri demir külçesinden balyoz. 3. Selçukîlerin inkırazında zuhur eden Derebeylerin en kuvvetlilerinden biri olup evlât

ve ahfadı Konya cihetlerinde hayli vakit hüküm sürmüştür (KT 2015: 596) (LO 2000: 213)[3].

karaman (<T.): Fazıllar koyunu, kızıl koyun azmanı, boynuzsuz hayvan (LO 2000: 213).

Söz konusu ekle türetilmiş renk adına bakıldığında; ilk anlamında kalıplaşmış bir yer adı olmakla beraber insana ait ten rengi özelliği taşıdığı, ikinci anlamında bir alet adı olarak kullanımının dikkat çektiği, üçüncü anlamında ise Derebeyi adı olduğu görülmektedir. Bu sözcüğün sadece Lehce-i Osmânî'de geçen kullanımına göre bir hayvan adını ifade ettiği de görülmektedir.

+mIk eki

Bu ek, renk adlarına gelerek bitki veya hastalık adı türetir. Uygurca metinlerde de bazı örneklerde görülmektedir: *kıçmık,.. +mIk* eki, her ne kadar gramer kitaplarında yer almasa da Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde varlığı tespit edilmiştir: DLT'de hastalık adı olan *kızl+amuk* ve bir mısır çeşidi olan *kara+muk* sözcükleri karşımıza çıkmaktadır (Çürük 2017: 219).

Korkmaz, kitabında bu ekin tek veya iki heceli geçişli fiillerden ad türeten ve işlek olmayan bir ek olduğunu söyler. Aynı zamanda bu ekle *kızamık, karamuk* gibi hastalık adlarıyla, *yasmık, çitlembik* gibi bitki adlarının yapıldığını belirtir (2009: 99). Yapılan çalışmada tespit edilen renk adları aşağıda verilmiştir:

karamuk (<T.): Buğday içinde biten bir ot ki unu bozar siyah bir habbe verir (KT 2015: 597), (LO 2000: 213).

kızamık (<T.): Ekseriya çocuklara ârız olan ve bir nevi humma ile beraber bedende kırmızımsı birtakım kabarcıklar dökmekten ibaret olan illet-i müstevliye ki <<kızıl>>dan hafifçedir (KT 2015: 656), (LO 2000: 238).

Bu ekle türetilmiş renk adına bakıldığında tıp teriminde kullanılan bir hastalık adı türettiği görülmektedir. *Kızamık* sözcüğü Türkçe "kız" kökünden türemiştir. *Karamuk* sözcüğü ise bahsedildiğinin aksine hastalık adı değil bir otsu bitki adını

[3] KT'de geçen 3. anlam, LO'da tek başına verilmiştir. KT'deki birinci ve ikinci anlamlar LO' da bulunmamaktadır.

ifade etmektedir. İki sözcük de Türkçe kökenlidir ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunur.

+rAk eki

Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde işlek bir ek olarak sıfatlardan karşılaştırma sıfatları türeten *+rAk* eki, Türkiye Türkçesinde canlı işlevinin bir dereceye kadar aşınma ve kaymaya uğramasıyla "oldukça" anlamı veren bazı küçültme sıfatları bırakmıştır: *akrak, bozrak, gökrek, sarırak, kısarak, ufarak* vb (Korkmaz 2009: 61).

Banguoğlu bu ekin; Eski Osmanlıcada karşılaştırma sıfatları meydana getirdiğini (*yegrek* = daha iyi vb.), günümüzde ise bu karşılaştırma anlamının yitirilip başlıca renk ve tat sıfatlarında "oldukça" anlamında bir küçültme eki gibi kaldığını söyler: *akrak, kararak, gökrek, bozrak, sararak, siyahrak, acırak, ekşirek, küçürek* vb. (1974: 198). Söz konusu ekle türetilmiş renk adı aşağıda verilmiştir:

bozrak (<T.): Boz rengine çalar, bozrak (KT 2015: 149).

Bu sözcük, güncel Türkçe sözlükte aynı anlamda kullanılmaktadır. Türkçe kökenlidir ve yalnızca Kamûs-ı Türkî'de geçmektedir.

+(X)ş eki

Bangouğlu bu ekle ilgili; Eski Türkçe -iş küçültme adlarından örneklerinin bulunduğunu (*terkiş, yémiş, Türkiş),* dilimizde fazla sözcükte kullanılmadığını fakat sınırlı anlatımda yaşadığını belirtmiştir. Aynı zamanda *sarışın* sözcüğünde kullanılan *+şın* ekinin *+(X)ş* ekinden bir uzatma olduğunu düşünmektedir (1974: 182). Söz konusu ekle türetilen renk adı aşağıda verilmiştir:

maviş (<Ar. + <T.): Açık mavi gözlü beyaz ve sarışın (şahıs) (KT 2015: 761), (LO 2000: 275).

Bu ekin, Arapça kökenli *mavi* sözcüğüne eklenerek Türkçeleşmesinde katkı sağladığı görülmektedir. İnsana ait göz rengini ve ten rengini ifade eder. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunur.

+şIn eki

Zeynep Korkmaz, bu ekin renk adlarından benzerlik gösteren birkaç sıfat türetmiş bir ek olduğunu söyler ve örnekler verir: *akşın, gökşin, karaşın, mavişin, sarışın gibi* (2009: 66).

+şın eki /ç/ sesinin /ş/ sesine dönüşmesiyle ortaya çıkan, işlek olmayan bir ektir. Renk adlarına gelerek benzerlik ve yakınlık ifadesi verir. Bu ek, Eski Türkçede yer almamaktadır (Çürük 2017: 213). *+şIn* ekiyle türetilmiş renk adı aşağıda verilmiştir:

sarışın (<T.): Sarı saçlı, ela gözlü ve beyaz benizli şahsın güzeli, sarı güzeli (KT 2015: 1046), (LO 2000: 333).

Türetilen renk adının insana ait özellikleri ifade ettiği görülmektedir. Sözcük, Türkçe kökenlidir. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunur.

4.2.2. Renk Adlarıyla Oluşturulan İsimden Fiil Yapım Eki Almış Sözcükler

Yapılan çalışmada, renk adlarına dayalı söz varlığına geldiği tespit edilen isimden fiil yapan ekler aşağıda alfabetik olarak verilmiştir.

+Ar- eki

Bazı sıfatlara ve renk adlarına gelerek "olma" bildiren geçişsiz fiiller kuran *+Ar-* eki, Eski Türkçedeki *er-* fiilinin bir süre sonra birleştiği sözlerle kaynaşarak ekleşmesinden oluşmuştur. Türkiye Türkçesinde daha çok renk adlarında oluş bildiren fiiler bırakmıştır: *göler-* "göl olmak, göl hâline gelmek", *gözer-* "göz göz olmak", *yaşar-* "ıslanmak", *ağar-, bozar-, göğer-, karar-, kızar-, sarar-, morar- yeşer-* vb (Korkmaz 2009: 113). Tespit edilen renk adları aşağıda verilmiştir:

ağarmak (<T.): Ak olmak, beyazlamak (KT 2015: 32), (LO 2000: 8).
bozarmak (<T.): Boz rengini almak, boz renginde görünmek (KT 2015: 148), (LO 2000: 63).
göğermek (gökremek) (<T.): 1. Mavi olmak, gök rengini almak. 2. Morarmak, berelenmek. 3. Yeşermek, yeşil rengini almak, tazelenmek (KT 2015: 392), (LO 2000: 162).

kararmak (<T.): Sonradan kara olmak (LO 2000: 214), (KT 2015: 597).

kızarmak (<T.): Kızıl, kırmızı olmak, kırmızılaşmak, ihmirâr etmek, sürh olmak (KT 2015: 656), (LO 2000: 238).

morarmak (? + <T.): 1.Mor renge girmek, mor olmak. 2. Bere olmak, çıbanlar azmak (KT 2015: 813), (LO 2000: 281).

sararmak (<T.): 1. Sarı olmak, sarı rengini almak. 2. Zayıflayıp benzi solmak (KT 2015: 1044), (LO 2000: 332).

yeşermek (<T.): Yeşil olmak, yeşil renk peyda etmek (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

Korkmaz'ın yukarıda ifade ettiği gibi söz konusu ek, eklendiği renk adından oluş bildiren geçişsiz fiiller türetmiştir. *Mor* sözcüğüne eklenerek bu renk adının Türkçeleşmesine ve fiil biçimini almasına katkı sağlamıştır. Aynı zamanda türetilen bu renk adlarıyla insana ait fiziksel ve duygusal özellikler de ifade edilir. *Morarmak* ve *göğermek* sözcükleri yüzün yara bere içinde kalmasını; *sararmak* sözcüğü yüzün sararıp hasta olmasını; *kızarmak* sözcüğü yüzün kızarmasını ve utanmayı; *ağarmak* sözcüğü saçın beyazlamasını; *kararmak* sözcüğü ise ten renginin koyulaşmasını belirtir.

Lehce-i Osmânî'de, *bozarmak* sözcüğünün içinde "kızarıp bozarmak" şeklinde iki renk adının birleşimiyle oluşan ifade yer almaktadır (LO 2000: 63). Kızarıp bozarmak, "utanç, öfke vb. duyguların etkisiyle yüzü renkten renge girmek" anlamında güncel Türkçe sözlükte de yer almaktadır (http://sozluk.gov.tr/).

Ağarmak, bozarmak, göğermek, kararmak, kızarmak, sararmak ve *yeşermek* sözcükleri Türkçe; *morarmak* sözcüğü ise yabancı kökenlidir. Tespit edilen tüm sözcükler yalnızca Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunur

+lA-

Korkmaz; bu ekin Eski Türkçeden beri bütün lehçelerde canlı ve çok işlek olan bir isimden fiil türetme eki olduğunu, *+lA-* ekiyle Türkiye Türkçesinde de verimli ve anlamca çok yönlü türetmelerin yapıldığını söyler. Ekin işlevlerini ve oluşturduğu fiilleri şu şekilde açıklamıştır:

1. *+lA-* eki, eklendiği adın gösterdiği nesne veya niteliği başka bir nesneye yönelten, o nesneden etkilenen geçişli fiiller türetir: *ağırla-, arala-, bağla-, hatırla-, kutla-, mühürle-, sula-, tekrarla-* vb.

2. Adın karşıladığı nesnenin ortaya çıkmasını, oluşmasını sağlayan ve "yapma" bildiren geçişli fiiller türetir: *buzağıla-, ciltle-, denkle-, kuzula-, paketle-, yavrula-, yumurtla-* vb.

3. Adın gösterdiği nesneyi araç olarak kullanma yoluyla o nesne ile yapılan işi gösteren geçişli fiiller türetir: *aşıla-, avuçla-, ele-, elle-, hançerle-, kurşunla-, közle-, rendele-, ütüle-* vb.

4. Adın gösterdiği nesneyi veya niteliği bir şeye kazandırmayı, katmayı, eklemeyi gösteren geçişli fiiller türetir: *aşağıla-, buğula-, dağla-, demle-, dışla-, kötüle-, tuzla-, yağla-* vb.

5. *+lA-* eki, zaman gösteren adlardan, o zamanı içine alan ve zaman geçirmeyi bildiren fiiller türetir: *akşamla-, gecele-, güzle-, kışla-, yazla-* vb.

6. Sıfatlara ve yön gösteren bazı adlara gelen *+lA-* eki, genellikle o niteliği üzerinde bulunduran ve "olma" bildiren geçişsiz fiiller türetir. İçlerinde geçişli olanlar da vardır: *başla-, derinle-, dışla-, ilerle-, iyile-, gerile-, önle-, solla-, şişmanla-, yavaşla-, zayıfla-, zenginle-* vb.

7. Ses yansımalı birincil köklere gelerek yansımalı geçişsiz fiiller türetir: *ağla-, çağla-, çatla-, çınla-, fırla-, gürle-, havla- horla-, hopla-, inle-, kekele-, ofla-, pufla- üfle-, vızla-* vb.

8. *+lA-* ekiyle kurulmuş bazı fiillerin kökleri dilimizde yalın olarak kullanılışını kaybetmiş ve ekle kaynaşmış durumdadır: *anla-, bekle-, belle-, damla-, dinle- esle-, eyle-, salla-* vb.

9. Ekin çok işlek oluşu nedeniyle dilimize girmiş alıntı ve yabancı sözlerle de fiiller türetmiştir: *afsunla-, afyonla-, balyozla-, betonla-, ferahla-, jelâtinle-, hakla-, mayınla-, mıknatısla-, mühürle-, pençele-, perdele-, poşetle-, şartla-, tamamla-, zımbala-, zırla-* vb.

10. *+lA-* eki dilimize girmiş bir kısım yabancı ve özellikle Arapça sözlerin Türkçeleştirilmesinde de çok işe yaramıştır. Arapça ad ve sıfatlardan *et-, eyle-, ol-ver-* gibi yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller, *+lA-* ekindeki "yapmak, etmek, olmak" bildiren işlev genişliği dolayısıyla kolayca karşılık bulabilmiştir. Gerektiğinde çatı eklerinden biriyle de genişletilmiştir: *ayıpla-* "ta'yîp etmek", *billurlaş-* "tebellür etmek", *defle-* "defetmek", *cevapla-* "cevap vermek", *hatırlat-* "ihtar etmek", *kederlen-* "mükedder olmak", *tamamla-* "itman etmek" vb (2009: 116-118). Söz konusu ekle türetilen renk adları aşağıda verilmiştir:

aklamak (<T.): Ağartmak, beyazlatmak, tebyiz etmek (KT 2015: 41), (LO 2000: 12).
karalamak (<T.): Siyahlatmak, siyah etmek, tesvit (KT 2015: 596), (LO 2000: 213).

İsimden fiil yapan *+lA-* ekinin, Türkçe kökenli *kara* ve *ak* sözcüklerine eklenerek, bu renk adlarından geçişli fiiller türettiği görülmektedir. Türkiye Türkçesinde karalamak sözcüğü "müsvedde bir kağıda daha sonra düzenlemek için bir şeyler yazmak, çizmek (http://sozluk.gov.tr/)" anlamında ve mecaz olarak "leke sürmek, kötülemek, iftira atmak (http://sozluk.gov.tr/)" anlamında kullanılır. Aklamak sözcüğünün ise bunun tam tersi olarak "birini temize çıkarmak, tebyiz etmek (http://sozluk.gov.tr/)" anlamı vardır. İki sözcük de yalnızca Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunur.

+lAn-

Korkmaz ve Banguoğlu, bu ekin isimden fiil yapan ve fiilden fiil yapan ek olmak üzere iki ayrı biçimde birleşik ek oluşturduğu konusunda hemfikirdir. Korkmaz; *+lA* ekiyle kurulmuş geçişli ve geçişsiz fiilerin bazılarının *-n-* dönüşlülük ekiyle genişletilerek *+lAn-* biçiminde kaynaştığını ve bir birleşik ek oluşturduğunu söyler ve şu örnekleri verir: *adlan-* "ün sahibi olmak", *ayaklan-, canlan-, dallan-, dillen-, evlen-, tüylen- yaşlan-* vb. Korkmaz, daha sonra ekin iki işlevini açıklamıştır. Buna göre; *+lA* eki kökten ayrılıp *-n-* ekiyle kaynaştığı için ister istemez *+lAn-* biçiminde addan fiil türeten bir birleşik ek ortaya çıkmıştır. İşlevi bakımından bir yandan fiilden genişletilmiş bir çatı eki olma özelliğini taşırken bir yandan da fiilden özel anlamda fiil türeten bir ek niteliği kazanmıştır. Bu durum ekin *+lA-n-* biçiminde yeni anlamda fiiller oluşturan fiilden fiil türeten ekler arasında ele alınmasını gerekli kılmıştır (2009: 119).

Banguoğlu ise Korkmaz'ın bu açıklamasına uygun olarak şu örnekleri vermiştir: *yağ-la-n-mak* (yağ sürünmek) / *yağ-lan-mak* (yağ bağlamak), *para-la-n-mak* (parçalanmak) / *para-lan-mak* (para sahibi olmak) gibi (1974: 218). Yapılan çalışmada söz konusu ekle türetilmiş renk adları aşağıda verilmiştir:

alacalanmak (<T.): Muhtelif renklerde leke ve pul peyda etmek, rengârenk olmak (KT 2015: 45), (LO 2000: 13).
beyazlanmak (<Ar. + <T.): Ağarmak, beyaz olmak (KT 2015: 129).

siyahlanmak (<F. + <T.): Kararmak, siyah olmak (KT 2015: 1094).

Bu ekin, alıntı sözcüklerden oluşan renk adlarına eklenerek Türkçeleşmesine katkı sağladığı görülmektedir. Renk adlarından geçişsiz fiiller türetmiştir. *Beyazlanmak* sözcüğü Arapça+Türkçe; *siyahlanmak* sözcüğü ise Farsça+Türkçe kökenlidir. İki sözcük de yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunur. *Alacalanmak* sözcüğü ise Türkçe kökenlidir. Bu sözcük "bir şeyde çeşitli renklerin oluşması ve rengârenk olmak (KT 2015: 45; LO 2000: 13)" anlamında Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

+lAnDIr-

Bu ek, daha önce incelenen isimden fiil yapan *+lAn* eki ile fiilden fiil yapan *-DIr* ekinin birleşiminden oluşmaktadır. *+lAn* eki ile ilgili bilgi yukarıda verilmiştir. Burada *–DIr* eki ele alınacaktır:

Korkmaz, *-DIr* ekinin iki ayrı ettirgenlik ekinin kaynaşmasından oluştuğunu, ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olarak sekiz ayrı biçiminin olduğunu ve Türkiye Türkçesinde işlek olarak kullanıldığını belirtmiştir. Bu ek, ünsüz ile sonuçlanan geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek "oldurma" ve "yaptırma" bildiren geçişli fiiller türetir. Fiil gövdelerinde genellikle *-ş-*'li ve *-n-*'li çatılar üzerine gelmiştir*: açtır-, alıştır-, ballandır-, bildir-, boğdur-, canlandır-, doldur-, kirlendir-, koydur-, sevindir-, uyandır-,* vb (2009: 126).

-DIr ekiyle kurulmuş bazı fiillerde, ek ettirgenlik işlevinden çok "olanak sağlama, sebep olma" gibi işlev kaymasına uğramıştır: *çaldır-, çaktır-, ezdir-, sezdir-, yıldır-* gibi. Bu ekle kurulmuş bir kısım fiillerde ise ek ettirgenlik işlevini kaybedip kökle kaynaşarak kalıplaşmış yeni anlamda fiiller oluşturmuştur: *aldır-* "ilgi göstermek, önem vermek", *andır-* "benzemek", *çıldır-* "delirmek", *kaptır-* "kendisini fazlasıyla bir işe vermek", *tuttur-* "bir şeyi ısrarla istemek" vb (Korkmaz 2009: 126). *+lAnDIr-* ekiyle türetilen renk adı aşağıda verilmiştir:

yeşillendirmek (<T.): Yeşil rengini vermek (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

Bu ekin, Türkçe kökenli renk adına eklenerek, renk adını geçişli bir fiil hâline getirdiği görülmektedir. Tespit edilen sözcük, yalnızca Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunur.

+lAt-

İsimden fiil yapan *+lA* eki ile fiilden fiil yapan *-t-* ekinin birleşmiyle oluşmuş birleşik bir ektir. İki ek hakkında da ayrı ayrı bilgi verilmiştir.

Bu ek de daha çok ettirgen çatı oluşturan ekler gibi kendi kendine gerçekleşme ifade edebilen oluş fiillerinin üzerine geldiğinde kılış tabanlı fiiller yapmak için kullanılabilmektedir (Delice: 424). *+lAt-* ekiyle türetilmiş renk adları aşağıda verilmiştir:

beyazlatmak (<Ar. + <T.): Ağartmak, beyaz yapmak (KT 2015: 129).

siyahlatmak (<F. + <T.): Karartmak, tesvit etmek (KT 2015: 1094).

Renk adlarına bakıldığında yabancı kökenli sözcüklerin Türkçede bir fiil olarak kullanılmasına katkı sağladığı görülmektedir. *Beyazlatmak* sözcüğü Arapça+Türkçe; *siyahlatmak* sözcüğü Farsça+Türkçe kökenlidir. İki sözcük de yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunur.

4.2.3. Renk Adlarıyla Oluşturulan Fiilden Fiil Yapım Eki Almış Sözcükler

Yapılan çalışmada, renk adlarına dayalı söz varlığına geldiği tespit edilen fiilden fiil yapan ek, aşağıda verilmiştir:

-t- eki

Korkmaz, *-t-* ekinin ünlü ile ya da akıcı veya patlayıcı ünsüzlerden biriyle biten geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek ettirgenlik fiilleri kuran işlek bir çatı eki olduğunu belirtir. Ekin fiil kök ve gövdeleriyle birleşme koşullarını şu şekilde açıklamıştır:

1. *-t-* eki, ünlü ile biten iki heceli geçişli ve geçişsiz fiillere, bir bağlantı ünlüsü almadan doğrudan *-t-* olarak eklenir: *acıt-, ağrıt-, boyat-, çürüt-, eskit-, kapat-, okut-, türet-, uyut-, üşüt-* vb.

2. Ek, *-l, -r* gibi akıcı ünsüzlerden biriyle sonuçlanan fiil kök ve gövdelerine de araya bir bağlantı ünlüsü almadan eklenir: *azalt-, belirt-, bildirt-, buyurt-, dürt-, düzelt-, kabart-, karart-, ört-, yükselt-* vb.
3. Ek, patlayıcı (nadiren de sızıcı) ünsüzlerden biri ile biten fiilerden sonra araya ünlü uyumuna göre bir bağlantı ünlüsü alır: *akıt-, azıt-, berkit-, damıt-, kokut-, sapıt-sarkıt-* vb.
4. *-t-* eki, eklendiği bazı fiillerde kökle kaynaşmış ve ettirgenlik işlevi bakımından bir körelmeye uğramıştır. Bu tür fiilerde artık kökler de yalın biçimleriyle kullanımdan düşmüştür: *aldat-, avut-, dağıt-, ısıt-, incit-, işit-, ört-, sırıt-, unut-, yont-* vb (2009: 134-135). Yapılan çalışmada söz konusu ekle türetilmiş renk adları aşağıda verilmiştir:

ağartmak (<T.): Beyazlatmak (KT 2015: 32), (LO 2000: 8).
karartmak (<T.): Siyahlatmak, siyah etmek (KT 2015: 598), (LO 2000: 214).
kızartmak (<T.): Kırmızı etmek, kızıl rengini vermek (KT 2015: 656), (LO 2000: 238).
morartmak (? + <T.): 1. Mor renge sokmak, mora boyamak. 2. Karartmak, muzlim hâline koymak. 3. Berelemek (KT 2015: 813).
sarartmak (<T.): Sarı etmek, sarı rengini vermek (KT 2015: 1044).
yeşertmek (<T.): Yeşil renk peyda ettirmek (KT 2015: 1345).

Türetilen renk adlarının bu eki alarak geçişli fiil yapısında olduğu görülmektedir. *Ağartmak, karartmak, kızartmak, sarartmak* ve *yeşertmek* sözcükleri Türkçe kökenli; *morartmak* sözcüğü yabancı+Türkçe kökenlidir.

Ağartmak, karartmak ve kızartmak sözcükleri, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunurken morartmak, sarartmak ve yeşertmek sözcükleri, yalnızca Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir.

Renk Adlarıyla Oluşturulan Türemiş Yapılı Sözcüklerin Listesi

Türemiş yapılı sözcükler, aldığı ekin başlığı altında incelenmiştir. Burada ise toplu olarak görülebilmesi için sözcüklerin listesi ve ardından tablosu verilecektir. Tablonun altında ise sadece oranlar incelenecektir.

ağarmak (<T.): Ak olmak, beyazlamak (KT 2015: 32), (LO 2000: 8).
ağartmak (<T.): Beyazlatmak (KT 2015: 32), (LO 2000: 8).
akça (<T.): Beyazımsı, beyazca, akrak, akımsı (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).
akçıl (<T.): Beyaza mail, beyazımtırak (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).
aklamak (<T.): Ağartmak, beyazlatmak, tebyiz etmek (KT 2015: 41), (LO 2000: 12).
aklı (<T.): Beyazı olan, beyaz lekeli veya çizgili (KT 2015: 41).
aklık (<T.): Beyazlık, beyaz renk (KT 2015: 41), (LO 2000: 12).
alaca (<T.): Karışık renkli, rengarenk (KT 2015: 44), (LO 2000: 13).
alacalanmak (<T.): Muhtelif renklerde leke ve pul peyda etmek, rengârenk olmak (KT 2015: 45).
alacalı (<T.): Muhtelifü'l-levn, rengârenk (KT 2015: 45), (LO 2000: 23).
alca (<T.): Parlak kırmızıya mail renkte 2. Ala çalar doru (at) (KT 2015: 46).
allık (<T.): 1. Koyu ve parlak pembe renk, al rengi. 2. Kadınların yüze sürdükleri al düzgün (KT 2015: 51).
beyazımsı (<Ar. + <T.): Az ak, aka çalar, beyaz gibi görünür (KT 2015: 128), (LO 2000: 566).
beyazımtırak (<Ar. + <T.): Az ak, aka çalar, beyaz gibi görünür (KT 2015: 128).
beyazlanmak (<Ar. + <T.): Ağarmak, beyaz olmak (KT 2015: 129).
beyazlatmak (<Ar. + <T.): Ağartmak, beyaz yapmak (KT 2015: 129).
beyazlık (<Ar. + <T.): Aklık, beyaz (KT 2015: 129).
bozarmak (<T.): Boz rengini almak, boz renginde görünmek (KT 2015: 148), (LO 2000: 63).
bozca (<T.): Boz rengine çalar, bozumsu (KT 2015: 148), (LO 2000: 63).
bozlak (<T.): Bozumsu, kül rengi, kahîb (LO 2000: 64).
bozrak (<T.): Boz rengine çalar, bozrak (KT 2015: 149).
esmerce (<Ar. + <T.): Az esmer, buğday renkliye mail (KT 2015: 320).
esmerimsi (<Ar. + <T.): Esmere çalar, buğday rengine mail (KT 2015: 320).
esmerlik (<Ar. + <T.): Karaya mail renk, buğday rengi (KT 2015: 320).

göğermek (gökremek) (<T.): 1. Mavi olmak, gök rengini almak. 2. Morarmak, berelenmek. 3. Yeşermek, yeşil rengini almak, tazelenmek (KT 2015: 392), (LO 2000: 162).

göğümtül (<T.): Mavice, mavimsi (KT 2015: 392), (LO 2000: 162).

gökçe (<T.): Mavimsi, mavimtırak (KT 2015: 393).

gökçil (<T.): Göğümtül, maviç (LO 2000: 162).

gökçül (<T.): Beyaz benekli mavi, maviye çalar çil renginde (KT 2015: 393).

göklük (<T.): Mavilik, mavi renk (KT 2015: 393).

karaca (<T.): Siyahça, esmer, siyahımsı (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

karalama (<T.): Siyahlatma, siyaha boyama veya kirletme (KT 2015: 596).

karalamak (<T.): Siyahlatmak, siyah etmek, tesvit (KT 2015: 596), (LO 2000: 213).

karalık (<T.): Karalık, siyah renk (KT 2015: 596), (LO 2000: 213).

karaltı (<T.): karalık, siyahlık, siyah leke (KT 2015: 596), (LO 2000: 213).

karaman (<T.): Fazıllar koyunu, kızıl koyun azmanı, boynuzsuz hayvan (LO 2000: 213).

karaman (<T.): 1. Pek esmer ve siyahımsı adam. 2. İri demir külçesinden balyoz. 3. Selçukîlerin inkırazında zuhur eden Derebeylerin en kuvvetlilerinden biri olup evlât ve ahfadı Konya cihetlerinde hayli vakit hüküm sürmüştür (KT 2015: 596) (LO 2000: 213).

karamtık (<T.): Karamtul, rengi karaya mail (LO 2000: 213).

karamuk (<T.): Buğday içinde biten bir ot ki unu bozar siyah bir habbe verir (KT 2015: 597), (LO 2000: 213).

kararmak (<T.): Sonradan kara olmak (LO 2000: 214), (KT 2015: 597).

karartmak (<T.): Siyahlatmak, siyah etmek (KT 2015: 598), (LO 2000: 214).

kırçıl (<T.): Beyazla karışık kır renginde (KT 2015: 646), (LO 2000: 234).

kırmızılık (<Ar. + <T.): Kızıllık, kızıl renk, humret, ihmirâr (KT 2015: 649).

kırmızımsı (<Ar. + <T.): Kızıl rengine çalan, kızılca (KT 2015: 649).

kırmızımtırak (<Ar. + <T): Kızıl rengine çalan, kızılca (KT 2015: 649).

kızamık (<T.): Ekseriya çocuklara ârız olan ve bir nevi humma ile beraber bedende kırmızımsı birtakım kabarcıklar dökmekten ibaret olan illet-i müstevliye ki <<kızıl>>dan hafifçedir (KT 2015: 656), (LO 2000: 238).

kızarmak (<T.): Kızıl, kırmızı olmak, kırmızılaşmak, ihmirâr etmek, sürh olmak (KT 2015: 656), (LO 2000: 238).

kızartmak (<T.): Kırmızı etmek, kızıl rengini vermek (KT 2015: 656), (LO 2000: 238).

kızıl (<T.): Kırmızı, al, ahmer (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızılca (<T.): Kırmızımsı, kırmızıya çalar (KT 2015: 657).

kızıllık (<T.): 1. Kırmızılık, humret, sürhi. 2. Kızıl hastalık (KT 2015: 658), (LO 2000: 239).

mavilik (<Ar. + <T.): Mavi olma, mavi renk (KT 2015: 761).

mavimsi (<Ar. + <T.): Maviye çalar (KT 2015: 761).

mavimtirek (<Ar. + <T.): Maviye çalar (KT 2015: 761).

maviş (<Ar. + <T.): Açık mavi gözlü beyaz ve sarışın (şahıs) (KT 2015: 761), (LO 2000: 275).

morarmak (? + <T.): 1.Mor renge girmek, mor olmak. 2. Bere olmak, çıbanlar azmak (KT 2015: 813), (LO 2000: 281).

morartmak (? + <T.): 1. Mor renge sokmak, mora boyamak. 2. Karartmak, muzlim hâline koymak. 3. Berelemek (KT 2015: 813).

morluk (? + <T.): Mor rengi, mor renginde olma (KT 2015: 813).

morumsu (? + <T.): Mor rengine çalar, mor rengine şebîh (KT 2015: 813).

morumtırak (? + <T.): Morumsu (KT 2015: 813).

pembemsi (<F. + <T.): Açık al rengine çalar (KT 2015: 975).

sararmak (<T.): 1. Sarı olmak, sarı rengini almak. 2. Zayıflayıp benzi solmak (KT 2015: 1044), (LO 2000: 332).

sarartmak (<T.): Sarı etmek, sarı rengini vermek (KT 2015: 1044).

sarıca (<T.): Az sarı, sarıya mail. 1. Yabani arı. 2. Sabıkta bir sınıf başı bozuk askerî (KT 2015: 1045), (LO 2000: 333).

sarılı (<T.): Elvânı meyanında sarısı olan (KT 2015: 1045).

sarılık (<T.): 1. Sarı renk, sarı olan şeyin suret ve manzarası. 2. Benzin sararıp kararmasını mucip olan maruf bir hastalık karaciğerden gelip safranın kana karışmasından münba'is olur (KT 2015: 1045), (LO 2000: 333).

sarımsı (<T.): Sarıya çalar, az sarısı olan, sarıya benzer (KT 2015: 1045).

sarımtık (<T.): Sarımtırak, sufrete mail (LO 2000: 333).

sarımtırak (<T.): Sarıya çalar, sarımsı (KT 2015: 1045).

sarışın (<T.): Sarı saçlı, ela gözlü ve beyaz benizli şahsın güzeli, sarı güzeli (KT 2015: 1046), (LO 2000: 333).

siyahlanmak (<F. + <T.): Kararmak, siyah olmak (KT 2015: 1094).

siyahlatmak (<F. + <T.): Karartmak, tesvit etmek (KT 2015: 1094).

siyahlık (<F. + <T.): Karaltı, kara renk (KT 2015: 1094).

yeşermek (<T.): Yeşil olmak, yeşil renk peyda etmek (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

yeşertmek (<T.): Yeşil renk peyda ettirmek (KT 2015: 1345).

yeşil (<T.): 1. Sarı ile maviden mürekkep olarak ekser nebatta görülen maruf renkte, ahdar, sebz. 2. Taze, ham (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

yeşillendirmek (<T.): Yeşil rengini vermek (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

yeşilli (<T.): Yeşil rengi veya benek ve çizgileri yahut çiçekleri olan (KT 2015: 1345).

yeşillik (<T.): 1. Yeşil renk. 2. Taze otlar veya yapraklarla mestur yer, çayır, bahçe vesaire. 3. Sebze, sebzevat. 4. Taze ot veya hasîl (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

Tablo 2: Renk Adlarıyla Oluşturulan Türemiş Yapılı Sözcükler

Sözcükler	Kamûs-ı Türkî	Lugat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye	Lehce-i Osmânî
ağarmak (<T.)	+	-	-	+
ağartmak (<T.)	+	-	-	+
akça (<T.)	+	-	-	+
akçıl (<T.)	+	-	-	+
aklamak (<T.)	+	-	-	+
aklı (<T.)	+	-	-	+
aklık (<T.)	+	-	-	+
alaca (<T.)	+	-	-	+
alacalanmak (<T.)	+	-	-	+
alacalı (<T.)	+	-	-	-
alca (<T.)	+	-	-	-
allık (<T.)	+	-	-	-

beyazımsı (<Ar. + <T.)	+	-	-	+
beyazımtırak (<Ar. + <T.)	+	-	-	-
beyazlanmak (<Ar. + <T.)	+	-	-	-
beyazlatmak (<Ar. + <T.)	+	-	-	-
beyazlık (<Ar. + <T.)	+	-	-	-
bozarmak (<T.)	+	-	-	+
bozca (<T.)	+	-	-	+
bozlak (<T.)	-	-	-	+
bozrak (<T.)	+	-	-	-
esmerce (<Ar. + <T.)	+	-	-	-
esmerimsi (<Ar. + <T.)	+	-	-	-
esmerlik (<Ar. + <T.)	+	-	-	-
göğermek (gökremek) (<T.)	+	-	-	+
göğümtül (<T.)	+	-	-	+
gökçe (<T.)	+	-	-	-
gökçil (<T.)	-	-	-	+
gökçül (<T.)	+	-	-	-
göklük (<T.)	+	-	-	-
karaca (<T.)	+	-	-	+
karalama (<T.)	+	-	-	-
karalamak (<T.)	+	-	-	+
karalık (<T.)	+	-	-	+
karaltı (<T.)	+	-	-	+
karaman (<T.)	-	-	-	+
karaman (<T.)	+	-	-	+
karamtık (<T.)	-	-	-	+
karamuk (<T.)	+	-	-	+

kararmak (<T.)	+	-	-	+
karartmak (<T.)	+	-	-	+
kırçıl (<T.)	+	-	-	+
kırmızılık (<Ar. + <T.)	+	-	-	-
kırmızımsı (<Ar. + <T.)	+	-	-	-
kırmızımtırak (<Ar. + <T)	+	-	-	-
kızamık (<T.)	+	-	-	+
kızarmak (<T.)	+	-	-	+
kızartmak (<T.)	+	-	-	+
kızıl (<T.)	+	-	-	+
kızılca (<T.)	+	-	-	-
kızıllık (<T.)	+	-	-	+
mavilik (<Ar. + <T.)	+	-	-	-
mavimsi (<Ar. + <T.)	+	-	-	-
mavimtirek (<Ar. + <T.)	+	-	-	-
maviş (<Ar. + <T.)	+	-	-	+
morarmak (? + <T.)	+	-	-	+
morartmak (? + <T.)	+	-	-	-
morluk (? + <T.)	+	-	-	-
morumsu (? + <T.)	+	-	-	-
morumtırak (? + <T.)	+	-	-	-
pembemsi (<F. + <T.)	+	-	-	-
sararmak (<T.)	+	-	-	+
sarartmak (<T.)	+	-	-	-
sarıca (<T.)	+	-	-	+
sarılı (<T.)	+	-	-	-

sarılık (<T.)	+	-	-	+
sarımsı (<T.)	+	-	-	-
sarımtık (<T.)	-	-	-	+
sarımtırak (<T.)	+	-	-	-
sarışın (<T.)	+	-	-	+
siyahlanmak (<F. + <T.)	+	-	-	-
siyahlatmak (<F. + <T.)	+	-	-	-
siyahlık (<F. + <T.)	+	-	-	-
yeşermek (<T.)	+	-	-	+
yeşertmek (<T.)	+	-	-	-
yeşil (<T.)	+	-	-	+
yeşillendirmek (<T.)	+	-	-	+
yeşilli (<T.)	+	-	-	-
yeşillik (<T.)	+	-	-	+

Yukarıdaki tabloda, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlüklerde renk adlarıyla oluşturulan türemiş yapılı sözcükler incelenmiş, sözcüklerin hangi sözlüklerde tespit edildiği belirlenmiştir. Aşağıda ise toplam sözcük sayısı, tespit edilen sözcüklerin köken bilgisi ve bu söz varlığının yüzdelik oranları verilecektir:

Toplam sözcük sayısı 79'dur.
Kamûs-ı Türkî'deki toplam sözcük sayısı 74'tür.
Lehce-i Osmânî'deki toplam sözcük sayısı 43'tür.
Türkçe sözcüklerden oluşmuş türemiş yapılı renk adlarının sayısı 55'tir: %69,62.
Farsça sözcüklere Türkçe ek getirilerek oluşmuş renk adlarının sayısı 4'tür: %5,06.
Arapça sözcüklere Türkçe ek getirilerek oluşmuş renk adlarının sayısı 15'tir: %18,98.
Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 36'dır: %45,56.
Yalnızca Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 5'tir: %6,32.
Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 38'dir: %48,10.

Yukarıda verilen tablo incelendiğinde türemiş yapılı sözcüklerden 55 tanesinin Türkçe, 15 tanesinin Arapça+Türkçe, 3 tanesinin de Farsça+Türkçe kökenli olduğu görülmektedir. Türkçe kökenli sözcüklerin fazla olması, Türkçe'nin eklerle sözcük türetmedeki zenginliğini göstermektedir. Bu ekler sayesinde Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin Türkçeleşerek sıfat görevinde kullanılabildiği (*beyazımsı, mavimsi* gibi), renk adlarından fiillerin türetildiği (*beyazlatmak, morartmak* gibi) tespit edilmiştir. İncelenen söz varlığı, yalnızca Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunmaktadır. Bu iki sözlüğün, Türkçe kökenli sözcüklere madde başı olarak yer verdiği ve Kamûs-ı Türkî'nin, Lehce-i Osmânî'den yararlandığı anlaşılmaktadır. Ancak Lehce-i Osmânî'de yabancı kökenli sözcüklerden türetilen renk adlarına dayalı söz varlığına daha az yer verilmiştir. Örneğin *mavimsi, mavimtirek, morartmak, pembemsi* gibi sözcükler Lehce-i Osmânî'de yoktur. Bununla birlikte Lugat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de renk adlarıyla oluşturulan türemiş yapılı sözcüklerin hiçbiri bulunamamıştır. Bu iki sözlüğün de daha çok yabancı kökenli sözcüklere ve madde başlarına yer vermeleri açısından benzer olduğu görülmektedir. Renk adlarına dayalı sözcükleri türetmek için kullanılan eklerden en işlek olanlarının isimden isim yapan *+CA* ve *+lIk* eklerinin olduğu tespit edilmiştir. Fiil yapmak içinse en çok *+Ar-* eki ve fiilden fiil yapan *-t-* eki kullanılmıştır.

4.3. Renk Adlarıyla Oluşturulan Birleşik Yapılı Sözcükler

Korkmaz, kitabında birleşik sözcükler için Almanca *Zusammengesetztes Substantiv, Kompositum*; Fransızca *nom composé*; İngilizce *compound noun* ve Osmanlı Tükrçesinde *mürekkep isim, ism-i mürekkep* gibi terimlerin kullanıldığını belirtmiştir (2009: 137). Daha sonra ise birleşik sözcükler hakkında açıklamalar yapmıştır:

"Türkçenin yeni söz yapım yollarından biri de birleştirmedir. Birleştirme yoluyla kurulan sözcüğe birleşik sözcük denir. Birleşik sözcük, yeni bir kavramı veya yeni bir nesneyi karşılamak üzere iki ya da daha çok sözcüğün belirli şekil bilgisi kurallarına uyularak yeni bir anlam birliği oluşturacak biçimde bir araya getirilmesidir. Birleşik sözcükte kulanılan söz kalıpları çeşitli sözcük gruplarıdır. Bir sözcük grubu yapısındaki her birleşik sözcük, birleşiği oluşturan sözlerin kendi anlamları dışında yeni ve bağımsız birer sözlük anlamı kazanmıştır. Birleşik sözcüğü sıradan bir sözcük grubundan ayıran özellik de bu anlam değişikliğine dayanır." (Korkmaz 2009: 137).

Türkiye Türkçesinde şekil yapıları ve taşıdıkları nitelik bakımından iki türlü birleşik sözcük vardır:

1. Birleşik sözcüğü oluşturan sözlerden her birinin kendi anlamını koruyarak oluşturduğu birleşik sözcüklerdir: *Akciğer, açık öğretim, akşam yemeği, bahçe duvarı, boyun bağı, boyun eğ-, çalar saat, çıkmaz sokak, dağ keçisi, kulağı delik, İç Anadolu, ordu evi, paldır küldür (yürü-), pişman ol-, öğleye doğru, sabaha karşı, yol parası* vb. Bu örneklerde, söz gelişi *çalar saat* birleşik adında, sözcüğün anlamı ne çalardır ne de herhangi bir saattir. Zil çalma özelliği olan bir saat türüdür. Birleşiğin her iki ögesi de kendi anlamlarını korumakla birlikte, yeni bir kavrama karşılık olacak yeni bir sözlük birimi oluşturmuşlardır. Bu gruba mensup birleşik sözcüklerin ayrı yazılmaları birleşik sözcük olma niteliklerini yok etmez (Korkmaz 2009: 137-138).

2. Birleşik sözcüğü oluşturan sözcüklerden biri veya her ikisi (varsa üçü birden) ya ses yapısı ya da anlam bakımından birer değişme ve dönüşme aşamasından geçerek kaynaşmış ve yeni bir kavrama karşılık olmuşlarsa, bunlar bitişik yazılır: *Cumartesi (< cuma ertesi), pazartesi (< pazar ertesi), çarşamba (< Far. çehar şenbe), kaynana (< *kadın ana), kaynata (< *kadın ata), seksen (< sekiz on), doksan (< dokuz on), nasıl (< ne asıl), sütlaç (< sütlü aş), affet- (< Ar. afv et-), açıkgöz, aslanağzı (çiçek), imambayıldı (yemek), keçiboynuzu (bitki), sazkayası (balık); açıver-, anlatagel-,*

düşeyaz-, şaşakal- vb (Korkmaz 2009: 138).

Türkçede, birleşik yapılı renk adları oluşturmada belirtisiz isim tamlaması ya da sıfat tamlaması kullanılmaktadır. Yapılan çalışmada taranan sözlüklerde de bu genel yapıya uygun olarak belirtisiz isim tamlaması biçiminde, sıfat tamlaması biçiminde renk adları ve mecazlaşmış da olsa sıfat fiil grubunda olan renk adı tespit edilmiştir. Renk adlarının oluşturulmasında sıfat tamlaması yapısının en çok kullanılan oluşturma biçimi olduğu görülmektedir. Birleşik yapılı renk adlarında; terim adı, hastalık adı, bitki adı gibi doğrudan renk adı olmayanlar, mecaz anlam ifade edenler de bulunmaktadır. Bu sözcükler, diğer başlıklarda da incelenmiştir. Bunun için bu kısımda daha çok yapısal özelliklerine değinilmiştir.

4.3.1. Renk Adlarıyla Oluşturulan Belirtisiz İsim Tamlaması Biçimindeki Sözcükler

Genellikle belirtisiz isim tamlamaları, birleşik sözcük kurmaya çok elverişli olan sözcük grubudur. Çünkü, belirtili isim tamlamalarında, tamlayana eklenen ilgi durumu eki, tamlananı belirli bir kişi ya da nesneye dar bir aitlik ilişkisiyle bağladığı halde, belirtisiz isim tamlamalarında ilişki doğrudan doğruya belirsiz genel bir nesneye, bir tür adına yöneliktir. Dolayısıyla bu tür isim tamlamaları birleşik sözcük türetmeye elverişlidir. Dilimizde bu yolla türetilmiş pek çok birleşik isim vardır (Korkmaz 2009: 139). Bu çalışmada tespit edilen birleşik sözcük yapısında kurulmuş belirtisiz isim tamlaması şeklindeki sözcükler, aşağıda alfabetik olarak verilmiştir:

altın sarısı (<T.): Koyu fâki (LO 2000:333).
ayva çiçeği (<F. + <T.): Donuk pembe (LO 2000: 31).
ayva sarısı (<F. + <T.): Sarı renginin envaı (KT 2015: 1045), (LO 2000: 333).
bakla kırı (<Ar. + <T.): Kurşunîye mail kır (KT 2015: 645), (LO 2000: 234).
boncuk mavisi (<T. + <Ar. + <T.): Parlak mavi (KT 2015: 761).
çakır dikeni (<T.): Bir cins nebat, arfec-i berrî (KT 2015: 193), (LO 2000: 84).
çivit mavisi (<T. + <Ar. + <T.): Lacivert (KT 2015: 761), (LO 2000: 275).
demir kırı (<T.): Siyahı ziyade kır, demir renginde (KT 2015: 645).
göz akı (<T.): Beyaza sepîde gözün karasının etrafı (LO 2000: 11), (KT 2015: 38).

kahverengi (<Ar. + <F. + <T.): Boz ile koyu sarı arasında bir levn-i mahsûs (KT 2015: 572).

kanarya sarısı (<İt. + <T.): Açık kibritî, samanî (LO 2000: 333).

karagöz balığı (<T.): Palamut balığının büyük ve bayağı cinsi (LO 2000: 212), (KT 2015: 596).

karalar memleketi (<T. + <Ar. + <T.): Sudan (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kavuniçi (<T.): Pembeye çalar koyu sarı renk (KT 2015: 614), (LO 2000: 221).

kestane karası (<Yun. + <T.): Açık siyah renk (KT 2015: 637), (LO 2000: 231).

kestane rengi (<Yun. + <F. + <T.): Açık siyah renk (KT 2015: 637), (LO 2000: 231).

kestane dorusu (<Yun. + <T.): Atın açık siyah tonu (KT 2015: 637), (LO 2000: 231).

kül rengi (<T. + <F. + >T.): Kurşunî ve sincabî renk (KT 2015: 704), (LO 2000: 259).

mine mavisi (<F. + <Ar. + <T.): Havâ'î (KT 2015: 761), (LO 2000: 275).

mumya sarısı (<F. + <T.): Çehre-i zerd, kehribar (LO 2000: 333).

sıçan kırı (<T.): Sincabîye çalar kır (KT 2015: 645).

süt kırı (<T.): Süt gibi beyaz at (KT 2015: 1118), (LO 2000: 356).

toz pembesi (? + <F. + <T.): Daha açık pembe (KT 2015: 975), (LO 2000: 312).

turna kırı (<T.): Turna renginde kır (KT 2015: 645).

üveyik kırı (? + <T.): Bu kuşun tüylerine benzer renkte (KT 2015: 645).

vişneçürüğü (<Blg. + T.): Pek koyu ve mora çalan kırmızı renk ve bu renkte olan (KT 2015: 1310), (LO 2000: 407).

yavruağzı (<T.): Tatlı pembe renk (LO 2000: 418), (KT 2015: 1333).

Tablo 3: Renk Adlarıyla Oluşturulan Belirtisiz İsim Tamlaması Biçimindeki Sözcükler

Sözcükler	Kamûs-ı Türkî	Lugat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye	Lehce-i Osmânî
altın sarısı (<T.)	-	-	-	+
ayva çiçeği (<F. + <T.)	-	-	-	+

ayva sarısı (<F. + <T.)	+	-	-	+
bakla kırı (<Ar. + <T.)	+	-	-	+
boncuk mavisi (<T. + <Ar. + <T.)	+	-	-	-
çakır dikeni (<T.)	+	-	-	+
çivit mavisi (<T. + <Ar. + <T.)	+	-	-	+
demir kırı (<T.)	+	-	-	-
göz akı (<T.)	+	-	-	+
kahverengi (<Ar. + <F. + <T.)	+	-	-	-
kanarya sarısı (<İt. + <T.)	-	-	-	+
karagöz balığı (<T.)	+	-	-	+
karalar memleketi (<T. + <Ar. + <T.)	+	-	-	+
kavuniçi (<T.)	+	-	-	+
kestane dorusu (<Yun. + <T.)	+	-	-	+
kestane karası (<Yun. + <T.)	+	-	-	+
kestane rengi (<Yun. + <F. + <T.)	+	-	-	+
kül rengi (<T. + <F. + >T.)	+	-	-	+
mine mavisi (<F. + <Ar. + <T.)	+	-	-	+
mumya sarısı (<F. + <T.)	-	-	-	+
sıçan kırı (<T.)	+	-	-	-
süt kırı (<T.)	+	-	-	+

toz pembesi (? + <F. + <T.)	+	-	-	+
turna kırı (<T.)	+	-	-	-
üveyik kırı (? + <T.)	+	-	-	-
vişneçürüğü (<Blg. +T.)	+	-	-	+
yavruağzı (<T.)	+	-	-	+

Yukarıdaki tabloda, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlüklerde renk adlarıyla oluşturulan belirtisiz isim tamlaması biçimindeki sözcükler incelenmiş, bu sözcüklerin hangi sözlüklerde tespit edildiği belirlenmiştir. Aşağıda ise toplam sözcük sayısı, tespit edilen renk adlarının köken bilgisi ve bu söz varlığının yüzdelik oranları verilecektir:

Toplam sözcük sayısı 27'dir.
Kamûs-ı Türkî'deki toplam sözcük sayısı 23'tür.
Lehce-i Osmânî'deki toplam sözcük sayısı 21'dir.
Türkçe sözcüklerden oluşmuş belirtisiz isim tamlaması sayısı 9'dur: %33,33.
Farsça+Türkçe sözcüklerden oluşmuş belirtisiz isim tamlaması sayısı 3'tür: %11,11.
Arapça+Türkçe sözcüklerden oluşmuş belirtisiz isim tamlaması sayısı 1'dir: %3,70.
Bulgarca+Türkçe sözcüklerden oluşmuş belirtisiz isim tamlaması sayısı 1'dir: %3,70.
İtalyanca+Türkçe sözcüklerden oluşmuş belirtisiz isim tamlaması sayısı 1'dir: %3,70.
Yunanca+Türkçe sözcüklerden oluşmuş belirtisiz isim tamlaması sayısı 2 tanedir: %7,40.
Yunanca+Farsça+Türkçe şeklinde oluşmuş belirtisiz isim tamlaması sayısı 1 tanedir: %3,70.
Arapça+Farsça+Türkçe şeklinde oluşmuş belirtisiz isim tamlaması sayısı 1 tanedir: %3,70.
Farsça+Arapça+Türkçe şeklinde oluşmuş belirtisiz isim tamlaması sayısı 1 tanedir: %3,70.
Türkçe+Farsça+Türkçe şeklinde oluşmuş belirtisiz isim tamlaması sayısı 1 tanedir: %3,70.
Türkçe+Arapça+Türkçe şeklinde oluşmuş belirtisiz isim tamlaması sayısı 3 tanedir: %3,70.

Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 6'dır: %22,22.
Yalnızca Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 4'tür: %14,81.
Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 17'dir: %62,69.

Altın sarısı, sarı renginin koyusu için kullanılan bir adlandırmadır ve Türkçe kökenli sözcüklerden oluşmuştur. Bu renk adı, altının renginin de koyu bir sarı olmasından benzetme yoluyla kurulmuştur. *Altın sarısı*, yalnızca Lehçe-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Ayva sarısı, sarı renginin bir çeşididir. Bu renk adı Farsça kökenli bitki adı olan ayva ile Türkçe kökenli sarı renk adından oluşmuştur. Ayvanın renginin sarı olmasından doğadan aktarım yoluyla bu renk adı kurulmuştur. *Ayva sarısı,* Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Ayva çiçeği, ayva ağacının çiçek açmış hâlinden doğadan aktarım yoluyla oluşturulmuş bir renk adıdır. Farsça ayva (Tietze 2016a: 519) ile Türkçe çiçek sözcüklerinden oluşmaktadır. Sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir ve renk olarak "donuk pembe (LO 2000: 31)"yi ifade eder.

Bakla kırı, Arapça bakla ve Türkçe kır sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş bir belirtisiz isim tamlamasıdır. Kamûs-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcüğün anlamı "kurşunîye mail kır (KT 2015: 645; LO 2000: 234)"dır. Nesrin Bayraktar, makalesinde *bakla kırı* için "pul pul siyah ve beyaz renkte kır (at)" demektedir. Bu renk adının bir at donunu ifade ettiğini belirtir (Bayraktar 2009: 112).

Boncuk mavisi; Türkçe kökenli boncuk sözcüğü, Arapça kökenli mavi sözcüğü ve bu sözcüğe eklenen Türkçe 3. tekil kişi iyelik ekinden oluşmaktadır. Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de tespit edilen bu renk adı, "parlak mavi" anlamındadır (KT 2015: 761).

Çakır dikeni, bir renk adından oluşmuş bitkiyi ifade etmektedir. Türkçe sözcüklerden oluşmuş bir belirtisiz isim tamlamasıdır. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir. Zeki Kaymaz, çalışmasında çakır rengini: "(Göz için) Mavi hareli elâ" şeklinde tanımlamıştır (Kaymaz 2000: 258).

Çivit mavisi; Türkçe kökenli çivit sözcüğü, Arapça kökenli mavi sözcüğü ve bu sözcüğe eklenen Türkçe 3. tekil kişi iyelik ekinden oluşmaktadır. Çivit bitkisinin

renginden esinlenilerek adlandırılmış bir renktir. Bu renk, lacivert rengindedir ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Demir kırı; demirin rengine benzetilerek adlandırılmıştır. Bu renk adı; "Siyahı ziyade kır, demir renginde." anlamında yalnızca Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 645).

Göz akı; göz bebeğinin çevresinde kalan beyazlığı belirtmektedir. Türkçe kökenli sözcüklerden oluşmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kanarya sarısı; İtalyanca kökenli bir hayvan adı olan kanarya sözcüğü ile Türkçe kökenli sarı renk adından oluşmaktadır. Kanarya, bir kuştur. Bu kuşun renginden esinlenilerek sarının bir tonu olan kanarya sarısı adlandırması yapılmıştır. Lehce-i Osmânî'de geçen anlamına göre bu renk "açık kibritî, samanî" rengidir (LO 2000: 333).

Kahverengi sözcüğü; Arapça kahve, Farsça renk sözcükleri ve Türkçe 3. tekil kişi iyelik ekinin bir araya gelmesiyle oluşmuş renk adıdır. Sadece Kamûs-ı Türkî'de geçmektedir. Türkler, eskiden *kahverengi*yi ifade etmek için *konur, kumral* ve *boz* gibi renk adlarını kullanmıştır.

Karagöz balığı, "palamut balığının büyük ve bayağı cinsi (KT 2015: 596)"ni ifade eder ve Türkçe sözcüklerden oluşmuştur. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Karalar memleketi, mecazî anlamda kullanılan bir belirtisiz isim tamlamasıdır. Ülke olarak Sudan'ı ifade etmektedir. Türkçe *karalar* sözcüğü ile Arapça *memleket* sözcüklerinin birleşimiyle oluşmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kavuniçi sözcüğü, bir meyvenin iç kısmından yararlanılarak adlandırılmış renk adıdır. Doğadan aktarım yoluyla alınmıştır. "Pembeye çalar koyu sarı renk (KT 2015: 614)" anlamındadır. Türkçe sözcüklerin birleşiminden oluşur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kestane karası ve *kestane rengi*, "açık siyah renk (KT 2015: 637)" anlamında kullanılan renk adlarıdır. *Kestane* sözcüğünün Yunanca kökenli olduğu bilinmektedir. *Kara* sözcüğü Türkçedir. *Rengi* sözcüğü ise Farsça *renk* sözcüğüne Türkçe 3. tekil

kişi iyelik ekinin gelmesiyle oluşturulmuştur. Bunlardan ayrı olarak yine kestane sözcüğünden oluşan *kestane dorusu* rengi de vardır. Bu renk adı "atın açık ve siyah tonu (KT 2015: 637)"nu ifade eder. Yunanca ve Türkçe sözcüklerden oluşur. Bu üç renk adı da kestane ağacından esinlenilerek doğadan aktarım yoluyla kurulmuştur. Renk adlarının hepsi, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kül rengi, Türkçe *kül* ve Farsça *renk* sözcükleriyle Türkçe 3. tekil kişi iyelik ekinden oluşmaktadır. Sözlükte renk adının anlamı için "kurşunî ve sincabî renk (KT 2015: 704)" karşılığı yer almaktadır. Sadece Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Mine mavisi; Farsça mine sözcüğü, Arapça mavi sözcüğü ve Türkçe 3. tekil kişi iyelik ekinden oluşmuştur. Bu renk adı, havaî yani gök rengi için kullanılmaktadır. *Mine mavisi,* Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Mumya sarısı; Farsça mumya sözcüğü ve Türkçe sarı renk adından oluşur. Mumyanın bilinen anlamı; "Birtakım özel ilaçlar kullanılarak bozulmayacak duruma getirilmiş ceset (http://sozluk.gov.tr/)."tir. Bu cesedin etrafına sarımtırak bir bez sarılır. Benzetme yoluyla bu bezin renginden mumya sarısı rengi türetilmiş olabilir. Sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilen mumya sarısının anlamı "sarı yüzlü ve kehribar"dır (LO 2000: 333). Renk adının bu anlamı dikkate alındığında mecaz yoluyla kurulduğu düşünülebilir.

Sıçan kırı; bir hayvan adı ile kır renk adından oluşmuştur. Sadece Kamûs-ı Türkî'de tespit edilen bu renk adı; "Sincabîye çalar kır." anlamındadır (KT 2015: 645).

Süt kırı, atın donunu belirtmek için kullanılan bir renk adıdır. Türkçe sözcüklerden oluşmuştur. Atın beyaz donunu, sütün beyaz rengiyle tanımlamak için kullanılmış olmalıdır. Zira sözlük anlamında da "süt gibi beyaz at (KT 2015: 1118)" ifadesi yer almaktadır. Sadece Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Toz pembesi, pembenin açık bir tonu için kullanılan bir renk adıdır. Bu renk adı, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Turna kırı ve *üveyik kırı*; hayvan adları olan turna ve üveyik ile kır renk

adından oluşmuştur. Kır renginin hayvanların tüylerini belirtmek için de kullanıldığı bilinmektedir. Bu renk adları, benzetildikleri hayvanların tüylerinin rengini ifade etmektedir. *Turna kırı* "turna renginde kır"; *üveyik kırı* ise "bu kuşun tüylerine benzer renkte" anlamında yalnızca Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 645).

Vişne çürüğü, vişne meyvesinin çürümüş hâlinden esinlenilerek oluşturulmuş renk adıdır. Bulgarca *vişne* sözcüğü ile Türkçe *çürük* sözcüğünün birleşiminden oluşur. Sözlüklerde "pek koyu ve mora çalan kırmızı renk ve bu renkte olan (KT 2015: 1310; LO 2000: 407)" şeklinde tanımlanmaktadır. Sadece Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Yavruağzı, benzetme yoluyla oluşturulmuş renk adlarındandır. "Tatlı pembe renk (LO 2000: 418)" için kullanılmıştır. Türkçe sözcüklerden oluşur. Sadece Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

4.3.2. Renk Adlarıyla Oluşturulan Sıfat Tamlaması Biçimindeki Sözcükler

Birleşik adların bir bölüğü şekilce sıfat tamlaması kalıbındadır. Bu kalıpta olanlar özellik, nitelik, renk ve sayı bildiren sıfatların bir adla birleşmesinden oluşan ve genellikle ağaç, bitki, kuş, hayvan, hastalık vb. somut ve soyut nesne gösteren adlardır (Korkmaz 2009: 140). Bu çalışmada tespit edilen birleşik sözcük yapısında kurulmuş sıfat tamlaması biçimindeki sözcükler, aşağıda alfabetik olarak verilmiştir:

acı sarı (<T.): Safranî (LO 2000: 333).
açık mavi (<T. + <Ar.): Asumanî, su rengi (LO 2000: 275).
açık sarı (<T.): Sarı renginin envaı (KT 2015: 1045).
ak ağa (<T.): Hadım, tavaşı (LO 2000: 11), (KT 2015: 38).
akağaç (<T.): Kayın ağacı envaından kerestelik bir ağaçtır (KT 2015: 38), (LO 2000: 11).
ak amber (<T. + <Ar.): Amberin beyaz cinsi (KT 2015: 38).
ak asma (<T.): Ören gülü, çardağa sarılır bir cins beyaz gül (KT 2015: 38), (LO 2000: 11).
ak aş (<T.): Tavuk göğsü (KT 2015: 38), (LO 2000: 11).

akbaba (<T.): Tepesi tüysüz ve beyaz ve boynunda kabaca tüylerden gerdanlığı olan bir cins yırtıcı kuş, nesr, kerkenez (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).

akbalık (<T.): Kefale müşabih bir cins göl balığı (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).

ak benek (<T.): Göz bebeğinin illeti (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).

akciğer (<T. + <F.): Teneffüse ve tasfiye-i dem ile hayata medar olan uzv-ı mühim, ri'e (KT 2015: 39).

akçaağaç (<T.): Bir cins orman ağacı (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).

Akdeniz (<T.): Bahr-ı Sefîd, bazı tarafı adalar arası şam denizi, Malta denizi (LO 2000: 11).

akdiken (<T.): Esmârı müshil dikenli bir nebat (KT 2015: 39).

akgünlük (<T.): Ardıç ağacından toplanan bir zamk (KT 2015: 39).

akhardal (<T. + <Ar.): Hardala müşabih beyaz taneli bir habbe ki mu'âlecede müstameldir (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).

akhaşhaş (<T. + <Ar.): Şurubu yapılır bir nevi haşhaş (KT 2015: 39).

ak ılgın (<T.): Meyvesini develer yer ve kabuğu dibâgatta kullanılır bir ağaç ki ekseriya kumluk yerlerde olur (KT 2015: 40), (LO 2000: 11).

ak kefal (<T. + <Rum.): Kefal balığına müşabih bir cins balık (KT 2015: 41).

ak kuyruk (<T.): Çay çiçeği (LO 2000: 11).

ak pelin (<T. + <Rum.): Fasîle-i mürekkebeden acı bir nebat (KT 2015: 42)

ak saç (<T.): İhtiyarlık. (LO 2000: 11).

aksakal (<T.): İhtiyar, köyün veya kabilenin başı (KT 2015: 38).

aksöğüt (<T.): Söğüt ağacının bir nevi (KT 2015: 42), (LO 2000: 11).

ak su (<T.): Gözlere arız olur bir maraz (KT 2015: 42), (LO 2000: 12).

aktavşan (<T.): Bir cins çöl sıçanı, yerbû' (KT 2015: 43), (LO 2000: 13).

ak yüz (<T.): Namus, iffet (KT 2015: 38).

al yanak (<T.): Yanağı kırmızı (KT 2015: 43).

alabalık (<T.): Akıntısı sert soğuk tatlı sularda bulunur bir cins leziz balık (KT 2015: 44), (LO 2000: 13).

alakarga (<T.): Siyah ve kül renginde karga, gurâbü'l-beyn (KT 2015: 45), (LO 2000: 13).

ala kır (<T.): Karışık renkli kır (KT 2015: 645), (LO 2000: 234).

ala ten (<T.): Baras (LO 2000: 13).

ala tenli (<T.): Miskin (LO 2000: 13).

bozbakkal (<T. + <Ar.): Ardıç kuşuna benzer bir cins bahar kuşu (KT 2015: 148), (LO 2000: 63).

boz deve (<T.): Tüylü olmayan, lök. Dişisine arvana, genci çeleb deve (LO 2000: 63).

bozdoğan(<T.): Doğanın bir cinsi (KT 2015: 148), (LO 2000: 63).

boz kara(<T.): Esham, don (LO 2000: 63).

bozkır (<T.): Beyazla boz arasında boza çalar kır. Hayvanatta sisli, kirli, siyah ve bozuk, doru turna kırı (KT 2015: 645), (LO 2000: 63).

boz yılan (<T.): Boz yürük, erbed (LO 2000: 64).

çakır doğan (<T.): Pençesi büyük ve keskin kuş (KT 2015: 193), (LO 2000: 84).

çakır elâ(<T.): Kül rengine mail mavi (yalnız göz hakkında müstameldir) (KT 2015: 302).

çakır göz (<T.): Ayn-ı zerkâ' (KT 2015: 193), (LO 2000: 84).

çakır kanat(<T.): Kanatları tahrilli bir nevi ördek (KT 2015: 193), (LO 2000: 84).

çakır pençe (<T. + <F.): Tuttuğunu bırakmaz, her şeyden istifade eder, şedîdü'l-batş, haris (KT 2015: 193), (LO 2000: 84).

gökçe ağaç (<T.): Söğüt ağacı (KT 2015: 393), (LO 2000: 162).

gök kır (<T.): Maviye çalar kır (KT 2015: 645), (LO 2000: 234).

gök yemiş (<T.): Ham yeşil, ham meyve (KT 2015: 393), (LO 2000: 162).

karaağaç (<T.): Maruf bir cins orman ağacı ki tahtası esmer ve sert olup cilâya gelir, şecerü'l-bu'ûz (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

kara Arap (<T. + <Ar.): Zenci, siyahî (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karabaş (<T.): 1. Teehhül etmez manastır keşişi. 2. Siyah sarık sarar bir tarik dervişi. 3. İlkbaharda açar güzel kokulu mor bir çiçek (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karabatak (<T.): Ördeğe benzer siyah bir cins deniz kuşu ki suyun üzerine çıkıp batması pek seri olur (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

kara beniz (<T.): Esmer, esvet (LO 2000: 212).

karabiber (<T. + <Yun.): Hint'ten gelen maruf bahar ki kırmızı biberden tefrik için böyle tavsif olunur (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara boya (<T.): Zaçyağı (KT 2015: 595).

kara buğday (<T.): Buğday nevi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara cehennem (<T. + <Ar.): Pek esmer ve yüzü gülmez adam (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karaciğer (<T. + <F.): Midenin sağ tarafında bulunan uzv-ı dâhilî, kebed (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara cümle (<T. + <Ar.): Hesâb-ı a'mâl-i erba'asından cem (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karaçalı (<T.): Bir cins dikenli çalı (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karaçam (<T. +<Ar.): Çam ağacı envaından biri (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara çav (<T. + ?): Asma duvarcı iskelesi (LO 2000: 212).

Karadeniz (<T.): Bahr-i siyâh, Bontus (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karadiken (<T.): Bir cins nebat (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara dut (<T. + <F.): Dutun siyah cinsi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara ekmek (<T.): Adî, harcî (LO 2000: 212).

kara et (<T.): Av eti (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara fatma (<T. + <Ar.): Tahtaları delip toz yapan siyah böcek (LO 2000: 212).

karagöz (<T.): 1. Çingene. 2. Hayal denilen gölge oyununda güldürücü şahıs (KT 2015: 596).

kara haber (<T. + <Ar.): Birinin vefat haberi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karahalile (<T. + <F.): Kuvvetli müshil olan bir cins nebât-ı tıbbî (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

kara humma (<T. + <Ar.): Muhataralı bir nevi tifüs (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karaiğne (<T.): Bir cins ufak karınca (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara kalem (<T. + <Ar.): 1. Yalnız siyah çiçekleri olan adi porselen. 2.Siyah kurşun kalemiyle yapılan resim (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara karga (<T.): Büsbütün siyah olan karga (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara kaş (<T.): Kaşları siyah (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara kış (<T.): Kışın ortası ve pek soğuk mevsimi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karakoca (<T.): Ağarmamış ihtiyar (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karakol (<T.): 1. Muhâfaza-i âsâyiş için gece gezen asker. 2. Nöbetçi asker (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

karakulak (<T.): 1. Çakala benzer bir cins hayvan 2. Vaktiyle sadrazamın hizmetinde bulunan bir memur (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

kara kurbağa (<T.): Siyahımsı bir cins kurbağa. (KT 2015: 595)

karakuş (<T.): Kartalın küçüğü. (KT 2015: 596), (LO 2000: 212)

kara oğlan (<T.): Çingene (LO 2000: 212), (KT 2015: 595)

kara pazı (<T. + <F.): Pazının nevi (LO 2000: 212), (KT 2015: 595).

kara pelin (<T. + <Rum): Pelinin nevi (LO 2000: 212), (KT 2015: 595).

karasakız (<T.): Kolofanya, zift (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara sevda (<T. + <Ar.): Malihülya, malâhülyâ (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara söğüt (<T.): Söğüt ağacının bir nevi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karasu (<T.): Kaynak mahaller (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara sulak (<T.): Bataklık (LO 2000: 212).

kara sungur (<T.): Doğanın siyah bir cinsi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karataban (<T.): 1. Horasan demiri. 2. Bir nevi sığır hastalığı. 3. İpek böceğinin kararıp kırılması (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karatavuk (<T.): Avlanan bir cins kuş (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara yazı (<T.): Baht-ı siyâh (KT 2015: 595).

karayel (<T.): Şimal ile batı kerteleri arasında esen rüzgar ve bunun kertesi olan cihet (KT 2015: 598), (LO 2000: 212).

kara yemiş (<T.): Taflan tohumu (LO 2000: 212).

kara yüzlü (<T.): Bir ar ve namussuzluğu olan (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kırkıl (<T.): Kır sakallı (KT 2015: 645).

kızılağaç (<T.): Maruf bir cins orman ağacı ki kerestesi kullanılır (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızılbaş (<T.): Şah İsmail'in bir sınıf askeri, sürh-serân (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızıl boz (<T.): Eshar (LO 2000: 63).

kızılca buğday (<T.): Bir cins yumuşak buğday (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızılca kıyamet (<T. + <Ar.): Velvele (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızıl deli (<T.): Zırdeli, büsbütün çılgın. Azgın, teen (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızıl hastalık (<T. + <F. + <T.): Çocuklara ârız olan kızamığa müşabih ve ondan tehlikeli sari bir hastalık, iskarlatin (KT 2015: 657).

kızıl kumru (<T. + <F.): Hakkuran kuşu (KT 2015: 691), (LO 2000: 253).

kızıl sakal(<T.): Aşkar (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızılsöğüt (<T.): Söğüt ağacının bir cinsi (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızılşap (<T. + <Ar.): Açık eflatunî renk (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızıl yaprak (<T.): Kasık otu (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızıl yumurta (<T.): Paskalya yumurtası (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

koyu sarı (<T.): Sarı renginin envaı (KT 2015: 1045).

parlak çini mavi (? + <F. + <A.): Kobalt (LO 2000: 275).

pembe yanak (<F. + <T.): Gülizar (LO 2000: 312).

sarıdoğan (<T.): Bir cins sarı doğan (KT 2015: 1044), (LO 2000: 333).

sarıasma (<T.): Arı kuşunun bir nevi (KT 2015: 1044), (LO 2000: 333).

sarıbakır (<T.): Pirinç (LO 2000: 333).

sarıboya (<T.): Çehri (LO 2000: 333).

sarıçam (<T. + <Ar.): Köknar ve sarı ot (LO 2000: 333).

sarıçıyan (<T.): Hain, mehîn (LO 2000: 333).

sarıçiğdem (<T.): Öksüz soğanı (LO 2000: 333).

sarıkanat (<T.): Bir cins lüfer balığı (LO 2000: 333), (KT 2015: 1045).

sarı kavak (<T.): Kavağın bir cinsi (LO 2000: 333), (KT 2015: 1045).

sarısabır (<T. + <Ar.): Sibâr denilen bir nebat (LO 2000: 333), (KT 2015: 1045).

sarısalkım (<T.): Salkımın bir cinsi (LO 2000: 333), (KT 2015: 1045).

sarıyağ (<T.): Sade yağ (LO 2000: 333).

yeşilbaş (<T.): Başı yeşil bir cins erkek ördek (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

yeşil bağa (<T.): Bağanın bir cinsi (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

yeşil yaprak (<T.): Naçiz hediye (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

Tablo 4: Renk Adlarıyla Oluşturulan Sıfat Tamlaması Biçimindeki Sözcükler

Sözcükler	Kamûs-ı Türkî	Lugat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye	Lehce-i Osmânî
acı sarı (<T.)	-	-	-	+
açık mavi (<T. + <Ar.)	-	-	-	+
açık sarı (<T.)	+	-	-	-
ak ağa (<T.)	+	-	-	+
akağaç (<T.)	+	-	-	+
ak amber (<T. + <Ar.)	+	-	-	-
ak asma (<T.)	+	-	-	+
ak aş (<T.)	+	-	-	+

akbaba (<T.)	+	-	-	+
akbalık (<T.)	+	-	-	+
ak benek (<T.)	+	-	-	+
akciğer(<T. + <F.)	+	-	-	-
akçaağaç (<T.)	+	-	-	+
Akdeniz (<T.)	-	-	-	+
akdiken (<T.)	+	-	-	-
akgünlük (<T.)	+	-	-	-
akhardal (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
akhaşhaş (<T. + <Ar.)	+	-	-	-
ak ılgın (<T.)	+	-	-	+
ak kefal (<T. + <Rum.)	+	-	-	-
ak kuyruk (<T.)	-	-	-	+
ak pelin (<T. + <Rum.)	+	-	-	-
ak saç (<T.)	-	-	-	+
aksakal (<T.)	+	-	-	-
aksöğüt (<T.)	+	-	-	+
ak su (<T.)	+	-	-	+
aktavşan (<T.)	+	-	-	+
ak yüz (<T.)	+	-	-	-
al yanak (<T.)	+	-	-	-
alabalık (<T.)	+	-	-	+
alakarga (<T.)	+	-	-	+
ala kır (<T.)	+	-	-	+

ala ten (<T.)	-	-	-	+
ala tenli (<T.)	-	-	-	+
bozbakkal (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
boz deve (<T.)	-	-	-	+
bozdoğan (<T.)	+	-	-	+
boz kara (<T.)	-	-	-	+
bozkır (<T.)	+	-	-	+
boz yılan (<T.)	-	-	-	+
çakır doğan (<T.)	+	-	-	+
çakır elâ (<T.)	+	-	-	-
çakır göz (<T.)	+	-	-	+
çakır kanat (<T.)	+	-	-	+
çakır pence (<T. + <F.)	+	-	-	+
gökçe ağaç (<T.)	+	-	-	+
gök kır (<T.)	+	-	-	+
gök yemiş (<T.)	+	-	-	+
karaağaç (<T.)	+	-	-	+
kara Arap (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
karabaş (<T.)	+	-	-	+
karabatak (<T.)	+	-	-	+
kara beniz (<T.)	-	-	-	+
karabiber (<T. + <Yun.)	+	-	-	+
kara boya (<T.)	+	-	-	-

kara buğday (<T.)	+	-	-	+
kara cehennem (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
karaciğer (<T. + <F.)	+	-	-	+
kara cümle(<T. + <Ar.)	+	-	-	+
karaçalı (<T.)	+	-	-	+
karaçam (<T. +<Ar.)	+	-	-	+
kara çav (<T. + ?)	-	-	-	+
karadeniz (<T.)	+	-	-	+
karadiken (<T.)	+	-	-	+
kara dut (<T. + <F.)	+	-	-	+
kara ekmek (<T.)	-	-	-	+
kara et (<T.)	+	-	-	+
kara fatma (<T. + <Ar.)	-	-	-	+
karagöz (<T.)	+	-	-	-
kara haber (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
karahalile (<T. + <F.)	+	-	-	+
kara humma (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
karaiğne (<T.)	+	-	-	+
kara kalem (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
kara karga (<T.)	+	-	-	+
kara kaş (<T.)	+	-	-	+
kara kış (<T.)	+	-	-	+

karakoca (<T.)	+	-	-	+
karakol (<T.)	+	-	-	+
karakulak (<T.)	+	-	-	+
kara kurbağa (<T.)	+	-	-	-
karakuş (<T.)	+	-	-	+
kara oğlan (<T.)	+	-	-	+
kara pazı (<T. + <F.)	+	-	-	+
kara pelin (<T. + <Rum.)	+	-	-	+
karasakız (<T.)	+	-	-	+
kara sevda (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
kara söğüt (<T.)	+	-	-	+
karasu (<T.)	+	-	-	+
kara sulak (<T.)	-	-	-	+
kara sungur (<T.)	+	-	-	+
karataban (<T.)	+	-	-	+
karatavuk (<T.)	+	-	-	+
kara yazı (<T.)	+	-	-	-
karayel (<T.)	+	-	-	+
kara yemiş (<T.)	-	-	-	+
kara yüzlü (<T.)	+	-	-	+
kırkıl (<T.)	+	-	-	-
kızılağaç (<T.)	+	-	-	+

kızılbaş (<T.)	+	-	-	+
kızıl boz (<T.)	-	-	-	+
kızılca buğday (<T.)	+	-	-	+
kızılca kıyamet (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
kızıl deli (<T.)	+	-	-	+
kızıl hastalık (<T. + <F. + <T.)	+	-	-	-
kızıl kumru(<T. + <F.)	+	-	-	+
kızıl sakal (<T.)	+	-	-	+
kızılsöğüt (<T.)	+	-	-	+
kızılşap (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
kızıl yaprak (<T.)	+	-	-	+
kızıl yumurta (<T.)	+	-	-	+
koyu sarı (<T.)	+	-	-	-
parlak çini mavi (? + <F. + <A.)	-	-	-	+
pembe yanak (<F. + <T.)	-	-	-	+
sarıdoğan (<T.)	+	-	-	+
sarıasma (<T.)	+	-	-	+
sarıbakır (<T.)	-	-	-	+
sarıboya (<T.)	-	-	-	+
sarıçam (<T.+ <Ar.)	-	-	-	+
sarıçıyan (<T.)	-	-	-	+

sarıçiğdem (<T.)	-	-	-	+
sarıkanat (<T.)	+	-	-	+
sarı kavak (<T.)	+	-	-	+
sarısabır (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
sarısalkım (<T.)	+	-	-	+
sarıyağ (<T.)	-	-	-	+
yeşilbaş (<T.)	+	-	-	+
yeşil bağa (<T.)	+	-	-	+
yeşil yaprak (<T.)	+	-	-	+

Yukarıdaki tabloda, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlüklerde renk adlarıyla oluşturulan sıfat tamlaması biçimindeki sözcükler incelenmiş, bu sözcüklerin hangi sözlüklerde tespit edildiği belirlenmiştir. Aşağıda ise toplam sözcük sayısı, tespit edilen renk adlarının köken bilgisi ve bu söz varlığının yüzdelik oranları verilecektir:

Toplam sözcük sayısı 128'dir.
Kamûs-ı Türkî'deki toplam sözcük sayısı 103'dür.
Lehce-i Osmânî'deki toplam sözcük sayısı 109'dur.
Türkçe sözcük sayısı 96'dır: %75.
Türkçe+Farsça şeklinde oluşmuş sıfat tamlası sayısı 7'dir: %5,46.
Türkçe+Arapça şeklinde oluşmuş sıfat tamlası sayısı 18'dir: %14,06.
Türkçe+Rumca şeklinde oluşmuş sıfat tamlası sayısı 3'dür: %2,34.
Türkçe+Yunanca şeklinde oluşmuş sıfat tamlası sayısı 1'dir: %0,78.
Farsça+Türkçe şeklinde oluşmuş sıfat tamlası sayısı 1'dir: %0,78.
Türkçe+Farsça+Türkçe şeklinde oluşmuş sıfat tamlası sayısı 1'dir: %0,78.
Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 19'dur: %14,84.
Yalnızca Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 25'dir: %19,53.
Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 85'dir: %66,40.

Taranan sözlüklerden elde edilen renk adlarıyla oluşturulmuş sıfat tamlaması biçimindeki sözcükler incelendiğinde, bütün sözcüklerin Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçtiği görülmektedir. Bu sözlüklerin Türkçenin yapısına uygun sıfat tamlamasını daha çok barındırdığı, diğer sözlüklere nazaran Türkçe madde başlarına daha çok yer verdiği tespit edilmiştir.

Sıfat tamlaması biçiminde kurulmuş sözcüklere bakıldığında; başlıca *ak, ala, boz, çakır, gökçe, gök, kara, kızıl, sarı* ve *yeşil* renk adlarından sonra hayvan, bitki, eşya, mekan adları gibi sözcüklerle insana ait özelliklerin bir araya gelerek oluştuğu görülmektedir. Bazı sıfatlar da renklerin tonlarını belirlemek için kullanılmıştır: *acı, açık, koyu* ve *parlak* gibi.

Ak renk adıyla oluşmuş sıfat tamlamları şunlardır: *ak ağa, akağaç, ak amber, ak asma, ak aş, akbaba, akciğer, akçaağaç, Akdeniz, akdiken, akgünlük, akhardal, akhaşhaş, akılgın, ak kefal, ak kuyruk, ak pelin, ak saç, aksakal, aksöğüt, ak su, aktavşan ve ak yüz.*

Ak rengi ve çeşitli bitkilerle bitkiye ait unsurlardan oluşan sıfat tamlamaları şu şekildedir: *Akağaç, ak asma, akçaağaç, akdiken, akgünlük, akhardal, akhaşhaş, ak ılgın, ak kuyruk, ak pelin* ve *aksöğüt.* Bu tamlamalardan Türkçe kökenli olanlar *Akağaç, ak asma, akçaağaç, akdiken, akgünlük, ak ılgın, ak kuyruk, aksöğüt*tür. Türkçe+Arapça kökenli olan sıfat tamlamaları *akhardal ve akhaşhaş*tır. Türkçe+Rumca kökenli ise *ak pelin* tamlamasıdır.

Ak rengi ve hayvan adları ile oluşmuş sıfat tamlamaları şunlardır: *akbaba, ak kefal* ve *aktavşan*. *Akbaba* sözcüğü, başlıca hayvan ismini ifade etmektedir. Renk ve hayvan adıyla oluşmamıştır. Türkçe *ak* sözcüğüyle *baba* sözcüğünün birleşiminden oluşmuştur ve bir hayvan cinsini temsil etmektedir. Bunun için bu gruba dahil edilmiştir. *Ak kefal* sözcüğü, Türkçe *ak* ve Rumca *kefal* sözcüklerinden oluşmaktadır. *Aktavşan* sözcüğü Türkçe sözcüklerden oluşur ve adında geçtiği gibi tavşan cinsini değil "bir cins çöl sıçanı"nı ifade etmektedir.

Bir gruba dahil edilemeyen sözcüklerden *ak ağa* tamlaması hadım erkek için kullanılan bir adlandırmadır. Ak ağa, TDK'nin Türkçe sözlüğünde; "Haremlerde

hizmet gören hadım ağalarının beyaz ırktan olanı (http://sozluk.gov.tr/).” şeklinde yer almaktadır. Bunun için benzetme ve mecaz yoluyla oluşturulduğu söylenebilir. Ağa sözcüğü, Tietze’nin etimolojik sözlüğünde yazan bilgilere ve Doerfer’e göre Moğolca ākā ‘ağabey’ dan gelmektedir (Tietze 2016a: 270). *Ak amber* Türkçe+Arapça şeklinde oluşmuş sıfat tamlamasıdır. “Amber, balığın midesinden çıkarılan misk gibi kokusu olan bir taştır (http://sozluk.gov.tr/).” *Ak aş* tamlaması “tavuk göğsü (KT 2015: 38)” için kullanılan bir ifadedir ve Türkçe sözcüklerden oluşur. *Akciğer* bir organ adıdır. Türkçe *ak* ve Farsça *ciğer* sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. *Akdeniz* özel addır ve Türkçe kökenlidir. *Ak saç*, *aksakal ve ak yüz* tamlamaları mecaz yoluyla kurulmuştur. *Ak saç* ve *aksakal*daki aklık; ihtiyarlığı, yaşlılığı, kocamışlığı ifade etmektedir. *Ak yüz* tamlamasında ise “namus ve iffet (KT 2015: 38)”ten bahsedilmektedir. Kişinin namusuna leke sürülmediği için temizliği ifade eder. *Aksaç, aksakal* ve *akyüz* tamlamaları Türkçe sözcüklerden oluşan sıfat tamlamalarıdır. Son olarak, Türkçe kökenli *ak su* tamlaması ise gözde ortaya çıkan bir hastalık için kullanılmıştır.

Ala renk adıyla oluşmuş sıfat tamlaları *alabalık, alakarga*, *ala kır, ala ten ve ala tenli*dir. *Alabalık* ve *alakarga,* renk adı ile hayvan adından oluşmuş sıfat tamlamalarıdır. Bir hayvan cinsini ifade ederler. *Ala kır*, direkt renk adıdır. “Karışık renkli kır (KT 2015: 645)” anlamındadır. *Ala ten* ve *ala tenli,* bir hastalık adıdır. *Ala ten*in sözlük anlamında “baras” ifadesi yer almaktadır (LO 2000: 13). Baras; “vücutta yer yer lekeler şeklinde görülen alaca hastalığı” anlamındadır (lugatim.com). *Ala tenli* ise sözlükte “miskin” anlamındadır (LO 2000: 13). Miskinin cüzzam hastalığına tutulan kişiler için kullanıldığı belirlenmiştir (http://sozluk.gov.tr/). Bu iki tamlama da yalnızca Lehce-i Osmânî’de geçmektedir.

Boz renk adıyla oluşmuş sıfat tamlamaları şu şekildedir: *bozbakkal, boz deve, bozdoğan, boz kara, bozkır, boz yılan. Bozbakkal* tamlaması, Türkçe boz ile Arapça bakkal sözcüklerinden oluşur ve bir kuş cinsidir. Bir meslek ismi olan bakkal sözcüğü ile oluşturulması açısından ilginçtir. *Boz deve*, *bozdoğan* ve *boz yılan;* hayvan adlarının rengini nitelemek için oluşturulmuş tamlamalardır. *Boz kara* tamlaması iki renk adından oluşmaktadır. Sadece Lehce-i Osmânî’de geçen bu tamlamaya “esham, don (LO 2000: 63)” anlamı verilmiştir. Köken bakımından iki sözcük de Türkçedir. *Bozkır* tamlaması da iki renk adının birleşiminden oluşur ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-

i Osmânî'de yer almaktadır. Buradaki anlamına göre hayvanların tüy rengini ve bir rengi ifade etmektedir. TDK'ye göre bozkır sözcüğü günümüzde sadece "kurakçıl otsu bitkilerden oluşan, sıcak ve ılıman iklimlerdeki ağaçsız doğal alan, step (http://sozluk.gov.tr/)" anlamında coğrafî bir terimi ifade eder ve bir renk adı değildir. Bozkırın coğrafî terim anlamı, Kamûs-ı Türkî sözlüğünde, şehrin dışında kalan boş alan anlamına gelen *kır* sözcüğünün altında; "Avrupa lisanlarında step denilen Sibirya'nın vasi sahaları (KT 2015: 645)" şeklinde karşılık bulmuştur.

Çakır renk adıyla oluşmuş sıfat tamlamaları şu şekildedir: *çakır doğan, çakır ela, çakır göz, çakır kanat, çakır pençe.* Hayvan cinsini ifade eden tamlamalar *çakır doğan* ve *çakır kanat* tamlamalarıdır. *Çakır ela* ve *çakır göz* tamlamaları göz rengini belirtir. *Çakır pençe* tamlaması Türkçe *çakır* sözcüğü ile Farsça *pençe* sözcüğünden oluşmuştur. *Çakır pençe;* "Tuttuğunu bırakmayan, her şeyden istifade eden, haris (açgözlü) (KT 2015: 193)." anlamında kullanılmıştır ve mecaz anlam taşımaktadır.

Gökçe ağaç tamlamasında; önce gök rengine *+CA* eki getirilek renk adı türetilmiş daha sona ise bu renk adıyla ağaç sözcüğü nitelenmiştir. Türkçe sözcüklerden oluşan bu tamlama "söğüt ağacı (KT 2015: 393) " için kullanılan bir tamlamadır.

Gök kır tamlaması iki renk adından oluşmuştur ve "maviye çalan kır (KT 2015: 645)" rengini ifade etmek için kullanılmaktadır. *Gök yemiş* tamlaması "olgunlaşmamış ham meyve"yi tanımlamak için kullanılır (KT 2015: 393; LO 2000: 162) .

Sıfat tamlaması şeklinde kurulmuş renk adlarına bakıldığında en çok kullanılan renk adının *kara* olduğu görülmektedir. Türkçe kökenli *kara* renk adıyla bitki ve hayvan adı, hastalık terimi, organ adı, özel ad gibi pek çok renk adı oluşturulmuştur. Kara renk adıyla oluşturulan ve bitki adlarını içeren sıfat tamlamaları şunlardır: *Karaağaç, karabiber, kara buğday, karaçalı, karaçam, kara diken, kara dut, kara halile, kara pazı, kara pelin, kara söğüt, kara yemiş.* Bu bitki adlarından *karabiber* Türkçe+Yunanca; *karadut*, *karahalile ve kara pazı* Türkçe+Farsça ve *kara pelin* Türkçe+Rumca, *karaçam* Türkçe+Arapça kökenlidir. *Karaağaç, kara boya, kara buğday, karaçalı, kara diken, karasakız, kara söğüt, kara yemiş* ise Türkçe kökenlidir.

Kara renk adıyla oluşturulan ve hayvan adlarını içeren sıfat tamlamaları şunlardır: *karabatak, kara fatma, karaiğne, kara karga, karakulak, kara kurbağa, karakuş, kara sungur, karatavuk*. Bu isimlerden Türkçe ve yabancı kökenli sözcük ile kurulmuş olan sıfat tamlaması *kara fatma*dır. Kara sözcüğü Türkçe, fatma sözcüğü ise Arapça kökenlidir.

Mecaz yoluyla kurulmuş ve kara renk adını içeren sıfat tamlamaları ise şunlardır: *Kara Arap, kara beniz, kara cehennem, kara cümle, kara ekmek, kara et, karagöz, kara haber, kara kalem, kara kış, karakoca, kara oğlan, kara sevda, kara yazı, kara yüzlü.* Köken olarak bakıldığında *kara Arap, kara cehennem, kara cümle, kara haber, kara kalem ve kara sevda* tamlamaları Türkçe+Arapça; *kara beniz, kara ekmek, kara et, karagöz, kara kış, karakoca, kara oğlan, kara yazı* ve *kara yüzlü* tamlamaları ise Türkçe kökenlidir.

Kara renk adıyla kurulmuş ve hastalık adı olan tamlamalar *kara humma* ve *karataban* tamlamalarıdır. *Kara humma* tamlaması Türkçe+Arapça kökenlidir ve insanlarda görülen bir hastalık türüdür. *Karataban* tamlaması ise Türkçe kökenlidir ve sözcüğün ikinci anlamında hayvanlardan sığırlarda görülen bir hastalık olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda ilk anlamına bakıldığında bir alet adı olan demiri ve üçüncü anlamında ise ipek böceğinin kararıp kırılmasını tanımladığı görülmektedir.

Kara renk adıyla kurulmuş ve bir gruba mensup olmayan sıfat tamlamalarından *karabaş* tamlaması "manastır keşişi, derviş ve ilkbaharda açan çiçek (KT 2015: 595)" anlamlarındadır ve Türkçe kökenlidir. *Kara boya* tamlaması Kamûs-ı Türkî'de "zaç yağı (KT 2015: 595)" anlamına gelir ve zaç yağı sözcüğü bir kimya terimi olan "sülfürük asit (http://sozluk.gov.tr/)" anlamındadır. *Karaciğer* tamlaması bir organ adı olup Türkçe+Farsça kökenlidir. *Kara çav* "asma duvarcı iskelesi (LO 2000: 212)" anlamındadır ve sadece Lehce-i Osmânî'de geçmektedir. Çav sözcüğü, "ottan örülmüş urgan" anlamındadır ve Tietze'ye göre Kürtçe *çaw*'dan alınmıştır (Tietze 2016b: 168). *Karadeniz* tamlaması özel addır. *Kara kaş* tamlaması insanlara ait fiziksel özellikleri belirtmek için kullanılmıştır. *Karakol* tamlamasının sözlüklerde geçen eski anlamlarına bakıldığında "gece âsâyiş için gezen asker, nöbetçi asker (KT 2015: 596)" şeklinde olduğu görülür. Günümüzdeki anlamı ise değişime uğramıştır.

Bugün TDK'de karakol sözcüğü "güvenliği sağlamakla görevli kimselerin bulunduğu yapı (http://sozluk.gov.tr/)" anlamındadır. *Karasakız* tamlaması "kolofanya, zift (KT 2015: 595)" anlamına gelir. Zift sözcüğü ise TDK'de "Katran ve diğer organik maddelerin buharlaşmasından veya damıtılmasından elde edilen, kolay kırılan, az ısı ile eriyen, katı, siyah, parlak madde, karasakız (http://sozluk.gov.tr/)" anlamındadır. *Karasu* tamlaması "kaynak mahaller (KT 2015: 595)"; *kara sulak* tamlaması "bataklık (LO 2000: 212)" anlamına gelir. Son olarak *karayel* tamlaması ise coğrafî bir terim olan rüzgar ismidir.

Kızıl renk adıyla kurulmuş sıfat tamlamaları şu şekildedir: *kızılağaç, kızılbaş, kızıl boz, kızılca buğday, kızılca kıyamet, kızıl deli, kızıl hastalık, kızıl kumru, kızıl sakal, kızılsöğüt, kızılşap, kızıl yaprak, kızıl yumurta.* Bu tamlamalardan *kızılağaç, kızılca buğday, kızılsöğüt ve kızıl yaprak* bitki adlarıdır. *Kızıl kumru* ve *kızıl sakal* hayvanlarla ilgili kurulmuş tamlamalardır. *Kızıl kumru* bir kuş cinsini ifade ederken *kızıl sakal* ise sözlük anlamı olarak "aşkar" sözcüğünü ifade etmektedir. *Aşkar* sözcüğü ise Arapça kökenli olup "al renkli at (KT 2015: 75)" anlamında kullanılmıştır. *Kızıl sakal* tamlaması Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de; *aşkar* sözcüğü ise Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir. Bir nevi aşkar sözcüğünün Türkçesi için kızıl sakal tamlaması kullanılmaktadır denebilir. Hastalık terimi için kullanılan tamlamalar *kızıl deli* ve *kızıl hastalık*tır. *Kızılbaş* tamlaması, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî sözlüklerinde "Şah İsmail'in bir sınıf askeri, sürh-serân (KT 2015: 657; LO 2000: 238)." anlamındadır. Günümüzde ise bu anlamını kaybedip daha çok hakaret anlamında kullanılmaktadır. *Kızılşap* tamlaması Türkçe+Arapça kökenlidir ve "açık eflatunî renk (KT 2015: 657; LO 2000: 238)" anlamına gelir. *Kızıl boz*, Türkçe kökenli kızıl ve boz renk adlarından oluşan bir sıfat tamlamasıdır. Bu tamlamanın sözlük anlamında "eshar" ifadesi yer alır (LO 2000: 63). Eshar sözcüğü ise "sabahlar" anlamındadır (lugatim.com). Kızıl boz tamlamasıyla güneşin doğuşunun ve sabah vaktinin anlatıldığı ve benzetme yoluyla gökyüzünün renginden bu tamlamanın kurulduğu söylenebilir. Son olarak *kızıl yumurta* tamlaması ise "paskalya yumurtası (KT 2015: 657; LO 2000: 238)" için kullanılmıştır.

Sarı renk adıyla kurulan tamlamalardan *sarıdoğan, sarıasma* ve *sarıkanat* hayvan adlarını; *sarıçam, sarıçiğdem, sarıkavak, sarısabır* ve *sarı salkım* ise bitki

adlarını belirtmektedir. *Sarıbakır* tamlaması "pirinç (LO 2000: 333)" anlamında bir kimya terimidir ve pirinç sözcüğü TDK'de "bakıra çinko katılarak elde edilen sarı renkte bir alaşım (http://sozluk.gov.tr/)"dır. *Sarıboya* tamlaması, "çehri (LO 2000: 333)" anlamındadır. Sadece Lehce-i Osmânî'de geçen bir tamlamadır. Çehri sözcüğü ise Lehce-i Osmânî'nin 77. sayfasında *cehri* şeklinde yer almıştır. Anlamı ise "sarı boya elde edilen ağaç"tır (LO 2000: 77). *Sarıçıyan,* mecaz yoluyla kurulmuş bir tamlamadır ve "hâin (LO 2000: 333)" anlamına gelir. *Sarıyağ* ise "sade yağ" anlamında yalnızca Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (LO 2000: 333).

Yeşil renk adıyla kurulmuş tamlamalardan *yeşilbaş* ve *yeşil bağa* hayvan adlarıdır. *Yeşil yaprak* ise mecaz yoluyla kurulmuş, "naçiz hediye (KT 2015: 1345; LO 2000: 425)" anlamına gelen bir sıfat tamlamasıdır.

Bazı sıfatların renk adlarının önüne gelerek onların tonlarını belirlemek için kullanıldığı görülmektedir. Bu sıfat tamlamaları şu şekildedir: *acı sarı, açık mavi, açık sarı, koyu sarı* ve *parlak çini mavi*. Tamlamalardan acı sarı, açık sarı ve koyu sarı; sarının tonlarını ifade eden renk adlarıdır. Açık ve koyu sıfatıyla sarı renginin derecesi belirlenmiştir. Acı sarı ise, "safranî (çok sarı, sapsarı)" anlamında, Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (LO 2000: 333). Mavinin tonlarından olan *açık mavi* ve *parlak çini mavi,* Lehce-i Osmânî'de tespit edilen renk adlarıdır. Açık mavi, su renginde; parlak çini mavi ise kobalt rengindedir (LO 2000: 275).

Tespit edilen renk adlarıyla oluşturulan sıfat tamlamalarından *al yanak, pembe yanak* ve *kırkıl*; insana ait tensel özellikleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Al yanak ve pembe yanak; insanların yanağının utanınca, hastalanıp ateşlenince, kızarınca pembe ve kırmızı rengini almasından esinlenilerek, benzetme yoluyla kurulmuş tamlamalardır. Kırkıl ise "kır sakallı (KT 2015: 645)" anlamında, Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir.

4.3.3. Renk Adlarıyla Oluşturulan Sıfat-Fiil Grubu

Dilimizdeki bir kısım adlar, *-An, -r, -Ar ve -mAz* sıfat- fiillerinin bir addan sonra gelerek kalıplaşmasından oluşmuş sıfat-fiil kalıbındadır (Korkmaz 2009: 141). Yapılan çalışmada, birleşik sözcük yapısında kurulmuş sıfat-fiil grubuna ait renk

adlarından sadece *-An sıfat-fiil eki* tespit edilmiştir. Tespit edilen renk adı aşağıda verilmiştir:

-An Sıfat-Fiil Eki

karabasan/ (baskan) (<T.): Ağırlık, kâbus (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

Sözcük, Türkçe kökenlidir ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunur. İnsanları genellikle gece uyumadan önce rahatsız eden "ağırlık, kâbus (KT 2015: 595), (LO 2000: 212)" anlamına gelmektedir. Mecaz yoluyla oluşmuş bir sözcüktür.

5. II.BÖLÜM: RENK ADLARINA DAYALI SÖZ VARLIĞININ ANLAM BAKIMINDAN SINIFLANDIRILMASI

5.1. Renk Adlarıyla Oluşturulan Özel Adlar

Türkçede renk adlarının dikkat çekici özelliklerinden biri sözcük türetmede sıklıkla kullanılmalarıdır. Hayvan, bitki, eşya, hastalık, yemek, oyun gibi günlük yaşamda sıklıkla rastlanan birleşik adların yapımında renklerden yoğun bir şekilde faydalanılır. Renkler sözcük türetmenin yanında özel adların yapımında da kullanılır. Bu özel adlar; ad biliminin (onomastique) dalları olan kişi adları (antrophonomy); dağ ve yükselti adları (horonymy); deniz, göl ve su adları (hidronymy) ile şehir ve yerleşim yeri adları (toponymy) alanlarının tümünde görülür (Bayraktar 2013: 96).

Çalışmanın konusu olan Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış sözlüklerden; Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilen, renk adlarıyla oluşturulan özel adlar aşağıda verilmiştir:

Akçahisar (<T. + <Ar.): Nâm–ı diğer Karuya, İşkodra'dadır (LO 2000: 11).

Akçaova (<T.+?): Nâm–ı diğer Akçabat, Trabzon'a mülhat bir kazadır, merkezi Polathane (LO 2000: 11).

Akçaşehir (<T. + <F.): Bolu'da Konrapa ile Düzce'ye mülhak kaza, Akçaşehir (LO 2000: 11).

Akdağmadeni (<T. + <Ar.+ <T.): Bozok'ta Yozgat'a mülhak (LO 2000: 11).

Akdeniz (<T.): Bahr-ı Sefîd, bazı tarafı adalar arası şam denizi, Malta denizi (LO 2000: 11).

Akhisar (<T. + <Ar.): 1. Travnik'te bir kazadır. 2. Saruhan'da Akhisar ile Güdük kazasının merkezi bir şehirdir (LO 2000: 11).

Akkaya (<T.): Kastamonu sancağında merkeze mülhak bir kazadır (LO 2000: 11).

Akkirman (<T. + <Erm.): Bucak Taranlığında bir kazadır (LO 2000: 11).

Akkoyunlu (<T.): Teke'de kalkanlı ve Kaş kazalarında aşiret, bir şubesi sabıkta Azerbaycan'a ve Türkmenliğe hukümet etmiştir (LO 2000: 12).

Akköprü (<T.): Akköprü ile Mihaliççik. Bolu'da Göynük'e mülhak bir kaza (LO 2000: 12).

Aksaray (<T. + <F.): 1. Sabıkta sancak kürsüsü hâlen Konya'da kaza merkezi şehir ahalisi. Fetihte Konya ve Karaman ve Lârende halkıyla beraber dersaadete naklolundu. 2. Niğde Aksaray ile Eyüp ili kazası (LO 2000: 12).

Akseki (?): Teke'de nevâhî-i Alâ'iye nâm-ı diğer Akseki ile Senir ve Düşenbih ve Abradı kazası (LO 2000: 12).

Akşehir (<T. + <F.): Konya sancağında Akşehir ile Doğanhisarı ve Turgut ve Cihanbeyli ve İshaklı kazasının merkezi bir şehirdir (LO 2000: 12).

Aktaş (<T.): Kastamonu sancağında Safranbolu'ya mülhak kaza (LO 2000: 13).

Akyazı (<T.): Kocaeli'de Hendek ile Karasu ve Alpsofu ile Sarıçayır kazasının bir nahiyesidir (LO 2000: 13).

Akyürek (<T.): Kastamonu'da bir nahiyedir (LO 2000: 13).

Alabolu (?): Bolu'da Ereğli'ye mülhak bir kazadır (LO 2000: 13).

Alacahisar (<T. + <Ar.): Sırbistan'da Kiruşavuç kazasının merkezi bir kasabadır (LO 2000: 13).

Alaçam (<T. + <Ar.): Canik'te Bafra kazasının bir nahiyesidir (LO 2000: 13).

Aladağ (<T.): Konya'da Aladağ ile Hadım ve Barluganda bir dağlık kazadır (LO 2000: 13).

Alasunya (?): Tırhala'da Alasunya ile Dümenek kazasının merkezi bir kasabadır (LO 2000: 13).

Alaşehir (<T. + <F.): Saruhan'da Alaşehir ile İnegöl ve Marmara kazasının merkezi bir şehr-i kadîmdir (LO 2000: 13).

Alat (?): Berrü'ş-şamda Hama mülhakatından bir kasaba (LO 2000: 13). sen bunu çıkar bence.

Bahr-i siyâh (<Ar. + <F.): Karadeniz (KT 2015: 1094).

Bozbaba (<T.): Limni'ye mülhak bir kazalık ada (LO 2000: 63).

Bozcaada (<T.): Biga sancağında bir cezire kazadır (LO 2000: 63), (KT 2015: 148).

Bozdoğan (<T.): Aydın'da Bozdoğan ile Arpaz ve Amasya ve Yenişehir ve Karasu kazasının merkezi bir kasabadır (LO 2000: 63).

Bozkır (<T.): Konya sancağında Bozkır ile Belviran kazası (LO 2000: 64).

Bozok (<T.): Ankara vilâyetinde bir liva kürsüsü, Yozgat (LO 2000: 64).

Bozöyük (<T.): 1. Sultanönü kazasına mülhak. 2. Menteşe'de Bozöyük ile Eskihisar ve Musuli kazası (LO 2000: 64).

Çakırca (<T.): Saruhan'da Kula kazasının nahiyesidir (LO 2000: 84).

Gökabat (?): Muğla'ya mülhak bir kaza merkezi kasabasıdır (LO 2000: 162).

Gökçe ağaç (<T.): Taşköprü'ye mülhak bir kazadır (LO 2000: 162).

Gökçedağ (<T.): Kastamonu'da bir nahiyedir (LO 2000: 162).

Gökçeli (<T.): Mersin'e muzaf bir nahiye ve aşirettir (LO 2000: 162).

Gökçesu (<T.): Bolu'ya mülhak bir kazadır (LO 2000: 162).

Gököyük (<T.): Çarşamba Boladan'a mülhak bir kaza (LO 2000: 162).

Göksu (<T.): Bolu'ya mülhak bir kazadır (LO 2000: 162).

Göksun (?): Maraş'ta kaza merkezi bir kasabadır (LO 2000: 162).

Karaabat (?): Bodrum'a mülhak bir kazadır (LO 2000: 212).

Karaağaç (<T.): Hamit'te Karaağaç ile Afşar kazasının merkezi bir kasabadır (LO 2000: 212).

Karaboculu (?): İçel'de Ermenek'e mülhak bir aşirettir (LO 2000: 212).

Karaburun (<T.): Çeşme'ye mülhak bir kazadır (LO 2000: 212).

Karacaova (<T.+?): 1. Yenice-i Vardar'a mülhak bir nahiyedir. 2. Vodine'ye mülhak bir nahiyedir (LO 2000: 212).

Karacasu (<T.): Aydın'da Bozdoğan'a mülhak bir kazadır (LO 2000: 212).

Karacaşehir (<T. + <F.): Bilecik'e mülhak bir kazadır (LO 2000: 212).

Karacaviran (<T.+?): Çerkeş'e mülhak bir kazadır (LO 2000: 212).

Karadağ (<T.): Selanik'te Avrathisar'a mülhak bir kazadır (LO 2000: 212).

Karadeniz (<T.): Bahr-i siyâh, Bontus (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

Karaferye (?): Selanik'te kaza merkezi bir pazargah şehirdir (LO 2000: 212).

Karagoygoça (?): Sırp'ta kaza merkezi bir kasabadır (LO 2000: 213).

Karahacılı (<T. + <Ar. + <T): Adana'ya mülhak bir kazadır (LO 2000: 213).

Karahasanlı (<T. + <Ar. + <T): Maraş'a mülhak bir kazadır (LO 2000: 213).

Karahisar (<T. + <Ar.): 1. Karahisar-ı sahip kürsüsü. Hâlen Afyonkarahisar, bir şehirdir

2. Karahisar-ı şarkî kürsüsü. Şebinkarahisar bir şehirdir. 2. Nâm-ı diğer Aydıncık ile Gönen. Karasi'de kaza merkezi bir şehirdir. 4. Ankara'da Nallı kazasının merkezi bir kasabadır (LO 2000: 213).

Karahisar-ı Behramşah (?): Çorum'a mülhak kazadır (LO 2000: 213).

Karahisar-ı Demirci (?): Çorum!a mülhak Ekrad nahiyesinin merkezi bir kasabadır (LO 2000: 213).

Karahisar-ı Develi (?): Develi'ye mülhak bir nahiye (LO 2000: 213).

Karahisar-ı Teke (?): Serik nahiyesinin merkezi bir şehir (LO 2000: 213).

Karaisalı (<T. + <Ar. + <T): Adana'da bir kazadır. Merkezi Cice (LO 2000: 213).

Karakalpak (?): Hive'de bir tatar taifesidir. Bir şubesi Hoy ve Bayezit civarlarında gezer, bed-kâr kavmdir (LO 2000: 213).

Karakeçi (<T.): Siverek'e mülhak bir nahiyedir (LO 2000: 213).

Karakuş (<T.): Canik'te Ünye'ye mülhak bir kazadır (LO 2000: 213).

Karaman(<T.): Ümera-i Selçukiyeden Konya civarını zapteden Bey Karaman oğlu. Bir vilayettir. Merkezi Konya (LO 2000: 213), (KT 2015: 596).

Karamanlı (<T.): Alelumum Karaman ili ahalisine ve bilhassa oraların Türkçe lisanla mütekellim Hristiyanlarına verilen isimdir (KT 2015: 597).

Karamut (?): Antakya nevahisinden (LO 2000: 213).

Karamürsel (?): Kocaeli'de Yalova kazasının merkezi bir şehirdir (LO 2000: 213).

Karasu(<T.): Tulçu'da bir kazadır. Merkezi Mecidiye (LO 2000: 214).

Karataş (<T.): İçel'de Irgadı kazasının merkezi bir kasabadır (LO 2000: 214).

Karatova (?): Üsküp'te Karatova ile ile Maadin kazasının merkezi bir kasaba (LO 2000: 214).

Kırili (<T.): Konya'da bir göl ve Beyşehir'e mülhak bir kazadır (LO 2000: 235).

Kırşehir (<T. + <F.): Ankara'da liva kürsüsü ve kaza merkezi bir şehirdir (LO 2000: 235).

Kızıladalar (<T.): Üsküdar livasında Büyükada, Heybeli, Burgaz, Kınalıada vesaire kaymakamlığı (LO 2000: 239), (KT 2015: 657).

Kızılağaç Yenicesi (?): Edirne'de Hatuneli kazasının merkezi bir kasaba (LO: 2000: 239)

Kızılbel (?): Viranşehir (LO 2000: 239).

Kızılcadağ (<T.): Erzurum'da Kızılcaturna, nühâf (LO 2000: 239).

Kızılcatuzla (?): Biga'da Kızılcatuzla Bayramiç kazası, merkezi Ayvacık kasabası. (LO 2000: 239).

Kızılelma (<T.): Vaktiyle Roma şehrine verilen isim (KT 2015: 657).

Kızılhisar (<T. + <Ar.): Torbalı Sığla'da Tire'ye mülhak kaza (LO 2000: 239).

Kızılkaya (<T.): Teke (LO 2000: 239).

Sarıçam (<T. + <Ar.): Sis'te Karakışla ile Sarıçam (LO 2000: 333).

Sarıçayır (?): Kocaeli'de Hendek'e mülhak bir kaza (LO 2000: 333).

Sarıgöl (<T.): Manastırda Eğribucağa mülhak bir kaza (LO 2000: 333).

Sarıkavak (?): İçel sancağında Mut'a mülhak kaza (LO 2000: 333).

Sarıkeçili (<T.): Konya'da bir Türkmen aşiretidir (LO 2000: 333).

Sarıoğlan (<T.): Kayseri'ye mülhak bir kazadır (LO 2000: 333).

Sarıulus (<T.): Menteşe'de Bodrum'a mülhak (LO 2000: 333).

Tablo 5: Renk Adlarıyla Oluşturulan Özel Adlar

Sözcükler	Kamûs-ı Türkî	Lugat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye	Lehce-i Osmânî
Akçahisar (<T. + <Ar.)	-	-	-	+
Akçaova (<T.+?)	-	-	-	+
Akçaşehir (<T. + <F.)	-	-	-	+
Akdağmadeni (<T. + <Ar.+ <T.)	-	-	-	+
Akdeniz (<T.)	-	-	-	+
Akhisar (<T. + <Ar.)	-	-	-	+
Akkaya (<T.)	-	-	-	+
Akkirman (<T. + <Erm.)	-	-	-	+
Akkoyunlu (<T.)	-	-	-	+
Akköprü (<T.)	-	-	-	+
Aksaray (<T. + <F.)	-	-	-	+
Akseki (?)	-	-	-	+
Akşehir (<T. + <F.)	-	-	-	+
Aktaş (<T.)	-	-	-	+
Akyazı (<T.)	-	-	-	+
Akyürek (<T.)	-	-	-	+
Alabolu (?)	-	-	-	+
Alacahisar (<T. + <Ar.)	-	-	-	+

Alaçam (<T. + <Ar.)	-	-	-	+
Aladağ (<T.)	-	-	-	+
Alasunya (?)	-	-	-	+
Alaşehir (<T. + <F.)	-	-	-	+
Alat (?)	-	-	-	+
Bahr-i siyâh (<Ar. + <F.)	+	-	-	-
Bozbaba (<T.)	-	-	-	+
Bozcaada (<T.)	+	-	-	+
Bozdoğan (<T.)	-	-	-	+
Bozkır (<T.)	-	-	-	+
Bozok (<T.)	-	-	-	+
Bozöyük (<T.)	-	-	-	+
Çakırca (<T.)	-	-	-	+
Gökabat (?)	-	-	-	+
Gökçe ağaç (<T.)	-	-	-	+
Gökçedağ (<T.)	-	-	-	+
Gökçeli (<T.)	-	-	-	+
Gökçesu (<T.)	-	-	-	+
Gököyük (<T.)	-	-	-	+
Göksu (<T.)	-	-	-	+
Göksun (?)	-	-	-	+
Karaabat (?)	-	-	-	+
Karaağaç (<T.)	-	-	-	+

Karaboculu (?)	-	-	-	+
Karaburun (<T.)	-	-	-	+
Karacaova (<T.+?)	-	-	-	+
Karacasu (<T.)	-	-	-	+
Karacaşehir (<T. + <F.)	-	-	-	+
Karacaviran (<T.+?)	-	-	-	+
Karadağ (<T.)	-	-	-	+
Karadeniz (<T.)	+	-	-	+
Karaferye (?)	-	-	-	+
Karagoygoça (?)	-	-	-	+
Karahacılı (<T. + <Ar. + <T)	-	-	-	+
Karahasanlı (<T. + <Ar. + <T)	-	-	-	+
Karahisar (<T. + <Ar.)	-	-	-	+
Karahisar-ı Behramşah (?)	-	-	-	+
Karahisar-ı Demirci (?)	-	-	-	+
Karahisar-ı Develi (?)	-	-	-	+
Karahisar-ı Teke (?)	-	-	-	+
Karaisalı (<T. + <Ar. + <T)	-	-	-	+
Karakalpak (?)	-	-	-	+
Karakeçi (<T.)	-	-	-	+
Karakuş (<T.)	-	-	-	+
Karaman (<T.)	+	-	-	+
Karamanlı (<T.)	+	-	-	-
Karamut (?)	-	-	-	+
Karamürsel (?)	-	-	-	+

Karasu (<T.)	-	-	-	+
Karataş (<T.)	-	-	-	+
Karatova (?)	-	-	-	+
Kırili (<T.)	-	-	-	+
Kırşehir (<T. + <F.)	-	-	-	+
Kızıladalar (<T.)	+	-	-	+
Kızılağaç Yenicesi (?)	-	-	-	+
Kızılbel (?)	-	-	-	+
Kızılcadağ (<T.)	-	-	-	+
Kızılcatuzla (?)	-	-	-	+
Kızılelma (<T.)	+	-	-	-
Kızılhisar (<T. + <Ar.)	-	-	-	+
Kızılkaya (<T.)	-	-	-	+
Sarıçam (<T. + <Ar.)	-	-	-	+
Sarıçayır (?)	-	-	-	+
Sarıgöl (<T.)	-	-	-	+
Sarıkavak (?)	-	-	-	+
Sarıkeçili (<T.)	-	-	-	+
Sarıoğlan (<T.)	-	-	-	+
Sarıulus (<T.)	-	-	-	+

Yukarıdaki tabloda, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlüklerde renk adlarıyla oluşturulan özel adlar incelenmiş, bu adların hangi sözlüklerde tespit edildiği belirlenmiştir. Aşağıda ise toplam sözcük sayısı, tespit edilen renk adlarının köken bilgisi ve bu söz varlığının yüzdelik oranları verilecektir:

Toplam sözcük sayısı 86'dır.

Kamûs-ı Türkî'deki toplam sözcük sayısı 7'dir.

Lehce-i Osmânî'deki toplam sözcük sayısı 83'tür.

Türkçe sözcük sayısı 41'dir: %47,67.

Türkçe+Arapça sözcük sayısı 7'dir: %8,13.

Türkçe+Farsça sözcük sayısı 6'dır: %6,97

Türkçe+Ermenice sözcük sayısı 1'dir: %1,16.

Arapça+Farsça sözcük sayısı 1'dir: %1,16.

Türkçe+Arapça+Türkçe sözcük sayısı 4'tür: %4,65.

Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 3'tür: %3,48.

Yalnızca Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 79'dur: %91,86.

Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 4'tür: %4,65.

Renk Adlarıyla Oluşturulan Özel Adlardan İl (şehir) Adları

Renk adlarıyla oluşturulan il adlarından ak renk adıyla olanlar: *Akhisar* ve *Akşehir*'dir. *Alaşehir* ala renk adıyla; *Karaferye, Karahisar, Karahisar-ı Teke, Karaman* ve *Karamürsel* kara renk adıyla; *Kırşehir* kır renk adıyla; *Kızılelma* ise kızıl renk adıyla oluşturulmuştur. *Karaman* il adı, kara renk adına *+mAn* eki eklenerek türetilmiştir. *Karahisar-ı Teke,* Farsça tamlama yapısıyla kurulmuştur. *Akşehir, Alaşehir* ve *Kırşehir* adları; renk adı+şehir sözcüğü ile oluşmuş il adlarındandır.

Renk Adlarıyla Oluşturulan Özel Adlardan İlçe (kaza) Adları

Ak renk adıyla oluşturulmuş ilçe adları: *Akçaova, Akçaşehir, Akhisar, Akkaya, Akkirman, Akköprü, Aksaray, Akseki* ve *Aktaş*'tır. Bu özel adlardan *Akçaova* ve *Akçaşehir* adlarında, ak renk adına *+CA* eki getirilerek akça sözcüğü türetilmiştir.

Ala renk adıyla oluşturulmuş ilçe adları: *Alabolu* ve *Aladağ*'dır. Boz renk adıyla oluşturulmuş olanlar: *Bozkır* ve *Bozöyük*'tür. Gök renk adıyla oluşmuş olan ilçe adları: *Gökçe ağaç, Gökçesu, Gököyük* ve *Göksu*'dur. Bu ilçe adlarından *Gökçe ağaç* ile *Gökçesu* adlarında, gök renk adına *+CA* eki eklenmiştir ve gökçe sözcüğü türetilmiştir.

Kara renk adıyla oluşturulmuş ilçe adları: *Karaabat, Karaburun, Karacasu, Karacaviran, Karadağ, Karahacılı, Karahasanlı, Karahisar-ı Behramşah, Karaisalı, Karakuş* ve *Karasu*'dur. Bu ilçe adlarından *Karacasu* ve *Karacaviran*'da, kara renk

adına *+CA* eki getirilerek karaca sözcüğü türetilmiştir. *Karahisar-ı Behramşah;* Farsça tamlama yapısında kurulmuş bir ilçe adıdır. *Karakuş*; kara renk adı ile hayvan cinsi olan kuş sözcüğünden oluşmuştur.

Kırili kır renk adıyla; *Kızılhisar* kızıl renk adıyla; *Sarıçayır, Sarıgöl, Sarıkavak ve Sarıoğlan* ise sarı renk adıyla oluşmuş ilçe adlarıdır. *Sarıkavak;* sarı renk adı ile bitki adı olan kavak sözcüğünden oluşur.

Renk Adlarıyla Oluşturulan Özel Adlardan Kasaba Adları

Renk adlarıyla oluşturulan kasaba adlarından *Alacahisar* ve *Alasunya* ala renk adıyla; *Bozdoğan* boz renk adı ve hayvan adıyla; *Gökabat* ve *Göksun* ise gök renk adıyla kurulmuştur. *Alacahisar* adında, ala renk adına *+CA* eki eklenerek alaca sözcüğü türetilmiştir.

Kara renk adıyla oluşmuş kasaba adları: *Karaağaç, Karagoygoça, Karahisar, Karahisar-ı Demirci, Karataş ve Karatova*'dır. *Karaağaç*, kara renk adı ile bitki adından oluşmuştur. *Karahisar-ı Demirci,* Farsça tamlama şeklindedir.

Kızılağaç Yenicesi ve *Kızılcatuzla*, kızıl renk adıyla oluşmuş kasaba adlarındandır. *Kızılcatuzla* adında, kızıl renk adına *+CA* eki getirilerek kızılca sözcüğü türetilmiştir. *Kızılağaç Yenicesi,* belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

Renk Adlarıyla Oluşturulan Özel Adlardan Bir Bölgenin Adı Olanlar

Bir bölgenin adı olan *Akyazı* ve *Akyürek*, ak renk adıyla; *Alaçam*, ala renk adıyla; *Çakırca*, çakır renk adıyla; *Gökçedağ*, gök renk adıyla; *Karacaova, Karahisar-ı Develi, Karakeçi* ve *Karamut* ise kara renk adıyla oluşturulmuştur. *Alaçam*, ala renk adı ile bitki adının birleşimidir. *Çakırca, Gökçedağ* ve *Karacaova* adlarında, çakır, gök ve kara renk adlarına *+CA* eki eklenmiştir. *Karahisar-ı Develi,* Farsça tamlama şeklindedir.

Renk adlarıyla kurulmuş ve deniz adı olan *Akdeniz* ile *Karadeniz* sözcükleri Türkçe kökenlidir. *Akdeniz* sadece Lehce-i Osmânî'de bulunurken *Karadeniz* sözcüğü Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. Çalışmanın ana konusu olan

renk adları araştırılırken eski Türklerin renk adlarını yönleri ifade etmek için kullandığı söylenmiştir. Böylelikle Akdeniz ve Karadeniz sözcüklerinin nereden geldiği anlaşılmaktadır: Eski Türklerde ak batı yönünü, kara ise kuzey yönünü ifade etmektedir. Batıda olan deniz için Akdeniz, kuzeyde olan deniz içinse Karadeniz adlandırması yapılmıştır. Farsça tamlama yapısında olan Bahr-i siyâh özel adı, Türkçe kökenli "Karadeniz"in, Arapça+Farsça kökenli adlandırmasıdır.

Akdağmadeni ve *Sarıulus*; ak ve sarı renk adından oluşan, bir merkeze bağlı olduğu belirtilen özel adlardır. *Bozbaba* ve *Bozcaada*, renk adlarıyla oluşturulmuş adalardır. *Bozcaada*; boz renk adına *+CA* eki getirilerek türetilen bozca sözcüğü ile ada sözcüğünden oluşur. *Kızıladalar*; Büyükada, Heybeli, Burgaz, Kınalıada gibi adaların kaymakamlığına verilen bir addır (LO 2000: 239; KT 2015: 657).

Akkoyunlu, Gökçeli, Karaboculu, Kızılkaya ve Sarıkeçili; renk adlarından oluşan ve bir aşîretin adı olan özel adlardır. *Akçahisar*; İşkodra'daki bir bölgenin adıdır (LO 2000: 11). *Alat*; sözlük anlamına göre Berrü'ş-şam (Suriye)'da bir kasabanın adıdır (LO 2000: 13). Alat'ın, emin olmamakla birlikte al renk adıyla kurulduğu düşünülmektedir. *Bozok*; "Ankara vilâyetinde bir liva kürsüsü, Yozgat." anlamında Lehce-i Osmânî'de geçmektedir ve boz renk adıyla oluşmuştur (LO 2000: 64). *Karakalpak*; Hive'de bir tatar kavmidir ve bu kavmin, kötü işler yaptığı söylenmiştir (LO 2000: 213). *Karamanlı* adı; genellikle Karaman ilinin halkına ve orada yaşayıp Türkçe konuşan Hristiyanlarına verilen addır (KT 2015: 597). *Kızılbel*'in Lehce-i Osmânî'deki anlamında "Viranşehir" ifadesi yer almaktadır (LO 2000: 239). *Kızılcadağ* ile *Sarıçam* ise kızıl ve sarı renk adlarından oluşmuş, bir bölgeye verilan özel adlardır.

5. 2. Renk Adlarıyla Oluşturulan Bitki Adları ve Bitkiye Ait Unsurlar

Türkçede, bitkilerin adlandırılmasında bitkinin kullanılışı, görünüşü ve yetiştiği ortam dikkate alınmaktadır. Her dilde, özellikle onların biçimlerini yansıtmak üzere doğadaki benzer nesnelerle ilişki kurma yoluna gidildiği, birçok bitkiye doğadaki nesnelerle benzerliklerine dayanılarak ad verildiği görülmektedir. İnsanların bitkilerden faydalanabilmeleri için öncelikle onları adlandırmaları gerekmektedir. Adlandırma yaparken, insanlar bitkilere kendi yaşayış ve kültürlerini yansıtmış; bitkileri kendilerine çok yakın görmüşlerdir. Bitkiler insan hayatını daha anlamlı kılan ve kolaylaştıran varlıklardır. Bu nedenle bitki adlarında insana özgü özellikler geniş yer tutmaktadır. Benzetmelerle kurulan bitkilerin adlandırılmasında bitkinin rengi, biçimi, görünümü ve kullanım özellikleri esas alınmaktadır. Bunlar genellikle insanlara, hayvanlara, çeşitli organ ve nesnelere benzetilerek kurulmaktadır (Alkayış 2007: 2-6).

Çalışmanın konusu olan Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış sözlüklerden; Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilen, renk adlarıyla oluşturulan bitki adları ve bitkiye ait unsurlar aşağıda alfabetik olarak verilmiştir:

ahsî (?): Yeşil kabuklu ceviz (LO 2000: 544).

akağaç (<T.): Kayın ağacı envaından kerestelik bir ağaçtır (KT 2015: 38), (LO 2000: 11).

ak asma (<T.): Ören gülü, çardağa sarılır bir cins beyaz gül (KT 2015: 38), (LO 2000: 11).

akçaağaç (<T.): Bir cins orman ağacı (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).

akdiken (<T.): Esmârı müshil dikenli bir nebat (KT 2015: 39).

akgünlük (<T.): Ardıç ağacından toplanan bir zamk (KT 2015: 39).

akhardal (<T. + <Ar.): Hardala müşabih beyaz taneli bir habbe ki mu'âlecede müstameldir (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).

akhaşhaş (<T. + <Ar.): Şurubu yapılır bir nevi haşhaş (KT 2015: 39).

ak ılgın (<T.): Meyvesini develer yer ve kabuğu dibâgatta kullanılır bir ağaç ki ekseriya kumluk yerlerde olur (KT 2015: 40), (LO 2000: 11).

ak kuyruk (<T.): Çay çiçeği (LO 2000: 11).

ak pelin (<T. + <Rum.): Fasîle-i mürekkebeden acı bir nebat (KT 2015: 42).

aksöğüt (<T.): Söğüt ağacının bir nevi (KT 2015: 42), (LO 2000: 11).

ayva çiçeği (<F. + <T.): Donuk pembe (LO 2000: 31).

bahâr (<Ar.): Sarı papatya (LO 2000: 558), (KT 2015: 97), (LN 2009: 49).

bakla kırı (<Ar. + <T.): Kurşunîye mail kır (KT 2015: 645), (LO 2000: 234).

çakır dikeni (<T.): Bir cins nebat, arfec-i berrî (KT 2015: 193), (LO 2000: 84).

çivit (<T.): Nebattan hasıl boya (mavi renkte) (LO 2000: 101), (KT 2015: 220).

eflâtun (<Ar.): Asi hurmanın ve bazı ağaçların zamkı. Eflatun o zamkın rengine müşabih açık, mor kırmızı (LO 2000: 130).

ergüvanî (<F.): Erguvan çiçeği renginde, güzel ve parlak kızıl, ercüvânî (KT 2015: 315), (LO: 2000: 604), (LN 2009: 136), (MLO 2016: 88).

fıstıkî (<Ar. + <F.): Şam fıstığının içi renginde olan, açık yeşil (KT 2015: 352), (LO 2000: 146, 611), (MLO 2016: 103).

gendüm-gûn (<F.): Buğdayımsı renk (LO 2000: 622), (LN 2009: 171).

gökçe ağaç (<T.): Söğüt ağacı (KT 2015: 393), (LO 2000: 162).

gül-fâm (<F.): Gül renginde olan, pembe (KT 2015: 405), (MLO 2016: 118).

gülgûn (<F.): Gül renginde olan, pembe (KT 2015: 405), (LO 2000: 624), (LN 2009: 176), (MLO 2016: 118).

gül-nârî (<F.): Nar çiçeği renginde olan (MLO 2016: 118).

gül-reng (<F.): Gül renginde. Güzel pembe (KT 2015: 406), (MLO 2016: 118).

hurmaî (<F.): Karamtık, kırmızı (LO 2000: 182).

kahverengi (<Ar. + <F. + <T.): Boz ile koyu sarı arasında bir levn-i mahsûs (KT 2015: 572).

karaağaç (<T.): Maruf bir cins orman ağacı ki tahtası esmer ve sert olup cilâya gelir, şecerü'l-bu'ûz (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

karabaş (<T.): 3. İlkbaharda açar güzel kokulu mor bir çiçek (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karabiber (<T. + <Yun.): Hint'ten gelen maruf bahar ki kırmızı biberden tefrik için böyle tavsif olunur (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara buğday (<T.): Buğday nevi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karaçalı (<T.+?): Bir cins dikenli çalı (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karaçam (<T. + <Ar.): Çam ağacı envaından biri (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karadiken (<T.): Bir cins nebat (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara dut (<T. + <F.): Dutun siyah cinsi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karahalile (<T. + <F.): Kuvvetli müshil olan bir cins nebât-ı tıbbî (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

karamuk (<T.): Buğday içinde biten bir ot ki unu bozar siyah bir habbe verir (KT 2015: 597), (LO 2000: 213).

kara pazı (<T. + <F.): Pazı nevi (LO 2000: 212), (KT 2015: 595).

kara pelin (<T. + <Rum): Pelin nevi (LO 2000: 212), (KT 2015: 595).

kara söğüt (<T.): Söğüt ağacının bir nevi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara yemiş (<T.): Taflan tohumu (LO 2000: 212).

kavuniçi (<T.): Pembeye çalar koyu sarı renk (KT 2015: 614), (LO 2000: 221).

kestane dorusu (<Yun. + <T.): Atın açık siyah tonu (KT 2015: 637), (LO 2000: 231).

kestane karası (<Yun. + <T.): Açık siyah renk (KT 2015: 637), (LO 2000: 231).

kestane rengi (<Yun. + <F. + <T.): Açık siyah renk (KT 2015: 637), (LO 2000: 231).

kızılağaç (<T.): Maruf bir cins orman ağacı ki kerestesi kullanılır (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızılca buğday (<T.): Bir cins yumuşak buğday (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızılcık (<T.): Zeytinden ufak olarak ham iken beyaz ve yetiştirildiğinde kırmızı renginde mayhoşça ve kâbız bir meyve ki dağlarda hüdayinabit olarak çok olup bahçelerde dahi yetiştirilir (KT 2015: 657), (LO 2000: 239).

kızıllık otu (<T.): Eşekkulağı (KT 2015: 658).

kızılsöğüt (<T.): Söğüt ağacının bir cinsi (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızıl yaprak (<T.): Kasık otu (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kimyonî (<Ar. + <F.): Kimyon renginde, açık zeytunî (KT 2015: 661), (LO 2000: 240).

lâle-gûn (<F): Lâle renginde, pembe (KT 2015: 714), (LN 2009: 349), (MLO 2016: 230).

limonî (<F.): Limon renginde, açık ve az yeşile çalar sarı (KT 2015: 725), (LO 2000: 704).

narencî (<Ar. + <F.): Turuncu renk (LO 2000: 768), (KT 2015: 913), (MLO 2016: 373).

sarısabır (<T. + <Ar.): Sibâr denilen bir nebat (LO 2000: 333), (KT 2015: 1045).

sarıçam (<T. + <Ar): Köknar ve sarı ot (LO 2000: 333).

sarıçiğdem (<T.): Öksüz soğanı (LO 2000: 333).

sarı kavak (<T.): Kavağın bir cinsi (LO 2000: 333), (KT 2015: 1045).

sarı papa (<T. + <İt.): Şeftali (LO 2000: 333).

sarızambak (<T. + <Ar.): Çiriş kökü (LO 2000: 333).

tahini (<Ar. + <F.): Tahin yani darı unu veya tahin helvası renginde olan, kül renginde. Soluk sarı, açık zeytunî renk (KT 2015: 1163), (LO 2000: 835).

tarçınî (<F.): Tarçın rengi, kirli toprak sarısı renk (LO 2000: 369).

turuncu (<F.): Turunç ve portakal renginde, portakal rengi (KT 2015: 1261), (LO 2000: 388), (MLO 2016: 515).

vişneçürüğü (<Blg. + <T.): Pek koyu ve mora çalan kırmızı renk ve bu renkte olan (KT 2015: 1310), (LO 2000: 407).

yeşil yaprak(<T.): Naçiz hediye (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

zeytûnî (<Ar. + <F.): Zeytin renginde, az kahverengiye ve fıstıkîye mail koyu yeşil renginde olan (KT 2015: 1377), (LO 2000: 888), (LN 2009: 767), (MLO 2016: 546).

Tablo 6: Renk Adlarıyla Oluşturulan Bitki Adları ve Bitkiye Ait Unsurlar

Sözcükler	Kamûs-ı Türkî	Lugat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye	Lehce-i Osmânî
ahsî (?)	-	-	-	+
akağaç (<T.)	+	-	-	+
ak asma (<T.)	+	-	-	+
akçaağaç (<T.)	+	-	-	+
akdiken (<T.)	+	-	-	-
akgünlük (<T.)	+	-	-	-
akhardal (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
akhaşhaş (<T. + <Ar.)	+	-	-	-
ak ılgın (<T.)	+	-	-	+
ak kuyruk (<T.)	-	-	-	+
ak pelin (<T. + <Rum.)	+	-	-	-
aksöğüt (<T.)	+	-	-	+

ayva çiçeği (<F. + <T.)	-	-	-	+
bahâr (<Ar.)	+	+	-	+
bakla kırı (<Ar. + <T.)	+	-	-	+
çakır dikeni (<T.)	+	-	-	+
çivit (<T.)	+	-	-	+
eflâtun (<Ar.)	-	-	-	+
ergüvanî (<F.)	+	+	+	+
fıstıkî (<Ar. + <F.)	+	-	+	+
gendüm-gûn (<F.)	-	+	-	+
gökçe ağaç (<T.)	+	-	-	+
gül-fâm (<F.)	+	-	+	-
gülgûn (<F.)	+	+	+	+
gül-nârî (<F.)	-	-	+	-
gül-reng (<F.)	+	-	+	-
hurmaî (<F.)	-	-	-	+
kahverengi (<Ar. + <F. + <T.):	+	-	-	-
karaağaç (<T.)	+	-	-	+
karabaş (<T.)	+	-	-	+
karabiber (<T. + <Yun.)	+	-	-	+
kara buğday (<T.)	+	-	-	+
karaçalı (<T.)	+	-	-	+
karaçam (<T. +<Ar.)	+	-	-	+
karadiken (<T.)	+	-	-	+

kara dut (<T. + <F.)	+	-	-	+
karahalile (<T. + <F.)	+	-	-	+
karamuk (<T.)	+	-	-	+
kara pazı (<T. + <F.)	+	-	-	+
kara pelin (<T. + <Rum)	+	-	-	+
kara söğüt (<T.)	+	-	-	+
kara yemiş (<T.)	-	-	-	+
kavuniçi (<T.)	+	-	-	+
kestane dorusu (<Yun. + <T.)	+	-	-	+
kestane karası (<Yun. + <T.)	+	-	-	+
kestane rengi (<Yun. + <F. + <T.)	+	-	-	+
kızılağaç (<T.)	+	-	-	+
kızılca buğday (<T.)	+	-	-	+
kızılcık (<T.)	+	-	-	+
kızıllık otu (<T.)	+	-	-	-
kızılsöğüt (<T.)	+	-	-	+
kızıl yaprak (<T.)	+	-	-	+
kimyonî (<Ar. + <F.)	+	-	-	+
lâle-gûn (<F)	+	+	+	-
limonî (<F.)	+	-	-	+
narencî (<Ar. + <F.)	+	-	+	+
sarısabır (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
sarıçam (<T. +>Ar.)	-	-	-	+
sarıçiğdem (<T.)	-	-	-	+
sarı kavak (<T.)	+	-	-	+
sarı papa (<T. + <İt.)	-	-	-	+

sarızambak (<T. + <Ar.)	-	-	-	+
tahini (<Ar. + <F.)	+	-	-	+
tarçınî (<F.)	-	-	-	+
turuncu (<F.)	+	-	+	+
vişneçürüğü (<Blg. + <T.)	+	-	-	+
yeşil yaprak (<T.)	+	-	-	+
zeytûnî (<Ar. + <F.)	+	+	+	+

Yukarıdaki tabloda, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlüklerde renk adlarıyla oluşturulan bitki adları ve bitkiye ait unsurlar incelenmiş, bunların hangi sözlüklerde tespit edildiği belirlenmiştir. Aşağıda ise toplam sözcük sayısı, tespit edilen renk adlarının köken bilgisi ve bu söz varlığının yüzdelik oranları verilecektir:

Toplam sözcük sayısı 68'dir.

Kamûs-ı Türkî'deki toplam sözcük sayısı 55'tir.

Lugat-ı Nâcî'deki toplam sözcük sayısı 6'dır.

Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'deki toplam sözcük sayısı 10'dur.

Lehce-i Osmânî'deki toplam sözcük sayısı 58'dir.

Türkçe sözcük sayısı 29'dur: %43,07.

Farsça sözcük sayısı 9'dur: %13,84.

Arapça sözcük sayısı 2'dir: %3,07.

Türkçe+Arapça sözcük sayısı 6 tanedir: %7,69.

Türkçe+Farsça sözcük sayısı 3 tanedir: %4,61.

Türkçe+Rumca sözcük sayısı 2 tanedir: %3,07.

Türkçe+Yunanca sözcük sayısı 1 tanedir: %1,53.

Türkçe+İtalyanca sözcük sayısı 1 tanedir: %1,53.

Arapça+Türkçe sözcük sayısı 1 tanedir: %1,53.

Farsça+Türkçe sözcük sayısı 1 tanedir: %1,53.

Arapça+Farsça sözcük sayısı 4 tanedir: %6,15.

Bulgarca+Türkçe sözcük sayısı 1 tanedir: %1,53.

Yunanca+Türkçe sözcük sayısı 2 tanedir: %3,07.

Arapça+Farsça+Türkçe sözcük sayısı 1 tanedir: %1,53.

Yunanca+Farsça+Türkçe sözcük sayısı 1 tanedir: %1,53.

Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 6'dır: %7,69.

Yalnızca Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %1,53.

Yalnızca Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 10'dur: %12,30.

Kamûs-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %3,07.

Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 40'tır: %61,53.

Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %1,53.

Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %1,53.

Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %1,53.

Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %3,07.

Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 3'tür: %4,61.

Renk adlarıyla kurulmuş bitki adlarından *akağaç* bitkisi, kerestesinden yararlanılmak için kullanılan bir ağaç türüdür. Bu bitki, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. Sözcüğün kökenine bakıldığı zaman Türkçe sözcüklerden oluştuğu görülmektedir. Akağaç, sıfat tamlaması biçimindedir.

Ak asma bitkisi, süs bitkisi olarak yetiştirilen beyaz bir çiçek türüdür. Ak asmanın, çardağa sarılıp sarmaşık özelliği de gösterdiği belirtilmiştir. Ak asma, sıfat tamlaması biçiminde oluşmuştur ve Türkçe kökenlidir. Bu bitki, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Akçaağaç bitkisi, bir cins orman ağacı olarak geçmektedir. Süs ağacı olarak da dikilir ve tahtası sağlam olan bir ağaç türüdür. Ak sözcüğüne *+CA* ekinin getirilmesiyle ağaç sözcüğünün birleşiminden oluşmuştur. Akçaağaç, sıfat tamlaması biçimindedir ve Türkçe kökenlidir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunmaktadır.

Akdiken bitkisi, meyveleri müshil ilacı olarak kullanılan dikenli bir bitki türüdür. Türkçe kökenli sözcüklerin birleşmesiyle oluşan sıfat tamlaması biçiminde bir bitki adıdır. Bu bitki adı, yalnızca Kamûs-ı Türkî'de geçmektedir.

Akgünlük; Türkçe ak renk adı ile günlük sözcüğünün birleşiminden oluşmuştur ve sadece Kamûs- Türkî'de tespit edilmiştir. Günlük; "bir çeşit ağacın reçinesinden yapılan tütsü maddesi"ne verilen addır (Tietze 2009: 212). Akgünlüğün sözlükteki anlamı ise; "Ardıç ağacından toplanan bir zamk (KT 2015: 39)."tır.

Akhardal, hardala benzeyen beyaz taneli bir tahıldır. Bu da hardal gibi hastalıkları iyileştirmek için ilaç olarak kullanılır. Akhardal, sıfat tamlaması şeklinde Türkçe ak rengi ve Arapça hardal sözcüğünün birleşiminden oluşmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Akhaşhaş bitkisi; tohumlarından şurubu yapılan, yağ çıkarılan ve afyon da elde edilebilen bir bitki türüdür. Türkçe ak sözcüğü ile Arapça haşhaş sözcüğünün birleşiminden sıfat tamlaması biçiminde oluşmuştur. Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir.

Ak ılgın bitkisi; meyvesini develerin yediği, kabuğunu da deriyi terbiye etmede kullandıkları bir ağaçtır. Çoğunlukla kumluk yerlerde yetişir. Sıfat tamlaması biçimindedir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Ak kuyruk, sözlükte çay çiçeği olarak geçmektedir (LO 2000: 11). Çayın tadını artırmak için çay harmanına katılarak kullanılan beyaz bir tür çaydır. Sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. Türkçe kökenli ve sıfat tamlaması biçimindedir.

Ak pelin bitkisi; birleşikgiller ailesinden acı bir otsu bitki türüdür ve hekimlikte kullanılmaktadır. Bu bitki; Türkçe ak sözcüğüyle Rumca pelin sözcüğünün birleşiminden oluşmuştur ve sıfat tamlaması biçimindedir. Ak pelin, Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunmaktadır. Pelin sözcüğünğn kökeni hakkında farklı görüşler mevcuttur: Hasan Eren, sözcüğün Bulgarca olduğunu (Eren 1999: 328); Tietze ise Slav dillerinden örneğin Rusça'dan gelmiş olabileceğini söylemektedir (Tietze 2018: 344). Bu çalışmada ise TDK'ye göre kökeni Rumca olarak belirlendiği için Rumca esas alınmıştır (http://sozluk.gov.tr/).

Aksöğüt, söğüt ağacının bir türüdür. Kabukları eczacılıkta kullanılmaktadır. Sıfat tamlaması biçiminde Türkçe sözcüklerden oluşmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de rastlanmıştır.

Ayva çiçeği; ayva ağacının çiçeğinin rengine benzetilerek belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşturulmuştur ve "donuk pembe (LO 2000: 31)" rengini ifade etmektedir. Doğadan aktarım yoluyla adlandırılmıştır ve bir renk için kullanılmıştır. Bu renk adının bu şekilde kullanımına sadece Lehce-i Osmânî'de rastlanmıştır.

Kamûs-ı Türkî'de ise *ayva çekirdeği* şeklinde kullanılmış ve yine "donuk pembe renk (KT 2015: 87)" anlamına geldiği ifade edilmiştir.

Bahâr; Arapça bir sözcük olup Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de "sarı papatya (LO 2000: 558; KT 2015: 97; LN 2009: 49)" anlamına gelmektedir. Kubbealtı Lugatı'nda ise "yiyecek ve içeceklere tat, lezzet, acılık ve koku vermek için kullanılan, kara biber, tarçın, karanfil, zencefil gibi bitkilerin tânelerinden elde edilen madde olduğu ve dilimizde daha ziyâde çoğulu olan *Baharat* şekliyle kullanıldığı (lugatim.com)" söylenmektedir.

Bakla kırı; her yerde yetişebilen ve yeşil kabuklu bir bitki olan bakla bitkisi ile kır renginin birleşimiyle oluşmuş belirtisiz isim tamlamasıdır. "Kurşunîye benzer bir kır (KT 2015: 645), (LO 2000: 234)" rengi olduğu söylenmiştir. Arapça bakla sözcüğüyle Türkçe kır sözcüğünün birleşimidir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Çakır dikeni; maydonozgillerden olan, toprakta yetişen ve hekimlikte kullanılan bir bitkidir (sozluk.gov.tr). Belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşmuştur. Çakır renk adı ile oluşmuş bir bitki ismidir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunmaktadır.

Çivit rengi; eskiden çivit otundan yapılan bugün ise yapay yollarla elde edilen mavi renkte bir boyadır (http://sozluk.gov.tr/). Tekstilde kullanılmaktadır. Çivit otunun ise hekimlikte kullanıldığı bilinir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunmaktadır.

Eflatun renginin sözlük anlamı; "asi hurmanın ve bazı ağaçların zamkından elde edilen ve o zamkın rengine benzeyen açık, mor kırmızı (LO 2000: 130)" şeklindedir. Bunun için bitki ve bitkiye ait unsurlara eklenmiş bir renk adıdır. Arapça kökenlidir. Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Ergüvanî renk adı; baklagillerden olan erguvan süs ağacının çiçeğinin rengine benzeyen parlak kızıl bir renktir (http://sozluk.gov.tr/; KT 2015: 315). Erguvan ağacının çiçeğinin renginden dolayı doğadan aktarım yoluyla ve Farsça erguvan sözcüğüne Farsça *-î* eki gelerek oluşturulmuş bir renk adıdır. Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Fıstıkî rengi; şam fıstığı renginin içine benzetilerek oluşturulan, "açık yeşil (KT 2015: 352)" rengini belirtmek için kullanılan bir renk adıdır. Arapça fıstık sözcüğüne Farsça *-î* eki eklenmiştir. Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunur.

Gendüm-gûn; "buğdayımsı renk (LO 2000: 622)" anlamındadır. *Gendüm*, Farsça buğday demektir. Yine Farsça olan ve renk adı yapmak için kullanılan *-gûn* eki eklenerek oluşmuştur. Buğdayın renginden esinlenerek oluşturulduğu görülmektedir. Lehce-i Osmânî ve Lugat-ı Nâcî'de geçmektedir.

Gökçe ağaç; aksöğüt gibi söğüt ağacının bir türüdür. Eski Türklerden beri kullanılan gök rengine *+CA* eki gelerek ve ağaç sözcüğü ile birlikte sıfat tamlaması kurularak oluşturulmuştur. Buradaki gök renginin, maviden çok yeşil anlamında kullanıldığı düşünülebilir. Ağaç bitkisi için bu kullanım daha uygundur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Gül-fâm; gül ağacının çiçeği olan Farsça kökenli gül sözcüğü ile yine Farsça kökenli *-fâm* ekinin birleşimiyle oluşmuştur. Farsça *-fâm* eki, eklendiği sözcüğe "renkli, renginde" anlamları katmaktadır. Böylelikle *gül-fâm* sözcüğüyle, "Gül renginde olan, pembe (KT 2015: 405)." anlamına gelen ve birleşik sıfat olan bir renk adı ortaya çıkmıştır. Bu renk adı, doğadan aktarım yoluyla adlandırılmıştır. Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir. Gül bitkisi ile kurulmuş renk adlarından olan *gül-gûn* ve *gül-reng* sözcükleri de yine aynı anlama gelir. Bu sefer *-fâm* eki yerine aynı anlamlarda kullanılan *-gûn* eki ile *reng* sözcüğü gelmiştir. *Gül-gûn* renk adı Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de; *gül-reng* ise Kamûs-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de geçmektedir. Son olarak, gül bitkisi ile nar ağacının çiçeğinden esinlenilerek adlandırılmış *gül-nârî* renk adı, "nar çiçeği renginde (MLO 2016: 118)" anlamındadır. Sadece Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de geçmektedir.

Hurmaî rengi; hurma ağacından esinlenilerek oluşturulmuş Farsça kökenli bir renk adıdır. Hurma ağacı; "palmiyegillerden, gövdesi uzun, yaprakları büyük ve dikenli olan (http://sozluk.gov.tr/)" bir ağaçtır. Bu ağaca bakarak "karamtık, kırmızı (LO 2000: 182)" yı belirten hurmaî renk adı oluşturulmuştur. Sadece Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kahverengi; Arapça kökenli kahve bitkisiyle Farsça renk sözcüğü ve Türkçe 3. tekil kişi iyelik ekinin birleşmesinden oluşmuş, belirtisiz isim tamlaması şeklinde bir renk adıdır. Kahve ağacı ve onun çekirdeği olan kahveden esinlenilmiştir. Bu bitki, artık tek başına kullanılır ve özel bir rengi ifade eder. Eski Türkçede, kahverenginden önce konur, boz, kumral gibi renk adlarıyla bu renk ifade

edilmekteydi. Sadece Kamûs-ı Türkî'de rastlanan bu renk adı için de "boz ile koyu sarı arasında bir nesneye ait renk (KT 2015: 572)" anlamı verilmiştir.

Karaağaç bitkisi; karaağaçgiller ailesinden, kesteresi siyah, sert ve değerli olan bir ağaç türüdür (http://sozluk.gov.tr/). Orman ağacıdır. Kara renk adıyla birleşerek sıfat tamlaması oluşturmuştur ve Türkçe kökenlidir. Gövdesinin renginden dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Karabaş bitkisi; ballıbabagiller ailesine mensup, çiçekleri güzel mor renginde olan, ilkbaharda açan güzel kokulu bir bitkidir (http://sozluk.gov.tr/). Kara renk adı ve baş sözcüğünün birleşmesiyle sıfat tamlaması oluşturmuştur. Türkçe kökenlidir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Karabiber bitkisi; Hint'ten gelen, meyvelerinin taneleri yuvarlak ve yaprakları kalp şeklinde olan bir tırmanıcı bitkidir (http://sozluk.gov.tr/). Tanesinin siyahlığı nedeniyle kırmızı biberden ayırmak için bu şekilde adlandırıldığı söylenmiştir (KT 2015: 595; LO 2000: 212). Ülkemizde baharat olarak kullanılmaktadır. Kara renk adı ile Yunanca biber sözcüğünün birleşiminden oluşmuştur. Sıfat tamlaması şeklindedir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunmaktadır.

Karabuğday bitkisi; buğdayın bir türüdür. Kara renk adı ile buğday bitkisinden oluşmuş sıfat tamlaması biçimindedir. Türkçe kökenlidir ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Karaçalı bitkisi; "Hünnapgillerden, kurak yerlerde yetişen, çiçekleri altın sarısı renginde, dikenli bir bitki, çalı dikeni (http://sozluk.gov.tr/)"dir. Türkçe kara renk adı ve çalı sözcüğünün birleşmesiyle oluşmuş, sıfat tamlaması biçimindedir. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de bulunmaktadır.

Karaçam bitkisi; çam ağacının bir türüdür. Kara renk adı ve çam sözcüğünün birleşmesiyle oluşmuş, sıfat tamlaması biçimindedir. Çam sözcüğü, Arapça kökenli *şam* (mum) sözcüğünden alıntıdır. Türkçede şam, (>çam)'a dönüşmüştür (Eren 1999: 77). Karaçam, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Karadiken bitkisi; Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de "bir cins nebat (KT 2015: 595; LO 2000: 212)" şeklinde geçmektedir. Türkçe kara renk adı ile diken sözcüğünün birleşiminden oluşmuş, sıfat tamlaması şeklindedir.

Kara dut; dutun siyah cinsidir. Dut ağacında yetişen bu cinsi nitelemek için Türkçe kara renk adı ile Farsça dut sözcüğü birleşerek sıfat tamlaması oluşturmuştur. Dut ağacının meyveleri çok lezzetlidir ve yaprakları ile de ipekböceği beslenmektedir. Bu tamlama, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Karahalile; tohumları müshil ilacı olarak tıp alanında kullanılan, siyah renkli bir bitkidir (KT 2015: 596). Bunun için kara renk adıyla nitelenerek sıfat tamlaması oluşturmuştur. Halile sözcüğü ise Farsça kökenlidir. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Karamuk; buğdayların arasında biten, siyah renkli zararlı bir ottur. Unu bozan siyah bir tohum verir (KT 2015: 597). Kara renk adına *-mIk* eki eklenerek oluşmuştur. Türkçe kökenlidir ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kara pazı; "Ispanakgillerden, yaprakları sebze olarak kullanılan bir bitki, yaban pancarı, yabani ıspanak"tır (http://sozluk.gov.tr/). Bu bitki, pazının bir türü olduğu için bu şekilde adlandırılmış ve Türkçe kara renk adıyla sıfat tamlaması oluşturmuştur. Pazı sözcüğü Farsça kökenlidir (Tietze 2018: 337). Kara pazı, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kara pelin; birleşikgiller ailesinden acı bir otsu bitki türüdür ve hekimlikte kullanılmaktadır (http://sozluk.gov.tr/). Kara renk adı ile Rumca pelin sözcüğünden oluşmuştur. *Ak pelin* bitkisinin kara renkli cinsi olduğu düşünülmektedir. Onun için bu şekilde adlandırılmıştır ve sıfat tamlamasıdır. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kara söğüt; ak söğüt gibi söğüt ağacının bir çeşididir. Renginden dolayı kara sözcüğü ile nitelenip sıfat tamlaması oluşturduğu söylenebilir. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kara yemiş; taflan tohumuna verilen addır. Taflan ise "Gülgillerden, 2-6 metre yüksekliğinde, kışın yapraklarını dökmeyen, çiçekleri salkım durumunda, beyaz veya yeşil olan, süs bitkisi olarak bahçelerde yetiştirilen küçük bir ağaç, karayemiş ağacı." (http://sozluk.gov.tr/) şeklinde tanımlanmıştır. Türkçe kara renk adı ile yemiş sözcüğünün birleşiminden oluşmuş ve sıfat tamlaması biçimindedir. Sadece Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kavuniçi; kavun bitkisinin iç kısmından esinlenilerek oluşturulmuş bir renk adıdır ve sözlüklerde "pembeye çalar koyu sarı renk (KT 2015: 614; LO 2000: 221)" şeklinde geçmektedir. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kestane dorusu, kestane karası ve *kestane rengi*; kayıngiller ailesine mensup olan kestane ağacının kestane meyvesinden esinlenilerek oluşturulmuş renk adlarıdır. Yunanca kökenli olan kestane sözcüğüne, Türkçe doru sözcüğü getirilerek "atın açık siyah donu (KT 2015: 637)" ifade edilmiştir. Kestane karası da Yunanca+Türkçe kökenli olup "açık siyah renk (KT 2015: 637)" anlamındadır. Kestane rengi ise

Yunanca kestane, Farsça renk sözcüğü ve Türkçe 3. tekil kişi iyelik ekiyle oluşturulmuş belirtisiz isim tamlamasıdır. Bu renk ile yine "açık siyah renk (KT 2015: 637)" tanımlanmıştır. Bu üç renk adı da Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kızılağaç, kerestesi kullanılabilen orman ağaçlarının bir cinsidir. Türkçe kökenli sözcüklerden oluşmuştur. Kızıl renk adı ile nitelenmiştir ve sıfat tamlaması biçimindedir. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kızılca buğday, yumuşak bir buğday çeşididir. Türkçe kızıl sözcüğüne *+CA* eki getirilmiş ve buğday sözcüğünü niteleyen sıfat tamlaması oluşturulmuştur. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kızılcık bitkisi; zeytinden ufak olan, ham olduğunda beyazken yetiştirildiğinde kırmızı rengini alan, mayhoş tadı olan, şerbeti de yapılabilen, dağlarda kendiliğinden yetişen ama bahçelerde de yetişebilen bir bitkidir (KT 2015: 657). Kızılcık sözcüğü, kızıl renk adına *+CIk* küçültme eki gelerek türetilmiştir. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kızıllık otu; Türkçe kökenli kızıl renk adına *+lIk* ekinin eklenmesiyle türetilen kızıllık sözcüğüyle ot sözcüğünden oluşmuştur. Bu bitki adı, "eşekkulağı" bitkisine verilen addır ve yalnızca Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 658).

Kızılsöğüt, söğüt ağacının bir çeşididir. Türkçe kızıl renk adıyla söğüt ağacı nitelenmiş ve sıfat tamlaması oluşturulmuştur. Bu tamlama, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Kızıl yaprak; sözlükte "Gülgillerden, 20-120 santimetre yüksekliğinde, yol kenarlarında biten, sarı çiçek açan, çok yıllık, otsu bir bitki, koyun otu, fıtık otu, kuzu pıtrağı (http://sozluk.gov.tr/)" şeklinde tanımlanmıştır. Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de "kasık otu (KT 2015: 657; LO 2000: 238)" olarak geçmektedir. Türkçe kızıl renk adı ile yaprak sözcüğünden oluşan bir sıfat tamlamasıdır.

Kimyonî, Arapça kökenli *kimyon* bitkisine Farsça *-î* eki getirilerek oluşturulmuş bir renk adıdır. Kimyon bitkisi, maydonozgiller ailesine mensup, renkli çiçekleri olan ve güzel kokulu bir bitkidir (http://sozluk.gov.tr/). Kimyonî renk adıyla "kimyon renginde, açık zeytunî (KT 2015: 661)" renk ifade edilmektedir. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Lâle-gûn; Farsça kökenli lale bitkisi ile yine Farsça kökenli olan ve renk adı yapmak için kullanılan *-gûn* ekinin birleşiminden oluşmuş renk adıdır. Lale; "zambakgillerden, çiçekleri kadeh biçiminde, türlü renkleri olan

(http://sozluk.gov.tr/)" bir süs bitkisidir. Sözlük anlamında "lale renginde, pembe (KT 2015: 714)" rengi ifade etmektedir. Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunmaktadır.

Limonî rengi, limon bitkisinden esinlenilerek oluşturulmuş bir renk adıdır. Limon; turunçgiller ailesine mensup olan ağacın, sarı renkli, ekşimsi bir meyvesidir (sozluk.gov.tr). Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de "limon renginde, açık ve az yeşile çalar sarı (KT 2015: 725; LO 2000: 704)" tanımıyla yer almaktadır.

Narencî; turunçgiller ailesine verilen ortak isim olan Arapça kökenli narenç sözcüğüne, Farsça *-i* ekinin getirilmesiyle oluşturulmuş bir renk adıdır. Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir. Turuncu renginin karşılığı olarak kullanılmıştır. Farsça kökenli *turuncu* sözcüğü ise yine Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir. Turuncunun sözlük anlamı; "turunç ve portakal renginde, portakal rengi (KT 2015: 1261)"dir.

Sarıçam bitkisi; Lehce-i Osmânî'de geçer ve "köknar, sarı ot (LO 2000: 333)" anlamındadır. Renginin sarı olması nedeniyle Arapça kökenli çam sözcüğünü nitelemesi için Türkçe sarı renk adıyla sıfat tamlaması oluşturulmuştur. *Sarıçiğdem*; Lehce-i Osmânî'de geçer ve "öksüz soğanı (LO 2000: 333)" anlamındadır. Bitkinin çiçeklerinin renginin nitelenmesi için sarı renk adıyla sıfat tamlaması oluşturulmuştur.

Sarı kavak, kavağın bir cinsidir. Sarı renk adıyla, rengini nitelemesi için sıfat tamlaması kurulmuştur. Türkçe kökenli sözcüklerden oluşur. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Sarısabır bitkisi; zambakgillerden, sıcak bölgelerde yetişen, yaprakları oldukça yüksek bir sapın tepesinde rozet biçiminde toplanmış bulunan bir süs bitkisidir. Bu bitkinin etli ve kalın yapraklarından çıkarılan, kırmızımtırak esmer renkli, hekimlikte ve boyacılıkta kullanılan maddesine de bu ad verilir (http://sozluk.gov.tr/). Türkçe kökenli sarı renk adı ile Arapça kökenli sabır sözcüğünün birleşiminden oluşmuştur. Sabır sözcüğünün sözlük anlamında "acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç (http://sozluk.gov.tr/)" anlamı yer almaktadır. *Sarısabır* tamlamasında, sabır sözcüğü gerçek anlamının dışında kullanılmış ve mecaz yoluyla bir sıfat tamlaması kurulmuştur. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Sarı papa; Türkçe kökenli sarı renk adıyla İtalyanca papa sözcüğünden oluşan ve şeftali bitkisi için kullanılan bir adlandırmadır. Bu bitki adı, Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Sarızambak; Türkçe kökenli sarı renk adıyla Arapça kökenli zambak bitki adından oluşmuştur. Lehce-i Osmânî'de tespit edilen bu bitki, "çiriş kökü" anlamındadır (LO 2000: 333).

Tahinî rengi; Arapça+Farsça kökenlidir. Tahinin renginden esinlenilerek oluşturulmuş bir renk adıdır. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir. Sözlüklerde; "Tahin veya tahin helvası renginde olan, kül renginde, soluk sarı, açık zeytunî renk (KT 2015: 1163; LO 2000: 835)." anlamlarına yer verilmiştir.

Tarçınî; tarçın ağacının renginden ve kabuğundan esinlenilerek oluşturulmuş bir renk adıdır. Farsça kökenlidir. Sadece Lehce-i Osmânî'de geçer ve "tarçın renginde, kirli toprak sarısı renk (LO 2000: 369)"tir.

Vişneçürüğü; vişne ağacının meyvesi olan vişnenin çürümesiyle ortaya çıkan renkten esinlenilerek oluşturulmuş bir renk adıdır. Sözlüklerde, "Pek koyu ve mora çalan bir kırmızı renk (KT 2015: 1310; LO 2000: 407)" olduğu belirtilmiştir. Bulgarca vişne sözcüğüyle (Tietze 2019: 435) Türkçe çürük sözcüğünün birleşiminden oluşmuş belirtisiz isim tamlamasıdır. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Yeşil yaprak; Türkçe kökenli yeşil renk adı ile bitkiye ait bir unsur olan yaprak sözcüğünden oluşmuş sıfat tamlamasıdır. Sözlük anlamında "naçiz hediye (KT 2015: 1345)" karşılığı yer almaktadır. Mecaz yoluyla kurulmuştur. Yeşil yaprak, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Zeytûnî; zeytin ağacının meyvesinin renginden esinlenilerek oluşturulmuş bir renk adıdır. Zeytin ağacı, ülkemizde daha çok Ege bölgesinde yetişen bir bitkidir. Yağından ve meyvesinden oldukça yararlanılır. Zeytin ilk olarak yeşil, daha sonra işlenince siyahlaşan bir meyvedir. Sözlüklerde de bu özelliğine uygun olarak zeytûnî rengi için; "zeytin renginde, az kahverengiye ve fıstıkîye mail koyu yeşil renginde olan (KT 2015: 1377)" anlamı yer almaktadır. Zeytûnî; Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

5.3. Renk Adlarıyla Oluşturulan Hayvan Adları ve Hayvana Ait Unsurlar

Türkçede hayvanlara; renginden, çıkardıkları seslerden, organlarından, hareketlerinden, beslenme şekillerinden, yaşadıkları çevre ve zamandan hareketle adlar verilmiştir. Hayvan adlandırmasındaki renk adlarının kullanışı da Türklerin hayat felsefesini yansıtması bakımından oldukça ilgi çekicidir (Efe 2017: 67).

Renk adlarıyla kurulmuş hayvan adları ve hayvana ait unsurlar araştırılırken Türklerin tarihinde büyük önem taşıyan hayvanlardan biri olan atlara ait özel at donları da çalışmaya dahil edilmiştir. Bunun için içinde herhangi bir renk adı içermeyen at donları da bu başlık altında incelenecektir. Tespit edilen söz varlığı, alfabetik olarak aşağıda verilmiştir:

abraş (<Ar.): Alaca benekli (at). (KT 2015: 23), (LO 2000: 4), (MLO 2016: 12)
2. Abras, har ve benekli alakalı hayvan (LO 2000: 540).

agar (<Ar.): 1. Alnında beyaz nişanı olan (at). 2. Beyaz, parlak, şanlı ve şerefli (KT 2015: 31).

akbaba (<T.): Tepesi tüysüz ve beyaz ve boynunda kabaca tüylerden gerdanlığı olan bir cins yırtıcı kuş, nesr, kerkenez (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).

akbalık (<T.): Kefale müşabih bir cins göl balığı (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).

ak kefal (<T. + <Rum.): Kefal balığına müşabih bir cins balık (KT 2015: 41).

aktavşan (<T.): Bir cins çöl sıçanı, yerbû' (KT 2015: 43), (LO 2000: 13).

alabalık (<T.): Akıntısı sert soğuk tatlı sularda bulunur bir cins leziz balık (KT 2015: 44), (LO 2000: 13).

alakarga (<T.): Siyah ve kül renginde karga, gurâbü'l-beyn (KT 2015: 45), (LO 2000: 13).

aşkar (<Ar.): Al renginde olan ve al at (MLO 2016: 26), (KT 2015: 75), (LO 2000: 553).

bozbakkal (<T. + Ar.): Ardıç kuşuna benzer bir cins bahar kuşu (KT 2015: 148), (LO 2000: 63).

boz deve (<T.): Tüylü olmayan, lök. Dişisine arvana, genci çeleb deve (LO 2000: 63).

bozdoğan (<T.): Doğanın bir cinsi (KT 2015: 148), (LO 2000: 63).

bozkır (<T.): Beyazla boz arasında boza çalar kır. Hayvanatta sisli, kirli, siyah ve bozuk, doru turna kırı (KT 2015: 645), (LO 2000: 63).

boz yılan(<T.): Boz yürük, erbed (LO 2000: 64).

cerde (?): Sarı renk at ki kuladan açıktır (MLO 2016: 55).

çakır doğan (<T.): Pençesi büyük ve keskin kuş (KT 2015: 193), (LO 2000: 84).

çakır kanat (<T.): Kanatları tahrilli bir nevi ördek (KT 2015: 193), (LO 2000: 84).

çakır pençe (<T. + <F.): Tuttuğunu bırakmaz, her şeyden istifade eder, şedîdü'l-batş, haris (KT 2015: 193), (LO 2000: 84).

edhem (<Ar.): Siyah at, esb-i siyah, yağız at, kongur at (MLO 2016: 81), (LO 2000: 597), (KT 2015: 292).

eşheb (<Ar.): Kır ve kırçıl at (LO 2000: 607), (KT 2015: 322), (MLO 2016: 91).

hing (?): Rengi kır olan at (MLO 2016: 152).

kara at (<T): Yağız, kara toprak (KT 2015: 595).

karabatak (<T.): Ördeğe benzer siyah bir cins deniz kuşu ki suyun üzerine çıkıp batması pek seri olur (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

karaca (<T.): Yaban keçisi envaından boynuzsuz küçük bir cins hayvan ki eti leziz olup avcılara makbuldür, va'l (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

kara fatma (<T. + <Ar.): Tahtaları delip toz yapan siyah böcek (LO 2000: 212).

karagöz balığı (<T.): Palamut balığının büyük ve bayağı cinsi (LO 2000: 212), (KT 2015: 596).

karaiğne (<T.): Bir cins ufak karınca (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara karga (<T.): Büsbütün siyah olan karga (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karakulak (<T.): 1. Çakala benzer bir cins hayvan (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

kara kurbağa (<T.): Siyahımsı bir cins kurbağa (KT 2015: 595).

karakuş (<T.): Kartalın küçüğü (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

karaman (<T.): Fazıllar koyunu, kızıl koyun azmanı, boynuzsuz hayvan (LO 2000: 213).

kara sungur (<T.): Doğanın siyah bir cinsi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kestane dorusu (<Yun. + <T.): Atın açık siyah tonu (KT 2015: 637), (LO 2000: 231).

kızıl kumru (<T. + <F.): Hakkuran kuşu (KT 2015: 691), (LO 2000: 253).

kuzgunî (<T. + <F.): Pek siyah, koyu siyah (KT 2015: 703), (LO 2000: 259).

kümeyt (<Ar.): Koyu doru at. Kırmızı veya siyah şarap (KT 2015: 706), (MLO 2016: 227).

küren/küreng (<F.): Koyu al tonunda (at) (KT 2015: 708), (LO 2000: 260) (LN 2009: 345).

sarıdoğan (<T.): Bir cins sarı doğan (KT 2015: 1044), (LO 2000: 333).

sarıasma (<T.): Arı kuşunun bir nevi (KT 2015: 1044), (LO 2000: 333).

sarıca (<T.): 1. Yabani arı (KT 2015: 1045), (LO 2000: 333).

sarıcık (<T.): Sarıasma, alaca sığırcık (kuş) (KT 2015: 1045), (LO 2000: 333).

sarıkanat (<T.): Bir cins lüfer balığı (LO 2000: 333), (KT 2015: 1045).

sincabî (<F.): Sincap renginde koyuca kurşuni (KT 2015: 1090), (LO 2000: 815), (LN 2009: 621), (MLO 2016: 442).

siyâh-gûş (<F.): Karakulak tesmiye olunan hayvan (MLO 2016: 444), (LO 2000: 816).

siyeh-gûş (<F.): Bir nevi hayvanın ismidir (MLO 2016: 444), (LO 2000: 816).

sürh-âb (<F): 2. Bir nevi ördek (KT 2015: 1115).

süt kırı (<T.): Süt gibi beyaz at (KT 2015: 1118), (LO 2000: 356).

yağız (<T.): Tüyü parlak siyah (at) (KT 2015: 1317), (LO 2000: 410).

yeşil bağa (<T.): Bağanın bir cinsi (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

yeşilbaş (<T.): Başı yeşil bir cins erkek ördek (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

Tablo 7: Renk Adlarıyla Oluşturulan Hayvan Adları ve Hayvana Ait Unsurlar

Sözcükler	Kamûs-ı Türkî	Lugat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye	Lehce-i Osmânî
abraş (<Ar.)	+	-	+	+
agar (<Ar.)	+	-	-	-
ak aş (<T.)	+	-	-	+
akbaba (<T.)	+	-	-	+
akbalık (<T.)	+	-	-	+
ak kefal (<T. + <Rum.)	+	-	-	-
aktavşan (<T.)	+	-	-	+
alabalık (<T.)	+	-	-	+
alakarga (<T.)	+	-	-	+

aşkar(<Ar.)	+	-	+	+
bozbakkal (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
boz deve (<T.)	-	-	-	+
bozdoğan (<T.)	+	-	-	+
bozkır (<T.)	+	-	-	+
boz yılan (<T.)	-	-	-	+
cerde (?)	-	-	+	-
çakır doğan (<T.)	+	-	-	+
çakır kanat (<T.)	+	-	-	+
çakır pençe (<T. + <F.)	+	-	-	+
edhem (<Ar.)	+	-	+	+
eşheb (<Ar.)	+	-	+	+
hing (?)	-	-	+	-
kara at (<T)	+	-	-	-
karabatak (<T.)	+	-	-	+
karaca (<T.)	+	-	-	+
kara fatma (<T. + <Ar.)	-	-	-	+
karagöz balığı (<T.)	+	-	-	+
karaiğne (<T.)	+	-	-	+
kara karga (<T.)	+	-	-	+
karakulak (<T.)	+	-	-	+
kara kurbağa (<T.)	+	-	-	-
karakuş (<T.)	+	-	-	+
karaman (<T.)	-	-	-	+

kara sungur (<T.)	+	-	-	+
kestane dorusu (<Yun. + <T.)	+	-	-	+
kızıl kumru (<T. + <F.):	+	-	-	+
kuzgunî (<T. + <F.)	+	-	-	+
kümeyt (<Ar.)	+	-	+	-
küren/ küreng (<F.)	+	+	-	+
sarıdoğan (<T.)	+	-	-	+
sarıasma (<T.)	+	-	-	+
sarıca (<T.)	+	-	-	+
sarıcık (<T.)	+	-	-	+
sarıkanat (<T.)	+	-	-	+
sincabî (<F.)	+	+	+	+
siyâh-gûş (<F.)	-	-	+	+
siyeh-gûş (<F.)	-	-	+	+
sürh-âb (<F)	+	-	-	-
süt kırı (<T.)	+	-	-	+
yağız (<T.)	+	-	-	+
yeşilbaş (<T.)	+	-	-	+
yaşil bağa (<T.)	+	-	-	+

Yukarıdaki tabloda, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlüklerde renk adlarıyla oluşturulan hayvan adları ve hayvana ait unsurular incelenmiş, bu adların hangi sözlüklerde tespit edildiği belirlenmiştir. Aşağıda ise toplam sözcük sayısı,

tespit edilen hayvan adlarının köken bilgisi ve bu söz varlığının yüzdelik oranları verilecektir:

Toplam sözcük sayısı 52'dir.
Kamûs-ı Türkî'deki toplam sözcük sayısı 43'tür.
Lugat-ı Nâcî'deki toplam sözcük sayısı 2'dir.
Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'deki toplam sözcük sayısı 10'dur.
Lehce-i Osmânî'deki toplam sözcük sayısı 44'tür.
Türkçe sözcük sayısı 32'dir: %61,53.
Farsça sözcük sayısı 5'tir: %9,61.
Arapça sözcük sayısı 6'dır: %11,53.
Türkçe+Arapça sözcük sayısı 2 tanedir: %3,84.
Türkçe+Farsça sözcük sayısı 3 tanedir: %5,76.
Türkçe+Rumca sözcük sayısı 1 tanedir: %1,92.
Yunanca+Türkçe sözcük sayısı 1 tanedir: %1,92.
Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 5'tir: %9,61.
Yalnızca Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %3,84.
Yalnızca Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 4'tür: %7,69.
Kamûs-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %1,92.
Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 32'dir: %61,53.
Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %3,84.
Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %1,92.
Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 4'tür: %7,69.
Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %1,92.

Abraş, Arapça kökenli bir sözcüktür ve "alaca benekli at (KT 2015: 23)" anlamındadır. At donunu ifade etmektedir. Bu sözcük; Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî sözlüklerinde bulunmaktadır.

Agar, Arapça kökenli olan ve "alnında beyaz nişanı olan at (KT 2015: 31)" anlamında, özel olarak at donunu ifade eden bir sözcüktür. Sadece Kamûs-ı Türkî'de bulunmaktadır.

Akbaba; Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî sözlüklerinde "tepesi tüysüz ve beyaz ve boynunda kabaca tüylerden gerdanlığı olan bir cins yırtıcı kuş (KT 2015: 39; LO 2000: 11)" şeklinde açıklanan bir hayvan adıdır. Bu yırtıcı kuş cinsinin adı, tepesinin tüysüz ve beyaz olması nedeniyle Türkçe ak renk adı ile kurulmuştur. Yine Türkçe kökenli olan baba sözcüğüyle birleşerek sıfat tamlaması oluşturmuştur. Bu tamlamanın renk adı ve akrabalık adından oluşması, mecaz yoluyla kurulduğu fikrini ortaya çıkarmaktadır.

Akbalık; sazangiller familyasından, kefale benzeyen, sırtı yeşilimtrak, yanları gri, karnı beyaz, her tarafı gümüş gibi parlak, yumurtasından tarama yapılan, çok kılçıklı, eti yavan bir balık cinsidir (http://sozluk.gov.tr/). Türkçe ak renk adıyla sıfat tamlaması kurulmuş ve balık cinsinin rengi nitelenmiştir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir. Ak kefal de sazangiller ailesine mensup olan, kefale benzeyen bir cins tatlı su balığıdır (http://sozluk.gov.tr/). Türkçe renk adı olan ak sözcüğüyle sıfat tamlaması kurulmuş ve balık cinsinin rengi nitelenmiştir. Kefal sözcüğü, Rumca kökenlidir (Eren 1999: 226). Tietze ise kefal sözcüğünün Yunanca kökenli olduğunu belirtmiştir (Tietze 2016d: 203). Bu balık cinsi sadece Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir.

Aktavşan; ismine bakılarak tavşanın bir cinsi zannedilse de bir "çöl sıçanı (KT 2015: 43; LO 2000: 13)" cinsini ifade etmektedir. İriliğine bakılarak tavşana benzetilmiş olabilir. Türkçe kökenli renk adı ve tavşan sözcüğünden oluşan bir sıfat tamlamasıdır. Sadece Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Alabalık; Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de, "akıntısı sert soğuk tatlı sularda bulunur bir cins leziz balık (KT 2015: 44; LO 2000: 13)" anlamındadır. Türkçe kökenli olan ve karışık renkli anlamına gelen ala renk adıyla bir hayvan cinsi olan balık sözcüğünün birleşiminden oluşur. Ala renk adıyla nitelendiğine göre bu balık cinsinin pullarının karışık renkli olduğu düşünülebilir. Alabalık, sıfat tamlaması şeklindedir.

Alakarga; Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de "siyah ve kül renginde karga (KT 2015: 45; LO 2000: 13)" anlamındadır. Karganın karışık renkli bir cinsi olduğu için Türkçe "karışık renkli, çok renkli" anlamına gelen ala renk adıyla nitelenmiştir ve sıfat tamlaması biçimindedir.

Aşkar; Arapça kökenli olan ve at donunu ifade etmek için kullanılan bir sözcüktür. "Al renginde olan ve al at" anlamında Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir (MLO 2016: 26; KT 2015: 75; LO 2000: 553).

Bozbakkal; Türkçe boz renk adı ve Arapça bir meslek adı olan bakkal sözcüğünün birleşiminden oluşan, sıfat tamlaması şeklinde kurulmuş bir hayvan adıdır. "Ardıç kuşuna benzeyen bir cins bahar kuşu" anlamında Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir (KT 2015: 148; LO 2000: 63).

Boz deve; sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir ve "Tüylü olmayan, lök. Dişisine arvana, genci çeleb deve." şeklinde tanımlanmıştır (LO 2000: 63). Devenin rengini nitelemek için boz renk adıyla sıfat tamlaması kurulduğu söylenebilir. *Nesrin Bayraktar, boz rengi ile ilgili çalışmasında; bu rengin hayvan türlerinde tüy rengi için kullanıldığını, kahverengine mi yoksa kül rengine mi yakın olduğunun belirlenemediğini, boz devenin küçük cins yerli deve olduğunu söylemiştir* (Bayraktar 2009: 104).

Bozdoğan; doğan kuşunun bir cinsidir. Türkçe boz renk adıyla rengini nitelemek için sıfat tamlaması kurulmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir. "Kuşlarda boz; gri, kahverengi veya her iki rengi birden içermeleri nedeniyle kullanılmıştır. Ancak gri renk daha baskın görünmektedir. Bozdoğan, sırtı kül rengi karnı sarımsı bir kuş türüdür (Bayraktar 2009: 105)."

Bozkır; "hayvanlarda sisli, kirli, siyah ve bozuk, doru turna kırı (LO 2000: 63) " tanımıyla Lehce-i Osmânî'de, "Beyazla boz arasında boza çalar kır (KT 2015: 645)" tanımıyla ise Kamûs-ı Türkî geçmektedir. Lehce-i Osmânî'deki anlamına göre hayvanların tüy rengini nitelemek için kullanılan, Türkçe kökenli boz ve kır renk adlarının birleşmesiyle oluşmuş bir sözcüktür. Kamûs-ı Türkî'de ise bir rengi anlatır. Bu sözcük, aynı zamanda bir coğrafî terim olarak kurak ve ağaçsız alanları ifade etmek için de kullanılmaktadır.

Boz yılan; sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilen ve "boz yürük, erbed" anlamı verilen bir sıfat tamlamasıdır (LO 2000: 64). Yürük, Lehce-i Osmânî'de "göçebe halkı" anlamındadır (LO 2000: 434). Buna göre *boz yılan* tamlamasıyla bir hayvan cinsinin ifade edilip edilmediği belirlenememiştir. Yılan sözcüğünün hayvan adı olmasından bu grupta incelenmiştir.

Cerde; sadece Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de tespit edilen ve at donu için kullanılan bir sözcüktür. Bu sözlükte "Sarı renk at ki kuladan açıktır." anlamı

verilmiştir (MLO 2016: 55). "Cerde sözcüğü İslam Ansiklopedisi'nde; 'Osmanlılar zamanında müslümanların güven içinde hacca gidip gelmelerini sağlamak maksadıyla kurulan hafif süvari birliği.' anlamındadır (İpşirli 1993: 392)." Bununla birlikte Kubbealtı Lugatı'nda Farsça *çerde* sözcüğü tespit edilmiştir ve "renk" karşılığındadır (lugatim.com). Bu bilgiler dikkate alındığında Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de tespit edilen ve at donu için kullanılan *cerde* sözcüğünün Farsça çerde sözcüğüyle ilişkili olduğu söylenebilir.

Çakır doğan; yırtıcı bir kuş olan doğanın bir türüdür. Bu kuş türünün tüy rengini nitelemek için Türkçe kökenli çakır renk adı ile sıfat tamlaması kurulmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Çakır kanat; kanatları mavi hareli bir tür ördektir (http://sozluk.gov.tr/). Türkçe çakır rengi "mavi hareli ela" anlamındadır. Ördeğin tüylerini nitelerken çakır renk adı kullanılarak sıfat tamlaması kurulmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Çakır pence; Türkçe kökenli olan renk adı ve Farsça kökenli olan, vahşi hayvanların uzvu için kullanılan pençe sözcüğünün birleşmesiyle oluşmuş bir sıfat tamlamasıdır. Sözlükteki anlamı; "tuttuğunu koparan, istediği her şeyi yapabilen, hırslı (insan)"dır (KT 2015: 193). Bu tamlama; vahşi hayvanların yırtıcı pençelerinden esinlenilerek ve hayvanların da pençeleriyle tuttuğunu koparması ele alınarak mecaz yoluyla kurulmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Edhem; Arapça kökenli olan ve at donu için kullanılan bir sözcüktür. Sözlük anlamında; atın siyah, konur ve yağız donunu belirttiği görülmektedir (MLO 2016: 81; LO 2000: 597; KT 2015: 292). *Eşheb*; Arapça kökenli olan, kır ve kırçıl at donu için kullanılan bir sözcüktür. Bu iki sözcük de Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Hing sözcüğü, "rengi kır olan at" anlamındadır ve sadece Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de tespit edilmiştir (MLO 2016: 152). Kökeni belirlenememiştir.

Kara at; atın donunu ifade eden, Türkçe kökenli sözcüklerden oluşmuş bir sıfat tamlamasıdır. Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir.

Karabatak; ördeğe benzeyen siyah bir kuş cinsi olması ve hızlı bir şekilde suyun üzerine batıp çıkması gibi özellikleriyle bu adı almıştır. Türkçe kara renk adıyla rengi nitelenmiştir. Bat- fiiline, fiilden isim yapan *-Ak* eki getirilerek de suya batıp

çıkma özelliği vurgulanmıştır. Karabatak, Türkçe kökenli bir sıfat tamlamasıdır. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Karaca; yaban keçisi cinsinden, eti lezzetli, küçük boynuzlu bir hayvan türüdür (KT 2015: 596). Türkçe kökenli kara renk adına *+CA* eki getirilerek türetilmiştir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kara fatma; Türkçe renk adı olan kara ile Arapça özel ad olan Fatma sözcüğünün birleşimiyle oluşmuş bir hayvan adıdır. Sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir ve "Tahtaları delip toz yapan siyah böcek." karşılığı verilmiştir (LO 2000: 212). Rengini nitelemek için kara renk adıyla sıfat tamlaması biçiminde kurulmuştur.

Karagöz balığı; Türkçe kara ve göz sözcüklerinden oluşan birleşik sıfat tamlaması ile hayvan adı olan balık sözcüğünden oluşmuş belirtisiz isim tamlamasıdır. "Palamut balığının büyük ve bayağı cinsi" olan bu balık türü Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (LO 2000: 212; KT 2015: 596).

Karaiğne; iğneli bir ufak karınca türüdür. Türkçe kara renk adıyla rengi nitelenerek sıfat tamlaması kurulmuştur. Karıncanın iğneli bir türü olması nedeniyle de kara ve iğne sözcükleri birleşerek mecaz yoluyla kurulduğu söylenebilir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kara karga; sözlüklerde "büsbütün siyah olan karga" anlamındadır (KT 2015: 595; LO 2000: 212). Türkçe renk adı olan kara ile karganın rengi nitelenerek sıfat tamlaması kurulmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Karakulak; çakala benzeyen bir hayvandır ve kulakları kara renkte olduğu için bu adı almıştır. Türkçe kara renk adı ile duyu organı olan kulak sözcüklerinin birleşmesiyle sıfat tamlaması biçiminde kurulmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. *Siyâh-gûş* sözcüğü ve siyah renk adının muhaffef hâlinden oluşan *siyeh-gûş* sözcüğü, karakulak hayvanına verilen Farsça kökenli adlardır. Bu sözcükler, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kara kurbağa; kurbağanın siyah cinsidir. Rengini nitelemek için Türkçe kara renk adıyla sıfat tamlaması kurulmuştur. Sadece Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir.

Karakuş; kartalın küçüğüdür. Türkçe renk adı kara ile hayvan adı kuşun birleşiminden sıfat tamlaması biçiminde kurulmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Karaman; sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir ve bir koyun cinsidir (LO 2000: 213). Türkçe kara renk adına *+mAn* eki getirilerek türetilmiştir.

Kara sungur; bir kuş cinsi olan doğanın siyahıdır. Türkçe kara renk adıyla nitelenmiş ve sıfat tamlaması kurulmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kestane dorusu; Yunanca bitki adı kestane ile Türkçe at rengi dorunun birleşmesiyle belirtisiz isim tamlaması oluşturmuştur. Atın açık siyah tonunu belirtmek için kullanılan bir addır. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kızıl kumru; Türkçe kökenli renk adı olan kızıl ile Farsça kökenli hayvan adı olan kumrunun birleşmesiyle sıfat tamlaması biçiminde kurulmuştur. Bu tamlama, sözlüklerde "Hakkuran kuşu" anlamındadır (KT 2015: 691; LO 2000: 253). Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kuzgunî; karganın kara bir cinsi olan hayvan adı kuzgun ile Farsça renk yapan *-î* ekinin birleşiminden oluşan renk adıdır. Bu renk adı, sözlüklerde "pek siyah, koyu siyah" anlamındadır (KT 2015: 703; LO 2000: 259). Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kümeyt; Arapça kökenli bir at donudur. Koyu doru at için kullanılmaktadır. Kamûs-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de tespit edilmiştir. Osmanlı Türkçesi döneminde, "divan edebiyatında kümeyt sözcüğü, kırmızıya çalan siyah şarap için kullanılır ve aynı renkteki at ile tevriyeli kullanılmıştır (Pala 2014: 52)."

Küreng; Farsça kökenli bir sözcüktür ve "koyu al tonunda at" anlamındadır (KT 2015: 708). Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Sarıdoğan; doğan cinsinin sarı renkli olanıdır. Türkçe sarı renk adıyla nitelenmiş ve sıfat tamlaması kurulmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Sarıasma; Türkçe renk adı olan sarı ile bitki adı olan asmanın birleşmesiyle oluşmuş sıfat tamlaması biçiminde bir hayvan adıdır. Sarıasma, sözlüklerde "arı kuşunun bir türü" olarak verilmiştir (KT 2015: 1044; LO 2000: 333). Renk adı ile bitki adının bir hayvan adı oluşturması bakımından ilginçtir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. *Sarıcık*; Türkçe sarı renk adına *+CIk* küçültme eki getirilerek türetilmiştir ve sözlüklerde "sarıasma, alaca sığırcık kuşu" anlamındadır (KT 2015: 1045; LO 2000: 333). Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Sarıca; yabani bir arı türüdür. Türkçe sarı renk adına *+CA* eki getirilerek türetilmiş bir hayvan adıdır. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Sarıkanat; lüfer balığının bir cinsidir. Türkçe sarı renk adı ile balıkların yüzgeçlerine verilen ad olan kanat sözcüğünün birleşmesiyle oluşmuş sıfat tamlamasıdır. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Sincabî; Farsça kökenli hayvan adı olan sincap sözcüğüne, Farsça renk adı yapan *-î* eki getirilerek oluşmuş bir renk adıdır. Bu renk adı sözlüklerde "Sincap renginde koyuca kurşuni." anlamındadır (KT 2015: 1090). Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunur.

Sürh-âb; Farsça kökenli kırmızı anlamına gelen sürh ile Farsça su anlamındaki âb sözcüğünün birleşmesiyle oluşmuş bir birleşik sözcüktür. Sözcüğün ilk anlamı kırmızı şaraptır. Sözlükte tespit edilen ikinci anlamın ise "kırmızı renkli bir cins ördek"tir. Sadece Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir.

Süt kırı; Türkçe kökenli süt sözcüğü ile kır renk adından oluşan, atın beyaz donu için kullanılan bir belirtisiz isim tamlamasıdır. Süt sözcüğüyle beyazlığı vurgulanmıştır. Kır rengi ise hayvanların tüyü için de kullanılan bir renk adıdır. Benzetme yoluyla kurulmuş bir tamlamadır. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Yağız; Türkçe kökenli bir renk adıdır. Bu renk adının, atın tüylü parlak siyah donu için kullanıldığı tespit edilmiştir. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Yeşil bağa; kurbağanın yeşil cinsi için kullanılan, Türkçe yeşil renk adı ve hayvan adı ile oluşmuş bir sıfat tamlamasıdır. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Yeşilbaş; Türkçe renk adı ile organ adından oluşmuş sıfat tamlamasıdır. Yeşil başlı olan bir erkek ördek cinsi için kullanılır. Benzetme yoluyla adlandırılmıştır. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

5.4. Renk Adlarıyla Oluşturulan Tabiata Ait Unsurlar

İnsanlar; renkleri adlandırırken eskiden beri havadan, topraktan, sudan kısacası doğadan yararlanmış, benzetme yoluyla renk adlandırmaları yapmıştır. Böylelikle çok çeşitli renk adları ortaya çıkmıştır. Aşağıda Türkçe kökenli ve yabancı dillerden alıntı sözcükler olan, doğadan aktarım yoluyla kurulmuş renk adları alfabetik sırayla verilmiştir:

âb-gûn (<F.): Su renginde, maî, mavi (LN 2009: 16), (LO 2000: 539), (MLO 2016: 11), (KT 2015: 22).

âbî (<F.): 1. Sulu, koyu mavi zıddı (LO 2000: 539). 2. Maî, mavi (LN 2009: 16).

agber (<T+F?): Toz toprak rengi. Boz renkli, gabrâ (LO 2000: 542).

agbes (<T+F?): Açık boz renk, çöllerin rengi (LO 2000: 542).

ağarma (<T.): Fecir, şafak, tan ziyası. ahar aklık, beyaz (LO 2000: 8), (KT 2015: 32).

âsumânî/ âsmânî (<F.): Gök renk, açık mavi (LO 2000: 552), (KT 2015: 72), (MLO 2016: 26).

âteşî (<F.): Ateş renginde, açık kızıl (KT 2015: 77), (LO 2000: 26), (LN 2009: 41).

âteşîn (<F.): Kızgın ateşli ve kırmızı, ahmer olan (MLO 2016: 27).

âzer-gûn (<F.): Ateş renginde olan, kırmızı, ahmer olan (MLO 2016: 30).

göğermek (gökremek) (<T.): 1. Mavi olmak, gök rengini almak. 2. Morarmak, berelenmek. 3. Yeşermek, yeşil rengini almak, tazelenmek (KT 2015: 392), (LO 2000: 162).

göğümtül (<T.): Mavice, mavimsi (KT 2015: 392), (LO 2000: 162).

gök (<T.): (Görünüşü münasebetiyle mâdde-i ânifeden mezkur gök isminden alınmadır): Mavi, mâ'î azrak, kebûd, açık lacivert (KT 2015: 393), (LO 2000: 162).

gökçe (<T.): Mavimsi, mavimtırak (KT 2015: 393).

gökçil (<T.): Göğümtül, maviç (LO 2000: 162).

gökçül (<T.): Beyaz benekli mavi, maviye çalar çil renginde (KT 2015: 393).

gök kır (<T.): Maviye çalar kır (KT 2015: 645), (LO 2000: 234).

göklük (<T.): Mavilik, mavi renk (KT 2015: 393).

havaî (<Ar. + <F.): Hava renginde, açık gök. Mavi açık renk (LO 2000: 636), (KT 2015: 444).

hazrâ (<Ar.): Gökyüzü, felek, asuman, ve ahzar, yeşil, sebz-renk olan. Ahzar te'nîsi, yeşillik (MLO 2016: 140), (LO 2000: 638).

kara kış (<T.): Kışın ortası ve pek soğuk mevsimi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karakoncoloz fırtınası (<Yun. + <İt.): Zemheri (LO 2000: 212).

karasu (<T.): kaynak mahaller (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara sulak (<T.): Bataklık (LO 2000: 212).

karayel (<T.): Şimal ile batı kerteleri arasında esen rüzgar ve bunun kertesi olan cihet (KT 2015: 598), (LO 2000: 212).

kebûd (<F.): Mavi, gök rengi (LO 2000: 691), (KT 2015: 623), (LN 2009: 322), (MLO 2016: 212).

sürh-âb (<F): 1. Kırmızı su (kan ve şaraptan kinaye olur) (KT 2015: 1115).

şeb-renk (<F.): Gece renginde, siyah (KT 2015: 1131), (LO 2000: 824).

Tablo 8: Renk Adlarıyla Oluşturulan Tabiata Ait Unsurlar

Sözcükler	Kamûs-ı Türkî	Lugat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye	Lehce-i Osmânî
âb-gûn (<F.)	+	+	+	+
âbî (<F.)	-	+	-	+
agber (<T+F?)	-	-	-	+
agbes (<T+F?)	-	-	-	+
ağarma (<T.)	+	-	-	+
âsumânî/ âsmânî (<F.)	+	-	+	+
âteşî (<F.)	+	+	-	+
âteşîn (<F.)	-	-	+	-
âzer-gûn (<F.)	-	-	+	-
göğermek (gökremek) (<T.)	+	-	-	+
göğümtül (<T.)	+	-	-	+

gök (<T.)	+	-	-	+
gökçe (<T.)	+	-	-	-
gökçil (<T.)	-	-	-	+
gökçül (<T.)	+	-	-	-
gök kır (<T.)	+	-	-	+
göklük (<T.)	+	-	-	-
havaî (<Ar. + <F.)	+	-	-	+
hazrâ (<Ar.)	-	-	+	+
kara kış (<T.)	+	-	-	+
karakoncoloz fırtınası (<Yun. + <İt.)	-	-	-	+
karasu (<T.)	+	-	-	+
kara sulak (<T.)	-	-	-	+
karayel (<T.)	+	-	-	+
kebûd (<F.)	+	+	+	+
sürh-âb (<F)	+	-	-	-
şeb-renk (<F.)	+	-	-	+

Yukarıdaki tabloda, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlüklerde renk adlarıyla oluşturulan tabiata ait unsurular incelenmiş, bu adların hangi sözlüklerde tespit edildiği belirlenmiştir. Aşağıda ise toplam sözcük sayısı, tespit edilen renk adlarının köken bilgisi ve bu söz varlığının yüzdelik oranları verilecektir:

Toplam sözcük sayısı 27'dir.

Kamûs-ı Türkî'deki toplam sözcük sayısı 18'dir.

Lugat-ı Nâcî'deki toplam sözcük sayısı 4'tür.

Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'deki toplam sözcük sayısı 6'dır.

Lehce-i Osmânî'deki toplam sözcük sayısı 21'dir.

Türkçe sözcük sayısı 13'tür: %48,14.

Farsça sözcük sayısı 9'dur: %33,33.

Arapça sözcük sayısı 1'dir: %3,70.

Türkçe+Farsça sözcük sayısı 2 tanedir: %7,40.

Arapça+Farsça sözcük sayısı 1 tanedir: %3,70.

Yunanca+İtalyanca sözcük sayısı 1tanedir: %3,70.

Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 4'tür: %14,81.

Yalnızca Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %7,40.

Yalnızca Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 5'tir: %18,51.

Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 10'dur: %37,03.

Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %3,70.

Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %3,70.

Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %3,70.

Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %3,70.

Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %7,40.

İnsanların en gerekli ve doğal yaşam kaynağı olan su, renk adlandırmalarında yararlanılan bir tabiata ait unsurdur. Taranan sözlüklerde tabiata ait unsur olan su ile ilgili yabancı ve Türkçe kökenli renk adları tespit edilmiştir. Su, Farsça'da *âb* sözcüğüyle karşılanır. Buna örnek olarak *âb-gûn* sözcüğü verilebilir: Farçsa *âb* (su) ile *-gûn* renk yapan ekten oluşan birleşik sözcüktür. Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. Bu sözlüklerde *âb-gûn* için; "su renginde, maî, mavi" karşılığı verilmiştir (LN 2009: 16; LO 2000: 539; MLO 2016: 11; KT 2015: 22). Yine Farsça kökenli olan *âbî* renk adı, *âb* (su) ile *-î* renk yapan ekten oluşan bir sözcüktür. Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. *Âbî,* "Sulu, koyu mavi zıddı, mavi" anlamındadır (LO 2000: 539). *Sürh-âb*; Farsça kırmızı anlamında sürh ile su anlamında âb sözcüğünün birleşimiyle oluşmuştur. Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir. Sözlük anlamında "kırmızı su (kan ve şaraptan kinaye olur)" ifadesi yer almaktadır (KT 2015: 1115). Sözcüğün gerçek anlamı dışında kan ve şarabın renginin de kırmızı

olmasından mecazlı bir kullanımı olduğu görülmektedir. Su ile kurulan renk adlarından Türkçe kökenli olanlar ise *karasu* ve *karasulak*tır. *Karasu*; sıfat tamlaması şeklinde kara renk adı ve su sözcüğünün birleşiminden oluşmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan bu tamlama; kaynak mahaller anlamında, suların çıktığı kaynağı ifade etmektedir. *Karasulak* ise Türkçe kara renk adı ile su sözcüğüne isimden isim yapan *+lAk* ekinin eklenmesiyle oluşmuş sıfat tamlamasıdır. Lehce-i Osmânî'de bulunan bu tamlama; "bataklık" anlamındadır (LO 2000: 212). Bataklığın çamurlu yapısından ve renginin koyuluğundan ötürü kara renk adıyla nitelendiği düşünülebilir.

Tabiata ait unsurlardan renk adlandırmalarında en çok yararlanılan diğer bir unsur, gökyüzüdür. Gök ile ilgili hem Türkçe hem de yabancı dillerde pek çok renk adı kurulmuştur. Fakat adlandırma konusunda Türkçe daha zengindir. Farsça kökenli *âsumânî/ âsmânî* ve *kebûd;* "Gök renk, açık mavi, mavi." anlamındadır (LO 2000: 552, KT 2015: 72, MLO 2016: 26; LO 2000: 691, KT 2015: 623, LN 2009: 322, MLO 2016: 212). *Âsumânî,* gök anlamındaki *âsumân* sözcüğüne, renk yapan *-î* ekinin eklenmesiyle oluşmuştur ve Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. *Kebûd* ise tek başına bir rengi karşılamaktadır. Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. *Havaî* rengi; Arapça kökenli hava (gök) sözcüğüne, Farsça renk yapan *-î* ekinin eklenmesiyle oluşmuştur. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. "Hava renginde, açık gök. Mavi açık renk." anlamındadır (LO 2000: 636; KT 2015: 444). *Hazrâ*; Arapça kökenli bir sözcüktür. Sözlük anlamında "Gökyüzü, felek, asuman, ve ahzar, yeşil, sebz-renk olan." ifadeleri yer almaktadır (MLO 2016: 140; LO 2000: 638). Aynı zamanda hem gökyüzü hem de yeşil renk ile alakalıdır. Sözcüğün bugünkü anlamında sadece yeşil rengi ifade ettiği görülmektedir. Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. Türkçede tabiat unsuru olan gök sözcüğü, hem mavi hem de yeşil renk adını ifade etmek için çok eski tarihlerden beri sıklıkla kullanılmıştır. Gök rengine eklenen eklerle çeşitli anlamlara gelen sözcükler türetilmiştir. *Göğermek* sözcüğü; gök renk adına, isimden fiil yapan *+Ar-* ekinin gelmesiyle oluşmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan bu sözcüğün üç anlamı vardır: 1. Mavi olmak, gök rengini almak. 2. Morarmak, berelenmek. 3. Yeşermek, yeşil rengini almak, tazelenmek (KT 2015: 392; LO 2000: 162). Buna göre mor rengine dönen yaralar için de göğermek sözcüğü kullanılmıştır. *Göğümtül*; Türkçe gök renk adına *+ImtIl* eki getirilerek türetilmiştir.

Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan bu sözcük "mavice, mavimsi" anlamındadır (KT 2015: 392; LO 2000: 162). *Gök*; Türkçe renk adını ve gökyüzünü ifade eden sözcüktür. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir. Gök sözcüğü, "Mavi, mâ'î azrak, kebûd, açık lacivert." anlamındadır (KT 2015: 393). *Gökçe*; gök renk adına *+CA* ekinin eklenmesiyle türetilmiştir. Bu renk adı, "Mavimsi, mavimtırak" anlamında yalnızca Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 393). *Gökçil* ve *gökçül* sözcükleri, gök renk adına *+CIl* ekinin eklenmesiyle türetilmiştir. *Gökçil;* Lehce-i Osmânî'de tespit edilen şeklidir ve "göğümtül, mavi" anlamındadır (LO 2000: 162). *Gökçül* ise Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir ve "Beyaz benekli mavi, maviye çalar çil renginde." anlamındadır (KT 2015: 393). İki sözlük arasında ekin eklenme şekli açısından belirsizlik görülmektedir. Yazarların kendi ağız özelliklerine göre ekin bu renk adına ekleniş biçimleri farklılık göstermiştir. *Gök kır*; Türkçe gök ve kır renk adlarından oluşan, sıfat tamlaması şeklinde renk adıdır. "Maviye çalar kır" anlamındadır ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir (KT 2015: 645; LO 2000: 234). *Göklük*; Türkçe renk adına *+lIk* eki eklenerek türetilmiştir. Bu sözcük, "Mavilik, mavi renk" anlamında Kamûs-ı Türkî'de geçmektedir (KT 2015: 393).

Tabiata ait unsurlardan olan ateşin renginden esinlenilerek oluşturulmuş renk adları da vardır. Bu renk adları Farsça kökenlidir. *Âteşî*; Farsça ateş sözcüğüne renk yapan *-î* ekinin eklenmesiyle oluşmuştur. Bu renk adı; "Ateş renginde, açık kızıl" anlamındadır ve Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 77; LO 2000: 26; LN 2009: 41). *Âteşîn;* Farsça ateş sözcüğüne "-lı/-li" anlamına gelen *-în* ekinin eklenmesiyle oluşmuştur. Bu renk adı; "Kızgın ateşli ve kırmızı, ahmer olan" anlamındadır ve sadece Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de tespit edilmiştir (MLO 2016: 27). *Âzer-gûn;* Farsça ateş anlamına gelen âzer sözcüğüne, renk adı yapan *-gûn* ekinin eklenmesiyle oluşmuş birleşik sözcüktür. Bu renk adı; "Ateş renginde olan, kırmızı, ahmer olan." anlamındadır ve sadece Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de tespit edilmiştir (MLO 2016: 30).

Agber ve *agbes* sözcükleri Türkçe+Farsça kökenli olduğu düşünülen, "toz toprak rengi, açık boz renk, çöl rengi" anlamına gelen sözcüklerdir (LO 2000: 542). Toprağın renginden, doğadan aktarım yoluyla türetilmiştir. İki sözcük de yalnızca Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Ağarma; Türkçe ak renk adına önce isimden fiil yapan *+Ar-* ekinin, sonra da fiilden isim yapan *-mA* ekinin eklenmesiyle oluşmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i

Osmânî'de tespit edilmiştir. Bu sözcük, "Fecir, şafak, tan ziyası" anlamında, güneşin doğmaya başladığı anda gökyüzünün aldığı renkten esinlenilerek oluşturulmuştur (LO 2000: 8; KT 2015: 32). Bu beyazlığı tanımlamak için de Türkçe ak renk adından sözcük türetilmiştir.

Kara kış; kış mevsimininin çok soğuk ve çetin geçtiğini belirtmek için kara renk adıyla nitelenerek oluşturulmuş bir sıfat tamlamasıdır. Kara renk adı, Türklerde olumsuz durumları anlatmak için kullanılan bir renktir. Burada da kış mevsiminin zorluğu için kullanılmaktadır. Mecaz yoluyla kurulmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Karakoncoloz fırtınası; "zemheri" anlamına gelen ve sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilen bir belirtisiz isim tamlamasıdır (LO 2000: 212). Karakoncoloz, TDK güncel Türkçe sözlükte; "Çocukları korkutmak için kendisinden söz edilen, gerçek dışı bir yaratık, umacı, hayalet (http://sozluk.gov.tr/)" anlamındadır. Tietze'ye göre karakoncoloz sözcüğü, Yunanca *kalikántzaros*tan gelir ve Karadeniz diyalektlerinde geçmektedir (Tietze 2016d: 124). Fırtına sözcüğü ise İtalyancadır (Tietze 2016c: 112). Karakoncoloz fırtınası, genellikle kışın zemheri aylarında çıkan, bu yaratığın geldiğini haber verdiğine inanılan fırtınadır. Mecaz yoluyla kurulmuştur. Renk adıyla olan ilgisi, karakoncoloz sözcüğündeki kara renk adından; tabiata ait unsurla olan ilgisi ise fırtına sözcüğünden kurularak buraya dahil edilmiştir.

Karayel; renk adıyla oluşturulmuş bir meteoroloji terimidir. Tabiat unsurlarından rüzgarın bir çeşidine verilen addır. Karayel, "Kuzey ile batı arasından esen soğuk rüzgar" anlamındadır ve Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 598; LO 2000: 212).

Şeb-renk; Farsça gece anlamına gelen şeb sözcüğüne Farsça renk sözcüğünün eklenmesiyle oluşmuş birleşik addır. Bu renk adı; gecenin renginden esinlenilerek oluşturulmuş, "gece renginde, siyah (KT 2015: 1131; LO 2000: 824)" anlamına gelen bir sözcüktür ve Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

5.5. Renk Adlarıyla Oluşturulan Mecaz Anlamlar

Türkçede renk adlandırmaları yapılırken en çok başvurulan yollardan biri de mecaz ve benzetmedir. Tarih boyunca doğadaki nesnelerden, hayvanlardan, bitkilerden benzetme yoluyla yararlanılarak renkler adlandırılmıştır. Ayrıca renk adları; mecaz ve benzetme yoluyla soyut olan nesneleri somut, somut olanları da soyut hale getirmiştir.

Çalışmanın konusu olan Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış sözlüklerden; Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilen, renk adlarıyla oluşturulan mecaz anlamlar aşağıda alfabetik olarak verilmiştir:

ak saç (<T.): İhtiyarlık (LO 2000: 11).
aksakal (<T.): İhtiyar, köyün veya kabilenin başı (KT 2015: 38).
ak yüz (<T.): Namus, iffet (KT 2015: 38).
al yanak (<T.): Yanağı kırmızı (KT 2015: 43).
alaca karanlık (<T.): Akşam ve şafaktan evvelki yarı karanlık (KT 2015: 44).
alın akı (<T.): Ar, namus. (LO 2000: 11).
alın karası (<T.): Talihsizlik (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).
çakır pençe (<T. + <F.): Tuttuğunu bırakmaz, her şeyden istifade eder, şedîdü'l-batş, haris (KT 2015: 193), (LO 2000: 84).
gökkandil (<T. + <Ar.): Zil zurna sarhoş (KT 2015: 393).
karabasan/ (baskan) (<T.): Ağırlık, kâbus (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).
karabaş (<T.): 1. Teehhül etmez manastır keşişi. 2. Siyah sarık sarar bir tarik dervişi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).
kara cehennem (<T. + <Ar.): Pek esmer ve yüzü gülmez adam (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).
kara cümle (<T. + <Ar.): Hesâb-ı a'mâl-i erba'asından cem (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).
kara ekmek (<T.): Adî, harcî (LO 2000: 212).
kara et (<T.): Av eti (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).
karagöz (<T.): 1. Çingene. 2. Hayal denilen gölge oyununda güldürücü şahıs (KT 2015: 596).
kara haber (<T. + <Ar.): Birinin vefat haberi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karalar (<T.): Yas esvabı, siyah esvab, kara günde karalara girmek (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karalar memleketi (<T. + <Ar. + <T.): Sudan (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kara kalem (<T. + <Ar.): 1. Yalnız siyah çiçekleri olan adi porselen. 2.Siyah kurşun kalemiyle yapılan resim (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karakoca (<T.): Ağarmamış ihtiyar (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karakol (<T.): 1. Muhâfaza-i âsâyiş için gece gezen asker. 2. Nöbetçi asker (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

karakoncoloz (<Yun): Cadı, vampir, gûl (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

karakulak (<T.): 1. Çakala benzer bir cins hayvan (KT 2015: 596), (LO 2000: 212).

karaman (<T.): 1. Pek esmer ve siyahımsı adam (KT 2015: 596).

kara oğlan (<T.): Çingene (LO 2000: 212), (KT 2015: 595).

kara sevda (<T. + <Ar.): Malihülya, malâhülyâ (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karavaş (<T.): Cariye (LO 2000: 212), (KT 2015: 598).

kara yazı (<T.): Baht-ı siyâh (KT 2015: 595).

kara yüzlü (<T.): Bir ar ve namussuzluğu olan (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kızılbaş (<T.): Şah İsmail'in bir sınıf askeri, sürh-serân (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızılca kıyamet (<T. + <Ar.): Velvele (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızıl sakal (<T.): Aşkar (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

pembe yanak (<F. + <T.): Gülizar (LO 2000: 312).

penbe-der-gûş (<F.): Gafil, cahil, doğru sözü dinlemez, anlamaz adam (LN 2009: 565).

sarıçıyan (<T.): Hain, mehîn (LO 2000: 333).

sarıhan (<T.): Alem (LO 2000: 333).

siyâh-baht (<F.): Bahtsız, bedbaht olan (MLO 2016: 443), (KT 2015: 1094).

siyâh-çerde(<F.): Esmer, kara yağız olan (MLO 2016: 443).

siyâh-dil (<F.): Yüreğinde fenalık olan (MLO 2016: 444), (KT 2015: 1094), (LO 2000: 816)

siyâh-hâne (<F.): Zindan, karanlık yeri (MLO 2016: 444).

siyahî (<F.): Zenci (KT 2015: 1094), (LO 2000: 816), (MLO 2016: 444).

siyâh-kâr (<F.): Günahkâr, suçlu olan (MLO 2016: 444).

siyâh-kilîm (<F.): Müdebbir, bedbaht, talihsiz olan (MLO 2016: 444).

siyâh-pûş (<F.): Kavas, çavuş, serheng (MLO 2016: 444), (KT 2015: 1094).

siyâh-rû (<F.): Yüzü kara olan, rezil ve rüsva olan (MLO 2016: 444).

siyâh-rûz (<F.): Bahtsız, bedbaht olan (MLO 2016: 444).

siyeh-baht (<F.): Talihi müsait olmayan (KT 2015: 1095).

siyeh-dil (<F.): Kötü yürekli, bed-endîş, bedhah (KT 2015: 1095), (LO 2000: 816), (MLO 2016: 444).

siyeh-hâne (<F.): Karanlık hanesi, zindan (MLO 2016: 444).

siyeh-kâr (<F.): Kötü amelli, günahkar (KT 2015: 1095), (LO 2000: 816), (LN 2009: 623), (MLO 2016: 444).

siyeh-kilîm (<F.): Müdbir, bedbaht, talihsiz olan (MLO 2016: 444).

siyeh-pûş (<F.): Karalar giyinmiş, siyah esvap giyen (KT 2015: 1095), (LO 2000: 816), (MLO 2016: 444).

siyeh-rû (<F.): Yüzü kara olan, rezil ve rüsva olan (MLO 2016: 444), (LO 2000: 816).

siyeh-rûyî (<F.): Yüz karası, rezalet (MLO 2016: 444).

siyeh-rûz (<F.): Bahtsız, bedbaht olan (MLO 2016: 444), (LO 2000: 816), (LN 2009: 623).

sürh-âb (<F): 1. Kırmızı su (kan ve şaraptan kinaye olur) (KT 2015: 1115).

yavruağzı (<T.): Tatlı pembe renk (LO 2000: 418), (KT 2015: 1333).

yeşil yaprak (<T.): Naçiz hediye (KT 2015: 1345), (LO 2000: 425).

yüz akı (<T.): Namus, muvaffakiyet (LO 2000: 11), (KT 2015: 38).

yüz aklığı (<T.): Muvaffakiyet, muzafferiyet, haya (LO 2000: 11).

yüz karası (<T.): Ar, ayıp (LO 2000: 212), (KT 2015: 596).

Tablo 9: Renk Adlarıyla Oluşturulan Mecaz Anlamlar

Sözcükler	Kamûs-ı Türkî	Lugat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye	Lehce-i Osmânî
ak saç (<T.)	-	-	-	+
aksakal (<T.)	+	-	-	-
ak yüz (<T.)	+	-	-	-
al yanak (<T.)	+	-	-	-

alaca karanlık (<T.)	+	-	-	-
alın akı (<T.)	-	-	-	+
alın karası (<T.)	+	-	-	+
çakır pençe (<T. + <F.)	+	-	-	+
gökkandil (<T. + <Ar.)	+	-	-	-
karabasan/ (baskan) (<T.)	+	-	-	+
kara baş (<T.)	+	-	-	+
kara cehennem (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
kara cümle (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
kara ekmek (<T.)	-	-	-	+
kara et (<T.)	+	-	-	+
karagöz (<T.)	+	-	-	-
kara haber (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
karalar (<T.)	+	-	-	+
karalar memleketi (<T. + <Ar. + <T)	+	-	-	+
kara kalem (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
karakoca (<T.)	+	-	-	+
karakol (<T.)	+	-	-	+
karakoncoloz (<Yun)	+	-	-	+
karakulak (<T.)	+	-	-	+

karaman (<T.)	+	-	-	-
kara oğlan (<T.)	+	-	-	+
kara sevda (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
karavaş (<T.)	+	-	-	+
kara yazı (<T.)	+	-	-	-
kara yüzlü (<T.)	+	-	-	+
kızılbaş (<T.)	+	-	-	+
kızılca kıyamet (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
kızıl sakal (<T.)	+	-	-	+
pembe yanak (<F. + <T.)	-	-	-	+
penbe-der-gûş (<F.)	-	+	-	-
sarıçıyan (<T.)	-	-	-	+
sarıhan (<T.)	-	-	-	+
siyâh-baht (<F.)	+	-	+	-
siyâh-çerde (<F.)	-	-	+	-
siyâh-dil (<F.)	+	-	+	+
siyâh-hâne (<F.)	-	-	+	-
siyahî (<F.)	+	-	+	+
siyâh-kâr (<F.)	-	-	+	-
siyâh-kilîm (<F.)	-	-	+	-

siyâh-pûş (<F.)	+	-	+	-
siyâh-rû (<F.)	-	-	+	-
siyâh-rûz (<F.)	-	-	+	-
siyeh-baht (<F.)	+	-	-	-
siyeh-dil (<F.)	+	-	+	+
siyeh-hâne (<F.)	-	-	+	-
siyeh-kâr (<F.)	+	+	+	+
siyeh-kilîm (<F.)	-	-	+	-
siyeh-pûş (<F.)	+	-	+	+
siyeh-rû (<F.)	-	-	+	+
siyeh-rûyî (<F.)	-	-	+	-
siyeh-rûz (<F.)	-	+	+	+
sürh-âb (<F)	+	-	-	-
yavruağzı (<T.)	+	-	-	+
yeşil yaprak (<T.)	+	-	-	+
yüz akı (<T.)	+	-	-	+
yüz aklığı (<T.)	-	-	-	+
yüz karası (<T.)	+	-	-	+

Yukarıdaki tabloda, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlüklerde renk adlarıyla oluşturulan mecaz anlamlar incelenmiş, bunların hangi sözlüklerde tespit edildiği belirlenmiştir. Aşağıda ise toplam sözcük sayısı, tespit edilen renk adlarının köken bilgisi ve bu söz varlığının yüzdelik oranları verilecektir:

Toplam sözcük sayısı 60'tır.

Kamûs-ı Türkî'deki toplam sözcük sayısı 43'tür.
Lugat-ı Nâcî'deki toplam sözcük sayısı 2'dir.
Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'deki toplam sözcük sayısı 18'dir.
Lehce-i Osmânî'deki toplam sözcük sayısı 39'dur.
Türkçe sözcük sayısı 29'dur: %48,33.
Farsça sözcük sayısı 20'dir: %33,33.
Yunanca sözcük sayısı 1'dir: %1,66.
Türkçe+Arapça sözcük sayısı 7'dir: %11,66.
Türkçe+Farsça sözcük sayısı 1 tanedir: %1,66.
Farsça+Türkçe sözcük sayısı 1 tanedir: %1,66.
Türkçe+Arapça+Türkçe sözcük sayısı 1 tanedir: %1,66.
Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 10'dur: %16,66.
Yalnızca Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 6'dır: %9,99.
Yalnızca Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 9'dur: %14,99.
Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 26'dır: %43,33.
Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %1,66.
Kamûs-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %3,33.
Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 4'tür: %6,66.
Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %1,66.
Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %1,66.

Alın karası; talihsiz insanı ifade etmek için kurulmuş bir belirtisiz isim tamlamasıdır ve Türkçe kökenlidir. Bu tamlama, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. Alın karası ile aynı anlama gelen ve dilimize Farsça'dan geçmiş birleşik sıfat yapısındaki sözcükler şunlardır: Siyâh-baht, siyâh-kilîm, siyâh-rûz, siyeh-kilîm ve siyeh-rûz. Siyeh sözcüğü ile kurulmuş olanlar, siyâh renginin muhaffef şeklidir. Taranan sözlüklerden, siyâh sözcüğünün hem kendisinin hem de siyeh olan muhaffef şeklinin yer aldığı örneklere, çoğunlukla Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de rastlanmıştır.

Al yanak ve *pembe yanak* tamlamaları, yanağın kızardığı zamanki renginden benzetme yoluyla kurulmuştur. Bir kişinin pembe ve al yanaklı olması, güzellik unsuru olarak da kabul edilmektedir. Al yanak, Türkçe kökenlidir ve Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir. Pembe yanak ise Farsça+Türkçe kökenli olup Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Alaca karanlık; "akşam ve şafaktan evvelki yarı karanlık"ı ifade eder ve Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir. (KT 2015: 44). *Siyâh-hâne* ve *siyeh-hâne* sözcükleri, Farsça kökenlidir ve "tamamen karanlık olan, zindan" anlamındadır (MLO 2016: 444).

Ak saç ve *aksakal*; benzetme ve mecaz yoluyla kurulmuş sıfat tamlamalarıdır. Türkçe kökenli ak renk adıyla saçın ve sakalın beyazlığı nitelenmiş, insanların yaşlı oluşu anlatılmak istenmiştir. İnsanların yaş aldıkça saçlarının ve sakallarının ağarmaya başladığı bilinen bir durumdur. Buna istinaden ak renk adından mecaz yoluyla tamlamalar kurulmuştur. *Ak saç*, "ihtiyarlık (LO 2000: 11)" anlamında Lehce-i Osmânî'de; *aksakal* ise "ihtiyar, köyün veya kabilenin başı (KT 2015: 38)" anlamında Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir. *Aksakal* tamlamasının sözlükte verilen anlamından yola çıkarak köyün veya kabilenin başına, bilge kişi olarak en ihtiyar kişilerin geçtiği söylenebilmektedir.

Ak yüz tamlaması, Türkçe ak renk adıyla mecaz yoluyla kurulmuş bir tamlamadır. Bu tamlama, "namuslu, iffetli kişi" anlamındadır (KT 2015: 38). Bir insanın aklanması, yüzünün ak olması, suçunun yahut herhangi bir namussuzluğunun olmaması ak yüz tamlamasıyla ifade edilir. Burada masumiyeti temsil eden renk adı aktır. Ak yüz, Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir. Ak yüz ile aynı anlama gelen ve namusu temsil eden tamlamalar şunlardır: *Alın akı, yüz akı, yüz aklığı*. Ak renginin tam zıttı olan ve olumsuzluğu ifade eden kara renk adıyla kurulmuş *kara yüzlü* tamlaması ise "bir ar veya namussuzluğu olan kişi"yi temsil etmektedir (KT 2015: 595). Kötü bir davranışta bulunan bu kişinin yüzü lekelenmiş, karalanmıştır. Bu tamlama, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. Kara yüzlü tamlaması ile aynı anlama gelen ve namussuzluğu temsil eden sözcükler şunlardır: *Yüz karası, siyâh-rû, siyeh-rû, siyeh-rûyî.* Bu sözcüklerden *siyâh-rû, siyeh-rû ve siyeh-rûyî* Farsça kökenlidir. *Siyeh-rû* ise *siyâh-rû* sözcüğünün muhaffedir.

Çakır pençe; Türkçe renk adı olan çakır ile Farsça pençe sözcüğünden

oluşmuştur ve "Tuttuğunu bırakmayan, her şeyin üstesinden gelebilen kişi" anlamındadır (KT 2015: 193). Çakır pençe tamlamasında, benzetme yoluyla yırtıcı hayvanların pençelerinden yararlanılmıştır. Hayvanlar da pençeleriyle tuttukları avlarını bırakmazlar ve alt ederler. Hayvanların bu özellikleri insanlara mecaz yoluyla aktarılmış ve bu tamlama kurulmuştur. Çakır pençe, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Gökkandil sözcüğü; Türkçe kökenli olan gök renk adı ile Arapça kökenli kandil sözcüğünün birleşiminden oluşmuştur. Bu sözcük "zil zurna sarhoş" kişiler için kullanılmaktadır ve yalnızca Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 393).

Karabasan; toplumda yaygın olarak bilinen, kabus gibi uykuydayken insanların üzerine çöken bir varlığa verilen addır. *Kara* renk adıyla gecenin karanlığı; *bas-* fiilinden türetilen *basan* sözcüğüyle ise insanların üzerine çöken ağırlık sembolize edilmiştir. Tıp bilimine göre böyle bir varlık yoktur. Stres ve uyku bozukluğundan yarı uyanık halde hareket edememe durumuna insanlar *karabasan* adını vermiştir. Bu sözcük, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Karabaş; Türkçe kara renk adı ve baş sözcüğünden oluşan bir tamlamadır. Bu tamlama, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. İki anlamı vardır: İlk anlamı, "evlenmemiş manastı keşişi" dir. Keşişlerin siyah giyinmelerinden, genellikle evlenmemelerinden ve başlıklarının da siyah olmasından benzetme yoluyla bu tamlama kurulmuş olabilir. İkinci anlamı ise "siyah sarık sarar bir tarik dervişi"dir. Buradaki anlamına göre dervişin başına kara renkte sarık takmasından ötürü benzetme yoluyla kurulmuştur (KT 2015: 595; LO 2000: 212). Bu sözcük, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kara cehennem; Türkçe kökenli kara renk adı ile Arapça kökenli cehennem sözcüğüyle kurulmuş bir sıfat tamlamasıdır. Bu tamlama sözlüklerde, "Pek esmer ve yüzü gülmez adam" anlamında geçmektedir (KT 2015: 595; LO 2000: 212). Kara renk adının koyuluktan ziyade olumsuzluğu da sembolize ettiği bilinmektedir. Cehennem ise, İslâm dinine göre günahkar insanların ölümden sonra ceza göreceği yerdir. Kara cehennemin yüzü gülmeyen adam için kullanımı ilginçtir. Bu tamlama, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kara cümle; Türkçe kara renk adı ve Arapça kökenli cümle sözcüğünden oluşmuş bir tamlamadır. Bu tamlamanın sözlük anlamı, "matematikte kullanılan dört işlemin bütününe verilen ad"dır (KT 2015: 595; LO 2000: 212). Arapça *cümle* sözcüğünün bilinen anlamı dışında "bütün, hep" anlamı da vardır. Dört işlemin, *kara* renk adıyla belirtilmesi ilginç bir kullanımdır. Bu tamlama, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kara ekmek; Türkçe kara renk adıyla kurulmuş bir sıfat tamlamasıdır. Kara ekmeğin sözlük anlamında "adî, ucuz, sıradan" karşılığı yer almaktadır (LO 2000: 212). Bir değeri olmayan ve herkesin ulaşabileceği bir nesneyi ifade etmek için mecaz yoluyla kurulmuştur. Ekmek sözcüğünün; "yemek, aş, para kazanılan iş" gibi anlamları da vardır (http://sozluk.gov.tr/). Kara ekmek tamlaması, ekmek sözcüğünün bu anlamlarından biri için kullanılmış olabilir. Bu sözcük, sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kara et; Türkçe kara renk adı ve et sözcüğünden oluşmuş bir sıfat tamlamasıdır. Bu tamlama, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir ve "av eti" anlamındadır (KT 2015: 595; LO 2000: 212). Kara renk adıyla nitelenmesinin nedeni etin rengini belirtmesi değildir. Sadettin Özçelik'in 1997 yılında TDK'de yayınlanan *Urfa Merkez Ağzı, İnceleme-Metinler-Sözlük* adlı kitabında, *kara* sözcüğü için; "etin sık kısmı" ve "zenci" anlamları verilmiştir (http://sozluk.gov.tr/). Bu bilgiden hareketle kara sözcüğünün, av etinin sık kısmı için kullanıldığı görülmektedir.

Karagöz; Türkçe kara renk adıyla organ adı olan gözün birleşmesinden oluşmuştur. Kamûs-ı Türkî'de tespit edilen bu sözcüğün iki anlamı vardır: 1. Çingene. 2. Hayal denilen gölge oyununda güldürücü şahıs (KT 2015: 596). Karagözün ilk anlamı olan çingene, insanlar arasında yaşayan belirli bir topluluğun adıdır. İkinci anlamında verilen bilgiye göre ise karagözün, bir gölge oyunu olan *Hacivat ile Karagöz*'deki karakterlerden biri olduğu bilinmektedir. Bu gölge oyununda Karagöz, halkı temsil eder. Eğitim almamıştır ve her söylenileni yanlış anlayan biridir. Bir rivayette Karagöz'ün çingene olduğu söylenmektedir. Sözlükte geçen iki anlamın birbiriyle bu şekilde bağlantılı olduğu söylenebilir.

Kara haber; Türkçe kökenli kara sözcüğü ile Arapça kökenli haber sözcüğünden oluşan bir sıfat tamlamasıdır. Bir olay hakkında edilen bilgi (http://sozluk.gov.tr/) anlamına gelen haber sözcüğü, kara renk adıyla nitelenmiş ve

mecaz yoluyla bir tamlama kurulmuştur. Buradaki kara renk adı, haberin olumsuz olduğunu belirtir. *Kara haber*in sözlüklerde geçen anlamı da "birinin vefat haberi"dir (KT 2015: 595; LO 2000: 212). Bu tamlama, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Karalar; Türkçe kökenli kara renk adına *+lAr* çokluk ekinin getirilmesiyle türetilmiş bir sözcüktür. Bu sözcüğün sözlüklerde geçen anlamı; kara haber alan bir kişinin bu haberden sonra üzülerek karalara bürünmesini, kara giysiler giymesini ifade eder (KT 2015: 595; LO 2000: 212). Karalar, bir yas giysisidir. Bu sözcük, kara renk adının olumsuzluğu sembolize etmesinden mecaz yoluyla bu anlamı kazanmıştır ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. Farsça kökenli olan *siyâh-pûş* sözcüğü de "Karalar giyinmiş, siyah esvap giyen (KT 2015: 1095)." anlamındadır ve *karalar* sözcüğü ile aynı anlama gelmektedir. *Siyâh-pûş;* Farsça *siyah* renk adı ile *pûşîden* "giyinmek, giymek, örtmek" fiilinden oluşan birleşik bir sıfattır ve Kamûs-ı Türkî ile Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de tespit edilmiştir. *Siyeh-pûş* ise yine aynı anlamdadır ve Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Karalar memleketi; Türkçe kökenli kara renk adıyla Arapça kökenli memleket sözcüğüne 3. tekil kişi iyelik ekinin eklenmesiyle oluşmuş belirtisiz isim tamlamasıdır. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilen bu tamlama; bir Afrika ülkesi olan Sudan'ı belirtmek için kullanılmıştır (KT 2015: 595; LO 2000: 212). Sudan'da yaşayan halkın ten renginin koyu olmasından bu ülkeye karalar memleketi denilmiş, mecaz ve benzetme yoluyla bu tamlama kurulmuştur.

Kara kalem; Türkçe kara renk adı ve Arapça kökenli kalem sözcüğünden oluşan bir sıfat tamlamasıdır. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilen bu tamlamanın iki anlamı vardır: İlk anlamı, "siyah çiçekleri olan adi porselen"dir. Porselenden yapılmış, siyah çiçekli; ucuz ve sıradan olan nesneler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. İkinci anlamı ise "siyah kurşun kalemiyle yapılan resim"dir (KT 2015: 595; LO 2000: 212). Resmin sadece siyah renkte kalemle çizilmesinden, porselendeki desenlerin de siyahla çizilmiş çiçek desenleri olmasından mecaz ve benzetme yoluyla bu tamlama kurulmuştur.

Karakoca; Türkçe kara renk adıyla koca sözcüğünden oluşan sıfat tamlamasıdır. Bu tamlama, "Ağarmamış ihtiyar" anlamındadır (KT 2015: 595; LO 2000: 212). Kara sözcüğüyle saçın ve sakalın koyu renkte olması, koca sözcüğüyle ise yaşlılık sembolize edilmiştir. Bilindiği üzere kara renk adı genç yaşta olmayı; ak renk

adı ise yaşlı olmayı ifade etmektedir. Bu nedenle saçı ve sakalı ağarmayan yaşlılar için *karakoca* sözcüğü kullanılmıştır. Bu sözcük, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Karakol; Türkçe renk adıyla insan vücudunun bir bölümünün adının birleşmesinden oluşmuştur. Kara sözcüğünün renk adından başka Derleme Sözlüğü'nde tespit edilen "gece bekçisi, jandarma (http://sozluk.gov.tr/)" anlamları vardır. Kol sözcüğü ise insan vücudunun bir bölümü dışında, "kısım, şube, branş (http://sozluk.gov.tr/)" anlamına gelmektedir. Bu nedenle iki sözcük birleşmiş; "asayişi sağlamak için gece gezen asker, nöbetçi asker" anlamında kullanılmıştır (KT 2015: 596; LO 2000: 212). Sözcük, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. Günümüzde karakol sözcüğü anlam daralmasına uğrayarak "güvenliği sağlayan kişilerin bulunduğu yapı (http://sozluk.gov.tr/)" anlamında kullanılmaktadır.

Karakoncoloz; "cadı, vampir, gulyabani" anlamına gelen bir varlığın adıdır. Gerçek dışı olan ve çocukları korkutmak için anlatılan bir yaratıktır. Mecazî anlamda çok çirkin kişiler için karakoncoloz ifadesi kullanılmaktadır (http://sozluk.gov.tr/). Bu sözcük, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Karakulak; "çakala benzeyen bir hayvan cinsi"dir (KT 2015: 596). Türkçe renk adı olan kara ile duyu organı olan kulağın birleşmesiyle oluşmuştur. Bu hayvanın kulaklarının kara renkte olmasından benzetme yoluyla hayvana *karakulak* adı verilmiştir. Bu sözcük, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Karaman; Türkçe kara renk adına *+mAn* ekinin eklenmesiyle türetilmiş bir sözcüktür. Kamûs-ı Türkî'de tespit edilen bu sözcük "pek esmer ve siyahımsı adam" için kullanılmıştır (KT 2015: 596). Kişinin ten renginin fazla koyu olmasından kara rengiyle benzetme yapılmış ve bu sözcük türetilmiştir. Farsça kökenli olan ve siyah renk adından türetilen *siyahî* sözcüğü ise yine ten rengini belirtmektedir. Afrika kökenli insanlar için "zenci" anlamında kullanılan bu sözcük Kamûs-ı Türkî, Lehce-i Osmânî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de tespit edilmiştir (KT 2015: 1094; LO 2000: 816; MLO 2016: 444). Yine Farsça kökenli olan ve "esmer, kara yağız kişi" için kullanılan *siyâh-çerde* sözcüğü, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de geçmektedir (MLO 2016: 443).

Kara oğlan; karagöz sözcüğünde olduğu gibi "çingene" topluluğunu belirtmek için kullanılmış bir sıfat tamlamasıdır (LO 2000: 212; KT 2015: 595). Türkçe kökenli

kara renk adı ve oğlan sözcüğünden oluşur. Kara renginin ten renginde koyuluğu anlatmak için kullanılması nedeniyle, çingenelerin genelinin kara gözlü ve esmer olduğu düşünülmektedir. Bu tamlama, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kara sevda; Türkçe kökenli kara renk adı ile Arapça kökenli sevda sözcüğünden oluşan sıfat tamlamasıdır. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir ve "malihülya" anlamındadır (LO 2000: 212; KT 2015: 595). Malihülya sözcüğü ise; "Belirtileri hayâta karşı bağlılığın azalması ve her şeye kayıtsızlık, insanlardan kaçma, derin bir keder vb. haller olan ruh hastalığı, kara sevdâ (lugatim.com)" anlamındadır. Sevda sözcüğü, aşka düşen kişilerin hissettiği duyguyu ifade etmek için kullanılan bir sözcüktür. Bu sevdanın fazlalığı kara sevda ile ifade edilir ve buna düşenler hastalanacak dereyece gelmektedir. "Sevda sözcüğünün *çok kara, simsiyah* anlamı da vardır. Sevda kalpte bulunan siyah bir sıvının aslıdır ve buna süveyda denilmektedir. Kara sevda deyimi de bu sıvının siyah olmasından dolayıdır (Pala 2014: 401)."

Karavaş; kadınlar için kullanılan bir sözcüktür ve "cariye, köle, hizmetçi" anlamındadır (LO 2000: 212; KT 2015: 598). İyi anlamda kullanılan bir sözcük değildir. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kara yazı; Türkçe kara renk adı ile yazı sözcüğünden oluşan sıfat tamlamasıdır. Başına güzel şeyler gelmeyen kişilerin, bahtının iyi olmadığını belirtmek için kullanılmıştır. Kaderin doğmadan önce yazıldığı bilindiği için yazı sözcüğü, olumsuzluğu sembolize eden kara renk adıyla bir araya gelerek sıfat tamlaması oluşturmuştur. Bu tamlama, Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir ve "baht-ı siyah" anlamındadır (KT 2015: 595). Yine Kamûs-ı Türkî'de tespit edilen ve aynı anlama gelen siyeh-baht sözcüğü, siyah renk adı ile baht sözcüğünden oluşur. Bu sözcük ise Farsça kökenlidir. İki dilde de aynı anlamda fakat kendi söz varlığıyla kurulan tamlamalar, ortak bir kültürü sembolize etmesi açısından önemlidir.

Kızılbaş; Türkçe kızıl renk adı ve baş sözcüğünün birleşmesiyle oluşmuş sıfat tamlamasıdır. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilen bu sözcük; "Şah İsmail'in bir sınıf askeri, sürh-serân." anlamındadır (KT 2015: 657; LO 2000: 238). Bu dönemde sözcük, gerçek anlamında kullanılırken günümüzde anlamı değişmiş ve

hakaret sözcüğü olmuştur. *Kızılbaş*, güzel ahlaklı olmayan ve dinin emirlerini tam anlamıyla yerine getirmeyen insanlar için söylenen bir sözcüktür.

Kızılca kıyamet; Türkçe kızıl renk adına *+CA* ekinin gelmesiyle türetilmiş kızılca sözcüğü ve Arapça kökenli kıyamet sözcüğünden olumuş sıfat tamlamasıdır. Bu tamlama sözlüklerde "velvele" anlamındadır ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 657; LO 2000: 238). *Kızılca kıyamet*; çok şiddetli ve gürültülü bir tartışmanın, kavganın çıkmasını anlatmak için mecaz yoluyla oluşturulmuştur. Kıyamet günü geldiği zaman gökyüzünün kızıl renge bürüneceği ve çok büyük bir kargaşanın çıkacağı rivayet edilmektedir. Bu rivayete göre kızıl renk adıyla bir tamlama oluşturduğu söylenebilir.

Kızıl sakal; sözlük anlamına göre *aşkar* sözcüğünün Türkçe kökenlisidir ve kızıl renk adı ile sakal sözcüğünden oluşan sıfat tamlamasıdır. Aşkar sözcüğü "al renkli at" donunu ifade eder (MLO 2016: 26; KT 2015: 75; LO 2000: 553). Kızıl sakal da atın al renkli donunu belirtmek için mecaz ve benzetme yoluyla oluşturulmuştur. Atın tüyleri, erkeklerin yüzündeki kılların adı olan sakal sözcüğüne benzetilmiş ve al rengi de kızıl renk adıyla ifade edilmiştir.

Sarıçıyan; Türkçe sarı renk adı ile zehirli bir böcek olan çıyan sözcüğünden oluşmuş bir sıfat tamlamasıdır. Bu tamlama sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir ve "hain kişi" anlamındadır (LO 2000: 333). Çıyan hayvanının sarı renkte olması ve soktuğu kişiyi zehirlemesi yönünden mecaz ve benzetme yoluyla hain insanlar için kullanılmaktadır. Hain insanlar da ihanet edeceği kişiye aynı çıyan böceği gibi sinsi bir zarar verir.

Siyâh-dil; Farsça siyah renk adı ile Farsça "gönül, yürek" anlamına gelen dil sözcüğünden oluşmuş birleşik sıfattır. Kötü yürekli, kalbinde iyilik bulunmayan kişileri anlatmak için mecaz yoluyla oluşturulmuştur. İnsan kalbinin kırmızı renkte olduğu bilinmektedir. İnsan kalbi, olumsuzluğu ve kötülüğü sembolize eden siyah rengiyle nitelenerek kişinin kötü yürekli olduğu anlatılmak istenmiştir. Bu sıfat; Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. Aynı anlama gelen Farsça kökenli *siyeh-dîl* sözcüğü, siyâh-dîl sözcüğünün muhaffefidir.

Siyâh-kâr; Farsça siyah renk adı ile "iş, amel" anlamına gelen kâr sözcüğünden oluşan birleşik sıfattır. Bu sıfat; iyiliğin zıttı olan kötülüğü temsil eden

siyah rengiyle nitelenerek mecaz yoluyla oluşturulmuştur. *Siyâh-kâr*; "günahkar, suçlu olan" anlamındadır Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de tespit edilmiştir (MLO 2016: 444). Aynı anlama gelen ve bu sözcüğün muhaffef şekli olan *siyeh-kâr* sözcüğü ise Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 1095; LO 2000: 816; LN 2009: 623; MLO 2016: 444).

Sürh-âb; Farsça "kırmızı" anlamına gelen *sürh* sözcüğü ile "su" anlamına gelen *âb* sözcüğünün birleşiminden oluşmuştur. Kırmızı su anlamındadır. Kanlı göz yaşını ve şarabı anlatmak için mecaz yoluyla da kullanılmıştır. Kan ve şarap, renginin kırmızı olması ve su gibi olmaları yönünden kırmızı suya benzetilmişlerdir. Bu sözcük, Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir.

Yavruağzı; Türkçe kökenli yavru ve ağız sözcüklerinden oluşmuştur ve "tatlı pembe renk" anlamındadır (LO 2000: 418; KT 2015: 1333). Yavru; yeni doğan insan veya hayvanlar için kullanılır. Yeni doğmuş varlıkların ağzının içi tatlı bir pembe rengindedir. Bu nedenle *yavruağzı* rengi; benzetme ve mecaz yoluyla kurulmuştur. Bu renk adı; Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Yeşil yaprak; Türkçe yeşil renk adı ve yaprak sözcüğünden oluşmuş bir sıfat tamlamasıdır. Yeşil yaprağın Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilen anlamında; "naçizane, küçük bir hediye" ifadesi yer almaktadır (KT 2015: 1345; LO 2000: 425). Yaprağın her yerde kolayca bulunabilmesinden ve çok değerli olmayışından mecaz yoluyla *yeşil yaprak* tamlaması kurulmuş olabilir.

5.6. Renk Adlarıyla Oluşturulan Metal, Element, Taş ve Maden Adları

Çalışmanın konusu olan Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış sözlüklerden; Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilen, renk adlarıyla oluşturulan metal, element, taş ve maden adları aşağıda alfabetik olarak verilmiştir:

akîk (<Ar.): Kırmızı taş (LO 2000: 545), (KT 2015: 40), (LN 2009: 25), (MLO 2016: 17).

ateş-i bî-zebâne (<F.): 2. Yakut, kırmızı akik (LN 2009: 41).

bîrûzec (<F.): Gök mavisi renginde bir nevi cevher, firuze (MLO 2016: 45).

firuze/pîrûze (<F.): Gök renginde bir zikıymet taş (KT 2015: 356), (LO 2000: 617), (LN 2009: 163), (MLO 2016: 105).

firuze (<Ar.): Gök renkli kıymettar bir nevi yüzük taşı (LN 2009: 162).

fîrûze-fâm (<F.): Zümrüt renginde, süt mavisi (KT 2015: 356), (LO 2000: 617), (MLO 2016: 106).

gümüşî (<T. + <F.): Açık kurşunî (LO 2000: 169).

karaman (<T.): 2. İri demir külçesinden balyoz (KT 2015: 596).

kızıl kuruş (<T. + <İt.): Kadimde ecnebî altın meskûkâtına verilen isim (KT 2015: 657).

lâciverdî (<F.): Lâcivert taşı renkte, koyu mavi (KT 2015: 711), (LO 2000: 701), (MLO 2016: 229).

lâcivert (<F.): Koyu mavi renkte bir kıymetli taş (KT 2015: 711), (LO 2000: 701), (MLO 2016: 229), (LN 2009: 347).

lâl (<Ar.): 1. Yakut gibi maruf al renkli bir zikıymet taş. 2. Pek kırmızı ve has bir cins mürekkep (KT 2015: 714), (LO 2000: 264, 701), (LN 2009: 349), (MLO 2016: 230).

sarı sırma (<T. + <Yun): Altın rişte (LO 2000: 333).

yakut (<Ar.): Zikıymet ahcârdan pek makbul olan maruf taş (KT 2015: 1320), (LO 2000: 879), (LN 2009: 752), (MLO 2016: 536).

yeşb (<Ar.): Yeşile mail bir taş ismi, yeşem taşı (KT 2015: 1345), (LO 2000: 880), (LN 2009: 756), (MLO 2016: 538).

yeşim (<Ar.): Yeşb dahi denilen sert ve kıymetli yeşil taş (KT 2015: 1345), (LO 2000: 880), (MLO 2016: 538).

zümrüd (<Ar.): Maruf yeşil zıkıymet taş. Pek yeşil şeyden kinaye olur (KT 2015: 1386), (LO 2000: 891), (LN 2009: 771), (MLO 2016: 550).

zümürüdî/zümürüdîn (<Ar. + <F.): Zümrüt renginde, zümrüt gibi yemyeşil (KT 2015: 1386), (LO 2000: 891), (LN 2009: 771), (MLO 2016: 550).

Tablo 10: Renk Adlarıyla Oluşturulan Metal, Element, Taş ve Maden Adları

Sözcükler	Kamûs-ı Türkî	Lugat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye	Lehce-i Osmânî
akîk (<Ar.)	+	+	+	+
ateş-i bî-zebâne (<F.)	-	+	-	-
bîrûzec (<F.)	-	-	+	-
firuze/pîrûze: (<F.)	+	+	+	+
firuze (<Ar.)	-	+	-	-
fîrûze-fâm (<F.)	+	-	+	+
gümüşî (<T. + <F.)	-	-	-	+
kızıl kuruş (<T. + <İt.)	+	-	-	-
karaman (<T.)	+	-	-	-
lâciverdî (<F.)	+	-	+	+
lâcivert (<F.)	+	+	+	+
lâl (<Ar.)	+	+	+	+
sarı sırma (<T. + <Yun.)	-	-	-	+
yakut (<Ar.)	+	+	+	+
yeşb (<Ar.)	+	+	+	+
yeşim (<Ar.)	+	-	+	+

zümrüd (<Ar.)	+	+	+	+
zümürüdî/ zümürüdîn (<Ar. + <F.)	+	+	+	+

Yukarıdaki tabloda, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlüklerde renk adlarıyla oluşturulan metal, element, taş ve maden adları incelenmiş, bu adların hangi sözlüklerde tespit edildiği belirlenmiştir. Aşağıda ise toplam sözcük sayısı, tespit edilen renk adlarının köken bilgisi ve bu söz varlığının yüzdelik oranları verilecektir:

Toplam sözcük sayısı 18'dir.
Kamûs-ı Türkî'deki toplam sözcük sayısı 13'tür.
Lugat-ı Nâcî'deki toplam sözcük sayısı 10'dur.
Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'deki toplam sözcük sayısı 12'dir.
Lehce-i Osmânî'deki toplam sözcük sayısı 13'tür.
Türkçe sözcük sayısı 1'dir: %5,55.
Farsça sözcük sayısı 6'dır: %33,33.
Arapça sözcük sayısı 7'dir: %38,88.
Türkçe+Farsça sözcük sayısı 1 tanedir: %5,55.
Türkçe+İtalyanca sözcük sayısı 1 tanedir: %5,55.
Türkçe+Yunanca sözcük sayısı 1 tanedir: %5,55.
Arapça+Farsça sözcük sayısı 1 tanedir: %5,55.
Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %11,11.
Yalnızca Lugat-ı Nâcî'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %11,11.
Yalnızca Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %5,55.
Yalnızca Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %11,11.
Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 3'tür: %16,66.
Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 8'dir: %37,5.

Akîk; Arapça kökenli olan, üzerine mühür kazılan, yüzük taşı ve tespih yapılan, bâzı eşyâlarda süsleme unsuru olarak kullanılan, çok sert, oldukça şeffaf, içinde çeşitli renk halkaları bulunan kıymetli süs taşı, kalseduan kuarsının bir cinsidir. Çeşitli renklerinden en makbûlü kırmızı olanı ve Yemen'de çıkanıdır

(lugatim.com). Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye, Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî sözlüklerinde bulunan bu taş; "kırmızı taş" anlamında kullanılmaktadır (LO 2000: 545; KT 2015: 40; LN 2009: 25; MLO 2016: 17).

Ateş-i bî-zebâne; Farsça kökenlidir ve tamlama şeklinde kurulmuş bir taş adıdır. Bu taş adı sadece Lugat-ı Nâcî'de tespit edilmiştir ve sözlükteki ikinci anlamında taş adının "yakut, kırmızı akik" taşları için kullanıldığı belirtilmiştir (LN 2009: 41).

Bîrûzec; Farsça kökenli, "Gök mavisi renginde bir nevi cevher, firuze." anlamına gelen, sadece Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de tespit edilen bir sözcüktür (MLO 2016: 45). Aynı anlama gelen ve Farsça kökenli olan *firuze/pîrûze* sözcüğünün bir farklı yazımı olduğu düşünülmektedir. *Firuze* sözcüğü; "Gök renginde bir kıymetli taş." anlamında, Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye, Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 356; LO 2000: 617; LN 2009: 163; MLO 2016: 105). Yine firuze sözcüğü, Lugat-ı Nâcî'de aynı anlamda olmasına rağmen Arapça ve Farsça kökenli olmak üzere iki farklı madde başı olarak verilmiştir. *Fîrûze-fâm*; Farsça *fîruze* sözcüğünün sonuna eklenen *-fâm* (renkli, renginde) ekiyle oluşmuş birleşik sıfattır. "Zümrüt renginde, süt mavisi." anlamında Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 356; LO 2000: 617; MLO 2016: 106).

Gümüşî; Türkçe kökenli gümüş sözcüğüne, Farsça renk yapan *-î* ekinin eklenmesiyle oluşmuş renk adıdır. Gümüş elementinin, beyaza benzeyen parlak bir rengi vardır. Sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilen bu renk adı "açık kurşunî" anlamında verilmiştir (LO 2000: 169).

Karaman; Türkçe kara renk adına *+mAn* eki getirilerek türetilmiş bir sözcüktür. Bu sözcüğün Kamûs-ı Türkî'de tespit edilen ikinci anlamında "İri demir külçesinden balyoz." karşılığı yer almaktadır (KT 2015: 596).

Kızıl kuruş; Türkçe kökenli kızıl renk adıyla oluşturulmuş metal para adıdır. Kamûs-ı Türkî'de tespit edilen bu sözcüğün anlamı; "eskiden yabancı uyruklu insanların paralarına verilen isim"dir (KT 2015: 657).

Lâcivert; Farsça kökenli, "koyu mavi renkte kıymetli taş" anlamına gelen bir sözcüktür (KT 2015: 711). Türkçede, bu şekliyle bir renk adı olarak "mavinin koyu bir tonu" anlamında kullanılmaktadır. Lacivert renk adı; Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. *Lâciverdî;* Farsça kökenli lacivert sözcüğüne, Farsça renk yapan *-î* ekinin eklenmesiyle oluşmuş

renk adıdır. Bu renk adı; "Lâcivert taşı renkte, koyu mavi." anlamında Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 711; LO 2000: 701; MLO 2016: 229).

Sarı sırma; sarı renk adından oluşmuştur ve "altın rişte" anlamında Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (LO 2000: 333). Altından yapılan ince tel, iplik için kullanılan bir adlandırmadır (http://sozluk.gov.tr/).

Arapça kökenli *lâl* ve *yâkut*; kırmızı renkli, kıymetli taşlardandır. La'l taşının yakuta benzediği bilinmektedir. Aynı zamanda la'l ve yakut taşları, divan edebiyatında mazmun olarak şiirlerde kullanılmaktadır. İki sözcük de Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Arapça kökenli *yeşb* ve *yeşim*; birbirlerine benzetilen ve "yeşile benzeyen, yeşb denilen, yeşem taşı, kıymetli yeşil taş" anlamlarına gelen taş adlarıdır (KT 2015: 1345). *Yeşb*; Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. *Yeşim* ise; Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunmaktadır.

Zümrüd; Arapça kökenli olan, yeşil renkte kıymetli bir taştır. Aynı zamanda "pek yeşil şey" anlamında mecaz olarak kullanıldığı belirtilmiştir (KT 2015: 1386). Bu taş adı; Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. *Zümürüdî/Zümürüdîn*; Arapça kökenli *zümrüd* sözcüğüne, Farsça *-î/-în* eklerinin gelmesiyle oluşmuş renk adlarıdır. Bu renk adları; "zümrüt renginde, zümrüt gibi yemyeşil." anlamındadır (KT 2015: 1386). Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

5.7. Renk Adlarıyla Oluşturulan Yiyecekler

Renk adlarıyla oluşturulan yiyeceklere bakıldığında bitkilerin ve o bitkiye ait meyvelerin renklerinin nitelendiği, benzetme yoluyla bitkilerin renklerinden Farsça belirlilik eki (*-î*) ile renk adı oluşturulduğu görülmektedir. Çalışmanın konusu olan Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış sözlüklerden; Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilen, renk adlarıyla oluşturulan yiyecekler aşağıda alfabetik olarak verilmiştir:

ak aş (<T.): Tavuk göğsü (KT 2015: 38), (LO 2000: 11).
ayva çiçeği (<F. + <T.): Donuk pembe (LO 2000: 31).
fıstıkî (<Ar. + <F.): Şam fıstığının içi renginde olan, açık yeşil (KT 2015: 352), (LO 2000: 146, 611), (MLO 2016: 103).
hurmaî (<F.): Karamtık, kırmızı (LO 2000: 182).
kara buğday (<T.): Buğday nevi. (KT 2015: 595), (LO 2000: 212)
kara dut (<T. + <F.): Dutun siyah cinsi (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).
kara ekmek (<T.): Adî, harcî (LO 2000: 212).
kara yemiş (<T.): Taflan tohumu (LO 2000: 212).
kavuniçi (<T.): Pembeye çalar koyu sarı renk (KT 2015: 614), (LO 2000: 221).
kestane dorusu (<Yun. + <T.): Atın açık siyah tonu (KT 2015: 637), (LO 2000: 231).
kestane karası (<Yun. + <T.): Açık siyah renk (KT 2015: 637), (LO 2000: 231).
kestane rengi (<Yun. + <F. + <T.): Açık siyah renk (KT 2015: 637), (LO 2000: 231).
kızılca buğday (<T.): Bir cins yumuşak buğday (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).
kızıl yumurta (<T.): Paskalya yumurtası (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).
limonî (<F.): Limon renginde, açık ve az yeşile çalar sarı (KT 2015: 725), (LO 2000: 704).
narencî (<Ar. + <F.): Turuncu renk (LO 2000: 768), (KT 2015: 913), (MLO 2016: 373).
tahini (<Ar. + <F.): Tahin yani darı unu veya tahin helvası renginde olan, kül renginde. Soluk sarı, açık zeytunî renk (KT 2015: 1163), (LO 2000: 835).
tarçınî (<F.): Tarçın rengi, kirli toprak sarısı renk (LO 2000: 369).
zeytûnî (<Ar. + <F.): Zeytin renginde, az kahverengiye ve fıstıkîye mail koyu yeşil renginde olan (KT 2015: 1377), (LO 2000: 888), (LN 2009: 767), (MLO 2016: 546).

Tablo 11: Renk Adlarıyla Oluşturulan Yiyecekler

Sözcükler	Kamûs-ı Türkî	Lugat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye	Lehce-i Osmânî
ak aş (<T.)	+	-	-	+
ayva çiçeği (<F. + <T.)	-	-	-	+
fıstıkî (<Ar. + <F.)	+	-	+	+
hurmaî (<F.)	-	-	-	+
kara buğday (<T.)	+	-	-	+
kara dut (<T. + <F.)	+	-	-	+
kara ekmek (<T.)	-	-	-	+
kara yemiş (<T.)	-	-	-	+
kavuniçi (<T.)	+	-	-	+
kestane dorusu (<Yun. + <T.)	+	-	-	+
kestane karası (<Yun. + <T.)	+	-	-	+
kestane rengi (<Yun. + <F. + <T.)	+	-	-	+
kızılca buğday(<T.)	+	-	-	+
kızıl yumurta (<T.)	+	-	-	+
limonî (<F.)	+	-	-	+
narencî (<Ar. + <F.)	+	-	+	+
tahini (<Ar. + <F.)	+	-	-	+
tarçınî (<F.)	-	-	-	+

zeytûnî (<Ar. + <F.)	+	+	+	+

Yukarıdaki tabloda, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlüklerde renk adlarıyla oluşturulan yiyecekler incelenmiş, bunların hangi sözlüklerde tespit edildiği belirlenmiştir. Aşağıda ise toplam sözcük sayısı, tespit edilen renk adlarının köken bilgisi ve bu söz varlığının yüzdelik oranları verilecektir:

Toplam sözcük sayısı 19'dur.
Kamûs-ı Türkî'deki toplam sözcük sayısı 14'tür.
Lugat-ı Nâcî'deki toplam sözcük sayısı 1'dir.
Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'deki toplam sözcük sayısı 3'tür.
Lehce-i Osmânî'deki toplam sözcük sayısı 19'dur.
Türkçe sözcük sayısı 7'dir: %36,84.
Farsça sözcük sayısı 3'tür: %15,78.
Arapça+Farsça sözcük sayısı 4'tür: %21,05.
Türkçe+Farsça sözcük sayısı 1 tanedir: %5,26.
Farsça+Türkçe sözcük sayısı 1 tanedir: %5,26.
Yunanca+Türkçe sözcük sayısı 2 tanedir: %10,52.
Yunanca+Farsça+Türkçe sözcük sayısı 1 tanedir: %5,26.
Yalnızca Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 5'tir: %26,31.
Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 11'dir: %57,89.
Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %10,52.
Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %5,26.

Ak aş; Türkçe kökenli ak renk adıyla aş sözcüğünden oluşan, sıfat tamlaması biçiminde kurulmuş ve "tavuk göğsü" tatlısı için kullanılan bir yiyecek adıdır. *Aş* sözcüğünün TDK Derleme Sözlüğü'nde; "Nişasta, şeker ve su ile yapılan bir çeşit tatlı." anlamında olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Derleme Sözlüğü'nde *akaş* sözcüğünün karşılığı "sütlaç, muhallebi" olarak verilmiştir (http://sozluk.gov.tr/). Bu nedenlerle tavuk göğsü tatlısının beyazlığından aş sözcüğünün ak renk adıyla nitelendiği tespit edilmiştir. Bu yiyecek adı, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir.

Ayva çiçeği, ayva ağacının meyvesi olan ayva sözcüğü ve çiçek sözcüğünden oluşmuş belirtisiz isim tamlamasıdır. Bu tamlama sözlük anlamında "donuk pembe" rengi ifade etmektedir (LO 2000: 31). Sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Fıstıkî; bir kuruyemiş olan Arapça kökenli fıstık sözcüğüne, Farsça renk yapan *-î* ekinin gelmesiyle oluşmuş bir renk adıdır. "Şam fıstığının iç rengi, açık yeşil (KT 2015: 352)." rengini belirtmek için yiyecek olan fıstığın rengine benzetilerek türetilmiştir. Fıstıkî; Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Hurmaî; Farçsa kökenli bir renk adıdır. Hurma ağacının meyvesi olan hurmanın renginden esinlenilerek oluşturulmuştur. Hurma; kahverengi, kırmızı ve siyah karışımı renkleri olan bir meyvedir. Bu renk adı sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir ve sözlükte "Karamtık, kırmızı." anlamındadır (LO 2000: 182) .

Kara buğday; buğdayın bir çeşididir. Bir yiyecek adı olan buğdayın rengini nitelemek için kara renk adıyla sıfat tamlaması kurulmuştur. Bu yiyecek adı, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kara dut; Türkçe kara renk adı ve Farsça kökenli dut ağacının meyvesi olan duttan oluşan bir sıfat tamlamasıdır. *Kara dut*, dutun siyah renkli bir cinsidir. Rengini nitelemek için kara sözcüğüyle kurulmuştur. Bu yiyecek adı, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kara ekmek; Türkçe kara renk adıyla undan yapılıp pişirilen bir hamur olan ekmeğin birleşiminden oluşmuş bir sıfat tamlamasıdır. Bu sıfat tamlaması mecaz yoluyla kurulmuştur. Burada nitelenen ekmeğin karalığı değildir. Kara renk adıyla bir olumsuzluk anlatılmak istenmiştir. Bu tamlama; Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir ve "ucuz, sıradan, adî" anlamındadır (LO 2000: 212).

Kara yemiş; aslında bir bitki adı olan fakat *ye-* fiilinden türeyen yemiş sözcüğü ve kara renk adından oluşan bir sıfat tamlamasıdır. Bu tamlama; Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir ve "taflan tohumu" anlamındadır (LO 2000: 212).

Kavuniçi; bir meyve olan kavunun içinden esinlenilerek oluşturulmuş bir renk adıdır. Belirtisiz isim tamlaması şeklindedir. Bu tamlama, "pembeye çalan koyu sarı" rengini ifade eder (KT 2015: 614). Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kestane dorusu, kestane karası ve *kestane rengi*; kestane ağacının meyvesi olan kestane yiyeceğiyle oluşturulmuş renk adlarını ifade eden belirtisiz isim tamlamalarıdır. *Kestane karası* ve *kestane rengi*; "açık siyah renk" anlamındadır ve

Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 637; LO 2000: 231). *Kestane dorusu* ise "atın açık siyah donu"nu belirtir (KT 2015: 637; LO 2000: 231). Bu renk de Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kızılca buğday; buğdayın yumuşak cinsidir. Kızıl renk adından türemiş kızılca sözcüğü ile buğdayın birleşiminden sıfat tamlaması biçiminde kurulmuştur. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kızıl yumurta; kızıl renk adı ile bir yiyecek olan yumurtadan oluşmuş sıfat tamlamasıdır. Bu tamlamanın sözlük anlamı, "paskalya yumurtası"dır (KT 2015: 657; LO 2000: 238). Paskalya yumurtası, Hristiyanların bayramı olan paskalya bayramında çeşitli renklere boyanan yumurtalardır. *Kızıl yumurta*, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Limonî; limon ağacının meyvesi olan limondan esinlenilerek oluşturulmuş bir renk adıdır. Bu renk adı Farsça kökenlidir ve "Limon renginde, açık ve az yeşile çalar sarı." anlamında, Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 725; LO 2000: 704).

Narencî; Arapça narenç sözcüğüne, Farsça renk yapan *-î* ekinin eklenmesiyle oluşmuş, turuncu rengini belirten bir renk adıdır. Portakal, mandalina, limon gibi turunçgiller ailesinden olan meyvelerin ortak adı da narenciyedir (lugatim.com). Bu meyvelerin renginden esinlenilerek turuncu rengi için narencî renk adı türetilmiştir. Bu renk adı; Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Tahinî; Arapça kökenli olan tahin ile Farsça renk yapan *-î* ekinin birleşmesiyle oluşmuş bir renk adıdır. Tahin yiyeceğinin renginden esinlenerek oluşturulmuştur. Bu renk adı; "Tahin renginde, kül rengi, soluk sarı" renklerini belirtir ve Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 1163; LO 2000: 835).

Tarçınî; tarçın ağacının kabuğundan üretilen ve baharat olarak kullanılan tarçının renginden esinlenilerek oluşturulmuş bir renk adıdır. Bu renk adı; "Tarçın rengi, kirli toprak sarısı renk." anlamında sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (LO 2000: 369).

Zeytûnî; zeytin ağacının meyvesi olan zeytinin renginden esinlenilerek türetilmiş bir renk adıdır. Arapça kökenli zeytin sözcüğüne Farsça kökenli renk yapan *-î* ekinin eklenmesiyle türemiştir. "Zeytin renginde, az kahverengiye ve fıstıkîye mail koyu yeşil renginde olan." anlamına gelen bu renk adı; Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî,

Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 1377; LO 2000: 888; LN 2009: 767; MLO 2016: 546).

5.8. Renk Adlarıyla Oluşturulan Patlayıcı Maddeler

Çalışmanın konusu olan Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış sözlüklerden; Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilen, renk adlarıyla oluşturulan patlayıcı maddeler aşağıda alfabetik olarak verilmiştir:

barudî (<Yun. + <F.): Barut renginde, koyu zeytunî, siyah renk (KT 2015: 106), (LO 2000: 41).
kibrîtî (<Ar. + <F.): Kükürt renginde, açık sarı (KT 2015: 659), (MLO 2016: 220), (LO 2000: 239).
kurşunî (<T + <F.): Kurşun renginde, açık kül renginde, sincabî (KT 2015: 695), (LO 2000: 255).

Barudî; "ateşli silahla bir merminin atılmasına veya herhangi bir aracın fırlatılmasına yarayan, patlayıcı madde (http://sozluk.gov.tr/)" olan Yunanca kökenli barut sözcüğüne, Farsça kökenli renk adı yapan *-î* ekinin getirilmesiyle oluşmuş bir renk adıdır. Bu renk adı sözlüklerde; "Barut renginde, koyu zeytunî, siyah renk." anlamındadır (KT 2015: 106; LO 2000: 41). Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kibrîtî; "bir ucu sürtünme sonucu yanabilecek birleşimde olan küçük tahta veya karton parçası (http://sozluk.gov.tr/)" anlamına gelen Arapça kökenli kibrit sözcüğüne, Farsça kökenli renk adı yapan *-î* ekinin getirilmesiyle oluşmuş bir renk adıdır. Bu renk adı sözlüklerde; "Kükürt renginde, açık sarı." anlamındadır (KT 2015: 659; MLO 2016: 220; LO 2000: 239). Kamûs-ı Türkî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kurşunî; "tüfek, tabanca vb. hafif ateşli silahlarda kullanılan mermi (http://sozluk.gov.tr/)" anlamına gelen kurşun sözcüğüne, Farsça kökenli renk adı yapan *-î* ekinin getirilmesiyle oluşmuş bir renk adıdır. Bu renk adı sözlüklerde; "Kurşun renginde, açık kül renginde, sincabî." anlamındadır (KT 2015: 695; LO 2000: 255). Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

5.9. Renk Adlarıyla Oluşturulan Kozmetik Ürünleri

Kozmetik sözcüğü Fransızca kökenlidir ve sözlük anlamı; "Cildi ve saçları güzelleştirmeye, canlı tutmaya yarayan her türlü madde (http://sozluk.gov.tr/)."dir. Kozmetik ürünler, çoğunlukla kadınların ilgi duyduğu fakat erkeklerin de bir o kadar kullandığı ürünlerdir. Bu çalışmada tespit edilen kozmetik ürünlerinin de kadınlara ait olduğu görülmektedir. Çalışmanın konusu olan Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış sözlüklerden; Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilen, renk adlarıyla oluşturulan kozmetik ürünleri aşağıda verilmiştir:

âlgûne (<T+<F.): Kadınların yüzüne sürdükleri pembe düzgün, kızlık (LN 2009: 27), (MLO 2016: 19).
allık (<T.): 1. Koyu ve parlak pembe renk, al rengi. 2. Kadınların yüze sürdükleri al düzgün (KT 2015: 51).

Tespit edilen sözcüklerden *âlgûne* Türkçe+Farsça kökenlidir ve yalnızca Lugat-ı Nâcî ile Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Allık* sözcüğü Türkçe kökenlidir ve yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunur. İki sözcük de sözlüklerde "kadınların yüzüne sürdükleri al, pembe düzgün" anlamındadır (LN 2009: 27, MLO 2016: 19; KT 2015: 51). Türkçe al renk adına Farsça ek getirilerek oluşturulmuş *âlgûne* sözcüğünün Türkçe kökenli karşılığı *allık* sözcüğüdür.

5.10. Renk Adlarıyla Oluşturulan Hastalık Adları

Sözlüklerde tespit edilen renk adlarıyla oluşturulan hastalık adları; basit, türemiş yapıda, sıfat tamlaması ve belirtisiz isim tamlaması biçimindedir. Çoğu hastalık adının insanlara ait olduğu, içlerinden bir tanesinin ise hayvanlarda görülen bir hastalık (*karataban*) olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın konusu olan Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış sözlüklerden; Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilen, renk adlarıyla oluşturulan hastalık adları aşağıda alfabetik olarak verilmiştir:

ak benek (<T.): Göz bebeğinin illeti (KT 2015: 39), (LO 2000: 11).

ak su (<T.): Gözlere arız olur bir maraz (KT 2015: 42), (LO 2000: 12).

al (<T.): 2. Ekser loğusalara arız olan bir nevi yılancık: al bastı (KT 2015: 43), (LO 2000: 13).

hasbe (<Ar.): Kızamık (LN 2009: 203), (KT 2015: 438), (LO 2000: 633).

ısfırâr (<Ar.): Sararmak, bozulmak, sarılık (LO 2000: 649), (LN 2009: 242), (MLO 2016: 161).

ihmirâr (<Ar.): Humret, kızarmak ahmer olmak. Kızıl hastalık (LO 2000: 656), (KT 2015: 498), (LN 2009: 255), (MLO 2016: 169).

kara humma (<T. + <Ar.): Muhataralı bir nevi tifüs (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

karataban (<T.): 2. Bir nevi sığır hastalığı. 3. İpek böceğinin kararıp kırılması (KT 2015: 595), (LO 2000: 212).

kızamık (<T.): Ekseriya çocuklara ârız olan ve bir nevi humma ile beraber bedende kırmızımsı birtakım kabarcıklar dökmekten ibaret olan illet-i müstevliye ki <<kızıl>>dan hafifçedir (KT 2015: 656), (LO 2000: 238).

kızıl deli (<T.): Zırdeli, büsbütün çılgın. Azgın, teen (KT 2015: 657), (LO 2000: 238).

kızıl hastalık (<T. + <F. + <T.): Çocuklara ârız olan kızamığa müşabih ve ondan tehlikeli sari bir hastalık, iskarlatin (KT 2015: 657).

kızıllık (<T.): 1. Kırmızılık, humret, sürhi. 2. Kızıl hastalık (KT 2015: 658), (LO 2000: 239).

morarmak (? + <T.): 1.Mor renge girmek, mor olmak. 2. Bere olmak, çıbanlar azmak (KT 2015: 813), (LO 2000: 281).

sararmak (<T.): 1. Sarı olmak, sarı rengini almak. 2. Zayıflayıp benzi solmak (KT 2015: 1044), (LO 2000: 332).

sarılık (<T.): 1. Sarı renk, sarı olan şeyin suret ve manzarası. 2. Benzin sararıp kararmasını mucip olan maruf bir hastalık karaciğerden gelip safranın kana karışmasından münba'is olur (KT 2015: 1045), (LO 2000: 333).

tavuk karası (<T.): Göz illeti (LO 2000: 212).

Tablo 12: Renk Adlarıyla Oluşturulan Hastalık Adları

Sözcükler	Kamûs-ı Türkî	Lugat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye	Lehce-i Osmânî
ak benek (<T.)	+	-	-	+
ak su (<T.)	+	-	-	+
al (<T.)	+	-	-	+
hasbe (<Ar.)	+	+	-	+
ısfırâr (<Ar.)	-	+	+	+
ihmirâr (<Ar.)	+	+	+	+
kara humma (<T. + <Ar.)	+	-	-	+
karataban (<T.)	+	-	-	+
kızamık (<T.)	+	-	-	+
kızıl deli (<T.)	+	-	-	+
kızıl hastalık (<T. + <F. + <T.)	+	-	-	-
kızıllık (<T.)	+	-	-	+
morarmak (? + <T.)	+	-	-	+
sararmak (<T.)	+	-	-	+

sarılık (<T.)	+	-	-	+
tavuk karası (<T.)	-	-	-	+

Yukarıdaki tabloda, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan sözlüklerde renk adlarıyla oluşturulan hastalık adları incelenmiş, bu hastalık adlarının hangi sözlüklerde tespit edildiği belirlenmiştir. Aşağıda ise toplam sözcük sayısı, tespit edilen renk adlarının köken bilgisi ve bu söz varlığının yüzdelik oranları verilecektir:

Toplam sözcük sayısı 16'dır.
Kamûs-ı Türkî'deki toplam sözcük sayısı 14'tür.
Lugat-ı Nâcî'deki toplam sözcük sayısı 3'tür.
Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'deki toplam sözcük sayısı 2'dir.
Lehce-i Osmânî'deki toplam sözcük sayısı 15'tir.
Türkçe sözcük sayısı 10'dur: %62,5.
Arapça sözcük sayısı 3'tür: 18,75.
Türkçe+Arapça sözcük sayısı 1 tanedir: %6,25.
Türkçe+Farsça+Türkçe sözcük sayısı 1 tanedir: %6,25.
Yalnızca Kamûs-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %6,25.
Yalnızca Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %6,25.
Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 11'dir: %68,75.
Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %6,25.
Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %6,25.
Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %6,25.

Renk adlarıyla kurulmuş hastalık adlarından *ak benek*, *ak su* ve *tavuk karası*; sözlüklerde göz hastalığı olarak geçmektedir (KT 2015: 39, LO 2000: 11; KT 2015: 42, LO 2000: 12; LO 2000: 212). "Ak beneğin, göz bebeğinde çıkan ve görmeyi azaltan bir hastalık olduğu; ak suyun ise, katarakt hastalığına verilen isim olduğu bilinmektedir (http://sozluk.gov.tr/)." Türkçe kökenli ak renk adıyla sıfat tamlaması

şeklinde kurulan bu hastalık adları; Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunur. Tavuk karası ise Lehce-i Osmânî'de "göz illeti" anlamında yer almaktadır (LO 2000: 212).

Al; Türkçe renk adı olan ve aynı zamanda bir hastalık adı olan sözcüktür. Al bastı olarak geçen bu hastalık, Eski Türklerde yaygın bir inanıştır ve hamile kadınlara musallat olan kötü bir ruh olduğu bilinmektedir. Bu hastalık adı, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kızamık, Türkçe kız köküne *+mIk* ekinin eklenmesiyle türemiş olan sözcüktür. Kız kökünün, kızıl renk adının kökü olduğu bilinmektedir. Kızamık hastalığı; "genellikle küçük çocuklarda ortaya çıkan, bedende kırmızı lekeler ortaya çıkaran, bulaşıcı ve ateşli" bir hastalıktır. Kızıl hastalığından daha hafif olduğu belirtilmiştir (KT 2015: 656; LO 2000: 238). Bu hastalık adı, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. Arapça kökenli *hasbe* sözcüğü de "kızamık" anlamında Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî ve Lehce-i Osmânî'de bulunmaktadır (LN 2009: 203; KT 2015: 438; LO 2000: 633).

Kızıllık; Türkçe kökenli kızıl sözcüğüne *+lIk* eki getirilerek türetilmiştir ve "kızıl hastalık" anlamındadır ve Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir. (KT 2015: 658; LO 2000: 239). *Kızıl hastalık*; Türkçe kızıl renk adıyla Farsça hasta sözcüğüne Türkçe *+lık* ekinin eklenmesiyle türetilen hastalık sözcüğünden oluşmuş bir sıfat tamlamasıdır. Kızıllık hastalığıyla aynı anlamda, "çocuklarda görülen, kızamığa benzeyen ve ondan daha tehlikeli olan" bir hastalık adıdır (KT 2015: 657). Bu hastalık adı ise sadece Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir. Arapça *ihmirâr*; "humret (kırmızılık)"ten gelen, "kızıl hastalık" anlamında da kullanılan bir sözcüktür (LO 2000: 656). Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kızıl deli hastalığı; Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir ve "zırdeli, büsbütün çılgın" anlamındadır (KT 2015: 657; LO 2000: 238). Türkçe *kızıl* renk adıyla eski Türkçe tilbe sözcüğünden gelen *deli*nin oluşturduğu sıfat tamlamasıdır.

Sarılık hastalığı; "Tıpta hepatit olarak da bilinen, derinin, dokuların ve organizmadaki sıvıların sarı bir renk almasıyla beliren hastalık, karaciğer yangısı (http://sozluk.gov.tr/)."dır. Türkçe sarı renk adına *+lIk* ekinin eklenmesiyle türetilmiştir. Bu hastalık adı; Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Sararmak; "benzin sararması, yüzün zayıflayıp sarı olması" anlamındadır (KT 2015: 1044; LO 2000: 332). Türkçe kökenli sarı renk adından türetilmiştir. Bu hastalık, sarılık hastalığı kadar ciddi değildir. Sararmak; Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. Arapça kökenli *ısfırâr* sözcüğü; "sufret (sarılık)"ten gelir ve "sarılık, sararma" anlamındadır (LO 2000: 649). Isfırâr sözcüğü; Lugat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Morarmak, yabancı kökenli mor sözcüğüne Türkçe ek getirilerek türetilmiş bi sözcüktür. Bu sözcük sözlüklerde; "mor rengini almak, yüzün yaralanması, morarması, çıban çıkması" anlamındadır (KT 2015: 813; LO 2000: 281). Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

Kara humma; Türkçe renk adı olan *kara* sözcüğüyle Arapça kökenli "ateşli hastalık" anlamına gelen *humma* sözcüğünden oluşur ve sıfat tamlaması şeklindedir. Hastalığın çok tehlikeli olmasından kara rengiyle nitelenmiş ve mecaz yoluyla kurulmuştur. Bu tamlama; "Tehlikeli bir tifüs" hastalığı anlamında, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 595; LO 2000: 212).

Karataban; Türkçe kara renk adı ve taban sözcüğünden oluşan sıfat tamlaması biçiminde bir hastalık adıdır. Bu hastalık; "hayvanlardan sığırlarda ve ipek böceklerinde" görülen bir hastalıktır (KT 2015: 595; LO 2000: 212). Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir.

5.11. Diğer

Bu kısımda taranan sözlüklerdeki renk adlarına dayalı söz varlığından bir gruba dahil edilemeyenler, tek ya da az örneği bulunanlar yer almaktadır. Bu sözcükler aşağıda alfabetik olarak verilmiştir:

ak akçe (<T.): Gümüş sikke (KT 2015: 38), (LO 2000: 11).
ak pak (<T. + <F.): Temiz, arık, hafif (LO 2000: 11), (KT 2015: 38).
aklı karalı (<T.): Ablak (LO 2000: 212).
ala bula (<T. + ?): Pek alacalı (KT 2015: 44).
ala görmek (<T.): Alaca görüp iyi fark etmemek (KT 2015: 44) (LO 2000: 13).
alaca bulaca (<T. + ?): Tab'-ı selîmin hoşlanmayacağı surette birbirini tutmaz parlak renklerle mülevven (KT 2015: 44).
apak (<T.): Beyaz, büsbütün beyaz (LO 2000: 19).
beyaz etmek (<Ar. + <T.): Tebyiz etmek (KT 2015: 128).
beyaza çeken (<Ar. + <T.): Kâtip, mübeyyiz (LO 2000: 566).
beyaza çekmek (<Ar. + <T.): Tebyiz etmek (KT 2015: 128).
beyaza çıkarmak (<Ar. + <T.): Paklamak, beri kılmak (LO 2000: 566).
beyâzu'l-ayn (<Ar.): Gözün akı (LO 2000: 566).
beyâzu'l-beyza (<Ar.): Yumurta akı (LO 2000: 566).
göğri (gökri) (?): Yeşil mahsul veya meyve, yeşillik (KT 2015: 392), (LO 2000: 162).
gömgök (<T.): Büsbütün mavi, koyu mavi, masmavi; berelenmiş. Kapkara gibi koyu renk (KT 2015: 393), (LO 2000: 162).
göz alacalanmak (<T.): Bulanmak, iyi görememek (KT 2015: 45).
kapkara (<T.): Simsiyah (LO 2000: 212).
kıpkırmızı (<T. + <Ar.): Kıpkızıl (KT 2015: 648).
kızıl derece-i harâret (<T. + <Ar.): Ateşe konulan demirin kırmızı olmasıyla taayyün eden hararet derecesi (KT 2015: 657).
masmavi (<T. + <Ar.): Koyu (LO 2000: 275).
sarıca (<T.): 2. Sabıkta bir sınıf başı bozuk askerî (KT 2015: 1045), (LO 2000: 333).
simsiyah (<T. + <F.): Kapkara (KT 2015: 1094), (LO 2000: 816).
süt beyaz (<T. + <Ar.): Pek beyaz, ebyaz (LO 2000: 566).
yemyeşil (<T.): Sebz-fâm, ham, çiğ (LO 2000: 425).

zülf-i siyâh (<F.): Kara saç (KT 2015: 1094).

İkileme biçiminde olan *ak akçe*; Türkçe kökenli ak renk adı ve akçe sözcüğünden oluşmaktadır. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilen bu ikilemenin anlamı "gümüş sikke"dir (KT 2015: 38; LO 2000: 11). Diğer bir ikileme olan *ak pak*; Türkçe ak renk adı ile Farsça pak (Tietze 2018: 269) sözcüğünden oluşmuştur. Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilen bu ikilemenin anlamı "temiz, arık, hafif"tir (KT 2015: 38; LO 2000: 11). Ak pak ikilemesi, mecaz olarak saçı sakalı ağarmış ihtiyar kişiler için de kullanılmaktadır (http://sozluk.gov.tr/). *Aklı karalı* ikilemesinin sözlükteki anlamı "ablak"tır (LO 2000: 212). Ablak sözcüğünün "Alaca (at), aklı karalı, gösterişli ve güzel (at)" için kullanıldığı tespit edilmiştir (lugatim.com). Bu ikilemenin bir at donunu belirttiği görülmektedir. *Ala bula* ve *alaca bulaca* ikilemeleri "pek karışık ve uyumsuz renkli" anlamında Kamûs-ı Türkî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 44).

Elde edilen verilerden yedi tane renk adının pekiştirme sıfatı olduğu görülmektedir. Pekiştirme sıfatları anlamı güçlendirilmiş olan sıfatlardır. Bu sıfatları türetmek için ünlü ile biten bir niteleme sıfatının ilk hecesinin sonuna *m, p, r, s* ünsüzlerinden biri getirilerek oluşturulan hece sıfatın başına eklenir: *gömgök, kapkara, kıpkırmızı, masmavi, simsiyah, yemyeşil*. İlk hecesi ünsüzle biten sıfatlarda ise sıfatın başına ilk hece sonundaki ünsüzün yerine yine *m, p, r, s* ünsüzlerinden birinin getirilmesiyle oluşturulan hece eklenir: *apak*. (Korkmaz 2009: 348). Bu pekiştirme sıfatlarından *apak*, büsbütün beyaz anlamında sadece Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (LO 2000: 19). *Gömgök*; "büsbütün mavi, koyu mavi ve kapkapkara gibi koyu renk" anlamlarında Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 393; LO 2000: 162). Türkçe kökenli *kapkara* ve Türkçe+Farsça kökenli *simsiyah* sözcükleri, sözlüklerde birbirlerinin karşılıklı anlamı olarak verilmiştir. *Kapkara*, "simsiyah" anlamında Lehce-i Osmânî'de (LO 2000: 212); *simsiyah* ise "kapkara" anlamında Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (KT 2015: 1094; LO 2000: 816). *Kıpkırmızı;* "kıpkızıl" anlamında Kamûs-ı Türkî'de geçmektedir (KT 2015: 648). *Masmavi;* "koyu" anlamında Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (LO 2000: 275). *Yemyeşil*; büsbütün yeşil anlamındadır. Yemyeşilin aynı zamanda ham, çiğ olan meyve ve sebzeler için de kullanıldığı görülmektedir (LO 2000: 425).

Beyâzu'l-ayn ve *beyâzu'l-beyza*; beyaz renk adından oluşan Arapça tamlama yapısında sözcüklerdir. *Beyâzu'l-ayn*, "gözün akı" anlamında; *beyâzu'l-beyza* ise "yumurta akı" anlamında yalnızca Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (LO 2000: 566).

Taranan sözlüklerden Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de renk adlarıyla kurulan birleşik fiiller tespit edilmiştir. Bu fiillerin ise daha çok Arapça kökenli beyaz renk adıyla kurulduğu görülmüştür. *Beyaz etmek* ve *beyaza çekmek* fiilleri, "yazılan yazıyı temize çekmek, tebyiz etmek" anlamındadır (KT 2015: 128). Lehce-i Osmânî'de bulunan *beyaza çeken* ise "yazıyı temize çeken kâtip" anlamına gelir (LO 2000: 566). Yine Lehce-i Osmânî'de geçen *beyaza çıkarmak* "bir kişiyi paklamak, temize çıkarmak, aklamak" anlamındadır (LO 2000: 566"). *Ala görmek* (KT 2015: 44; LO 2000: 13) ve *göz alacalanmak* (KT 2015: 45) fiilleri; **"**alaca görüp iyi fark etmemek, iyi görememek" anlamındadır.

Göğri; yeşilliğe veya meyveye verilen addır. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir. Tek örnekte tespit edilen bu sözcüğün etimolojisi sorunludur. Göğer- fiiline götürülebilecek göğ "gök, yeşile çalan mavi" isminden türemiştir. Ancak sona getirilen "i" eki Farsça nispet eki olabilir. Bu ekin fiillere getirilmesi nadir görülen bir durum olarak dikkati çekmektedir.

Kızıl derece-i harâret; Türkçe kökenli kızıl renk adından oluşan Farsça tamlama yapısındaki bir sözcüktür. Bu tamlamanın anlamı; "Ateşe konulan demirin kırmızı olmasıyla beliren hararet derecesi" dir (KT 2015: 657).

Sarıca; Türkçe kökenli sarı renk adına *+CA* eki getirilerek türetilmiş bir renk adıdır. Sözlük anlamlarından ikinci anlamında; "Sabıkta bir sınıf başı bozuk askerî." ifadesi yer almaktadır (KT 2015: 1045; LO 2000: 333). Buradaki sözlük anlamından sarıca sözcüğünün bir sınıf askeri ifade eden askerî bir terim olduğu anlaşılmaktadır. *Süt beyaz*; "pek beyaz, ebyaz" anlamında yalnızca Lehce-i Osmânî'de tespit edilmiştir (LO 2000: 566). *Zülf-i siyâh;* "kara saç" anlamında Farsça tamlamadır ve Kamûs-ı Türkî'de geçmektedir (KT 2015: 1094).

6. SONUÇ

Bu çalışma; Osmanlı Türkçesi dönemindeki renk adlandırmalarını, renk adlarıyla oluşturulan özel adları, bitki adlarını, hayvan adlarını, mecaz, benzetme ve doğadan aktarım yoluyla kurulan renk adlarının Türkçedeki söz varlığına katkısını ve Türkçenin sözcük türetmeyle renk adları konusundaki işlekliğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde yazılmış Kamûs-ı Türkî, Lugat-ı Nâcî, Müntahabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lehce-i Osmânî sözlükleri taranmış, elde edilen söz varlığı yapı bakımından (basit, türemiş, birleşik) ve konularına göre (renk adlarıyla oluşturulan özel adlar, bitki adları, hayvan adları, taş ve maden adları, tabiata ait unsurlar, yemek adları, hastalık adları, patlayıcı madde adları, kozmetik ürünler ve mecaz anlamlar) olmak üzere iki temel tasnifte incelenmiştir. Elde edilen sözcüklerin kökeni hakkında bilgi verilmeye çalışılmış, kökeni hakkında bilgi bulunamayan sözcükler (?) ile gösterilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde renk adlarına dayalı söz varlığı yapı bakımından incelenmiştir. İlk olarak basit yapılı sözcükler ele alınmıştır. Söz varlığı incelenirken türetme eki almamış basit yapılı Türkçe renk adlarıyla diğer dillerden alınan Türkçe ek almamış renk adları bu başlık altına dahil edilmiştir. Farsça ve Arapça'dan alınan renk adlarında sözcüğün geldiği dilde birleşik/çekimli yapılı olması dikkate alınmamıştır (*âb-gûn, abraş, gül-fâm* vb.). Farsça belirlilik eki almış sözcükler de basit yapılı olarak değerlendirilmiştir (*âbî, gümüşî, kurşunî* vb.). Bu başlıkta toplam 150 adet sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden; 17'si Türkçe, 57'si Farsça, 45'i Arapça, 1'i Moğolca'dır. Arapça+Farsça, Türkçe+Farsça ve Yunanca+Farsça kökenli sözcükler de bulunmaktadır. Köken olarak Farsça renk adlarına dayalı sözcüklerin fazla olması, en çok o dilden sözcüğün Türkçeye alındığını göstermektedir. Dört sözlükte de ortak olan 31 adet sözcük belirlenmiştir. Sözlükler arasında en çok benzerlik oranı, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'dedir. Bu sözlüklerde bulunan ortak sözcük sayısı 31'dir: %20,66. Bu durumda, Lehce-i Osmânî daha önce yazıldığından Kamûs-ı Türkî'ye söz varlığı açısından kaynaklık etmiştir. Lugat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de ise Türkçe söz varlığının; Arapça, Farsça ve diğer dillere göre daha az olduğu belirlenmiştir. Türkçe kökenli renk adlarından; *ak, al, ala, boz, gök, kara, kızıl, sarı* ve *yeşil* gibi renklerin hiçbiri Lugat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de madde başı olarak verilmemiştir. Bir diğer tespit, Lugat-ı Nâcî sözlüğünün köken açısından belirsizlik

gösterdiğidir. Örneğin *lâcivert* sözcüğü diğer 3 sözlükte Farsça iken Lugat-ı Nâcî'de Arapça kökenli verilmiştir. Yine Türkçe kökenli *al* renk adı, Lugat-ı Nâcî'de "maruf renkte olan" anlamında ve Farsça kökenlidir (LN 2009: 26). Firuze sözcüğü ise Lugat-ı Nâcî'nin 162. sayfasında Arapça iken 163. sayfasında Farsça'dır ve yine bir köken karmaşası söz konusudur (LN 2009: 162-163).

Birinci bölümde ikinci olarak incelenen başlık, türemiş yapılı sözcüklerdir. Türemiş yapılı sözcüklerden 55 tanesinin Türkçe, 15 tanesinin Arapça+Türkçe, 3 tanesinin de Farsça+Türkçe kökenli olduğu tespit edilmiştir. Türkçe kökenli sözcüklerin fazla olması, Türkçenin sözcük türetmedeki işlekliğini göstermesi açısından önemlidir. Bu ekler sayesinde Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin Türkçeleşerek sıfat görevinde kullanılabildiği (*esmerimsi, pembemsi, morumtırak* gibi), renk adlarından fiillerin türetildiği (*siyahlatmak, morartmak* gibi) görülmüştür. Türemiş yapıdaki sözcükler, yalnızca Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunmaktadır. Bu iki sözlüğün, Türkçe kökenli sözcüklere madde başı olarak yer verdiği ve daha önce belirtildiği gibi Kamûs-ı Türkî'nin, Lehce-i Osmânî'den kaynak olarak yararlandığı anlaşılmaktadır. Ancak Lehce-i Osmânî'de yabancı kökenli sözcüklerden türetilen renk adlarına dayalı söz varlığına daha az yer verilmiştir. Örneğin *mavimsi, mavimtirek, morartmak, pembesi* gibi sözcükler Lehce-i Osmânî'de yoktur. Bununla birlikte Lugat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de türemiş yapılı sözcüklerin hiçbiri bulunamamıştır. Bu iki sözlüğün de daha çok yabancı kökenli sözcüklere ve madde başlarına yer vermeleri açısından benzer olduğu görülmektedir. Taranan sözlüklerden Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de tespit edilen isimden isim yapan ekler; *+AltI, +CA, +CalI, +Cik, +Cil, +(I/U)l, +(I)msI / +(U)msI, +(I)mtIk ve +(I)mtIl, +(I)mtırAk / +(U)mturAk, +lAk, +lAmA, +lI, +lIk, +mAn, +mIk, +rAk, +(X)ş* ve *+şIn* ekleridir. Bu eklerden sözcük türetmede en çok kullanılanlar; *+CA, +(I)msI / +(U)msI* ve *+lIk*'tır. İsimden fiil yapan ekler *+Ar- , +lA-, +lAn-, +lAnDIr-, +lAt-* ekleri; fiilden fiil yapan ek ise *–t-* ekidir. Renk adlarından fiil türetirken en çok kullanılan eklerin *+Ar-* ve *–t-* eki olduğu belirlenmiştir.

Birinci bölümün üçüncü başlığı ise birleşik yapıdaki sözcüklerdir. Türkçede, birleşik yapılı sözcük oluşturmada belirtisiz isim tamlaması ya da sıfat tamlaması kullanılmaktadır. Çalışmada taranan sözlüklerde de bu genel yapıya uygun olarak belirtisiz isim tamlaması biçiminde, sıfat tamlaması biçiminde renk adlarına dayalı

söz varlığı ve mecazlaşmış da olsa sıfat-fiil grubunda olan renk adına dayalı sözcük tespit edilmiştir. Renk adlarına dayalı sözcüklerin oluşturulmasında sıfat tamlaması yapısının en çok kullanılan oluşturma biçimi olduğu görülmektedir. Belirtisiz isim tamlaması olan 27 adet sözcük belirlenmiştir. Bu sözcüklerden 9 tanesi Türkçe kökenlidir. Farsça, Arapça, İtalyanca, Bulgarca, Yunanca gibi yabancı dillerden alınan sözcüklerle de Türkçe belirtisiz isim tamlaması oluşturulmuştur. Bu tamlamaların ise sadece Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçtiği tespit edilmiştir. Belirtisiz isim tamlaması yapısındaki renk adlarının doğadan aktarım, benzetme ve mecaz yoluyla kurulduğu görülmüştür. Sıfat tamlaması yapısında kurulan renk adlarına dayalı söz varlığı, bu grup içerisinde en çok söz varlığına sahip olanıdır. Toplamda 128 adet sıfat tamlaması tespit edilmiştir. Bunlardan 96 tanesi Türkçedir. Sıfat tamlaması biçiminde kurulmuş sözcüklere bakıldığında; başlıca *ak, ala, boz, çakır, gökçe, gök, kara, kızıl, sarı* ve *yeşil* renk adlarından sonra hayvan, bitki, eşya, mekan adları gibi sözcüklerle insana ait özelliklerin bir araya gelerek oluştuğu görülmektedir. Bazı sıfatlar da renklerin tonlarını belirlemek için kullanılmıştır: *acı, açık, koyu* ve *parlak* gibi. Yine sıfat tamlaması yapısında renk adları oluşturulurken doğadan aktarım, mecaz ve benzetme yoluna başvurulmuştur. En çok kullanılan renk adı, Türkçe kökenli *kara* sözcüğüdür. Birleşik yapılı sözcüklerin son bölümü sıfat-fiil grubunda olan renk adına dayalı sözcüktür. Bu grupta yalnızca *karabasan* sözcüğü tespit edilmiştir. Mecazlaşmış olan bu sözcük; "ağırlık çökmesi, kâbus" gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Sonuç olarak birleşik yapıdaki sözcüklerin; genellikle somutlaştırma, mecaz ve benzetme yoluyla, belirtisiz isim tamlaması ve sıfat tamlaması şeklinde olduğu görülmektedir. Belirtisiz isim tamlaması yapısındaki renk adları belirli bir rengi karşılarken (*altın sarısı, ayva sarısı, vişneçürüğü, kavuniçi* gibi), sıfat tamlaması yapısındakiler rengin değişik tonlarını karşılar (*açık mavi, açık sarı, koyu sarı* gibi).

Çalışmanın ikinci bölümünde, renk adlarına dayalı söz varlığı anlam bakımından incelenmiştir. İkinci bölümde ilk olarak renk adlarıyla kurulan özel adlara ait söz varlığı yer almaktadır. Taranan sözlüklerden 86 adet özel ad tespit edilmiştir. Bu özel adlar yalnızca Kamûs-ı Türkî ile Lehce-i Osmânî'de geçmektedir. Ancak bu iki sözlükten de en fazla özel ad, Lehce-i Osmânî'dedir. A. Vefik Paşa'nın, Lehce-i Osmânî'de o dönemdeki yerleşim yerlerini madde başı olarak verip açıklaması, Lehce-i Osmânî'nin bir parçasının yer adları terimleri sözlüğü görünümüne kavuşmasını ve çok yönlü genel bir sözlük olmasını sağlamıştır. Renk adlarıyla

kurulan özel adlara bakıldığında en çok kullanılan renk adlarının kara ve ak olduğu belirlenmiştir. Tespit edilen özel adlar; il, ilçe, deniz, kasaba, bölge, yerleşim yeri ve aşiret adlarıdır.

Anlam bakımından sınıflandırılan renk adlarında ikinci ve üçüncü başlıkta renk adlarıyla kurulan bitki ve hayvan adları yer almaktadır. Türkçede hayvan ve bitki adlandırmalarında; hayvanların ve bitkilerin fiziksel özelliklerinden, yetiştiği ortamdan, kullanım alanından, renklerinden benzetme yoluyla yararlanılmıştır. Örneğin bitkilerin ve hayvanların renklerine bakarak yeni renk adları oluşturulmuştur. Bu renk adları; sıfat tamlaması biçiminde (*kara dut, sarızambak, boz deve, alabalık, yeşil bağa*), belirtisiz isim tamlaması biçiminde (*ayva çiçeği, çakır dikeni, bakla kırı, kavuniçi, karagöz balığı*) olduğu gibi Farsça belirlilik eki olan *–î* ekinin nesne adına getirilip nesnenin rengini renk adı yapmasıyla (*erguvanî, fıstıkî, kuzgunî, sincabî*) da oluşmuştur. Renk adlarıyla oluşmuş 68 adet bitki adından 29 tanesi Türkçedir. Arapça, Farsça, Yunanca gibi alıntı diller de vardır. Bitki adlarına ait söz varlığı taranan sözlüklerde en çok Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçmektedir ve bu sözlüklerin ortak sözcük sayısı 40'tır. Hayvan adları ise 52 adet tespit edilmiştir. 32 tanesi Türkçedir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunan hayvan adlarına ait ortak sözcük sayısı 32'dir.

Dördüncü başlıkta renk adlarıyla oluşturulmuş tabiata ait unsurlar incelenmiştir. Gökyüzünün, suyun, ateşin, toprağın renginden doğadan aktarım, mecaz ve benzetme yoluyla yararlanılarak yeni renk adları ve sözcükler türetilmiştir. Bu bölümde 27 adet sözcük bulunmuştur. Yine en çok sözcüğün Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de geçtiği belirlenmiştir. Beşinci olarak renk adlarıyla oluşturulan mecaz anlamlar incelenmiştir. Türkçede renk adlandırmaları yapılırken en çok başvurulan yollardan biri de mecaz ve benzetmedir. Tarih boyunca doğadaki nesnelerden, hayvanlardan, bitkilerden benzetme yoluyla renkler adlandırılmıştır. Ayrıca renk adları; mecaz ve benzetme yoluyla soyut olan nesneleri somut, somut olanları da soyut hale getirmiştir. Sözlüklerde 60 adet renk adlarıyla oluşmuş mecaz anlam tespit edilmiştir. Bu söz varlığından 29'u Türkçe, 20'si Farsça, 1'i Yunanca kökenlidir. Türkçe+Arapça (*kara sevda, kara haber, gökkandil…*), Türkçe+Farsça (*çakır pençe*), Farsça+Türkçe (*pembe yanak*) kökenli sözcükler de vardır. En çok sözcük, Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'dedir. Burada dikkat çeken durum, Türkçe kökenli kara rengi ile Farsça kökenli siyah renginden birbiriyle eş anlama gelen birçok mecaz anlamın kurulmuş olmasıdır. *Alın karası* ile *siyâh-baht*, *kara yüzlü* ile

siyâh-rû, *karalar* ile *siyâh-pûş* sözcükleri aynı anlama gelmektedir. Bir diğer husus ise Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de, diğer sözlüklere nazaran, *siyâh* renk adıyla kurulan mecaz anlamların çoğunun, siyahın muhaffefi olan *siyeh* şekliyle de yer almasıdır.

Diğer bir başlıkta; renk adlarıyla kurulan metal, element, taş ve maden adları incelenmiştir. Toplam 18 adet sözcükten 1 tanesi Türkçe'dir. Daha çok yabancı dillerden alıntı sözcüklerle renk adları türetilmiştir. Yedinci başlıkta renk adlarıyla kurulan yiyecek adları incelenmiştir. Burada da sıfat tamlaması, belirtisiz isim tamlaması ve Farsça belirlilik eki olan *–î* ile renk adları oluşturulmuştur. Tespit edilen 19 sözcükten 7'si Türkçedir. Sekizinci başlıkta, renk adlarıyla oluşturulan patlayıcı maddeler incelenmiştir. Bu başlıkta 3 adet sözcük tespit edilmiştir: *Barudî (<Yun. + <F.), kibrîtî (<Ar. + <F.) ve kurşunî (<T. + <F.)*. Dokuzuncu başlıkta, renk adlarıyla oluşturulan kozmetik ürünleri incelenmiştir. Burada ise 2 adet sözcük tespit edilmiştir: Türkçe+Farsça kökenli *âlgûne* sözcüğü ve onunla aynı anlamda olan Türkçe kökenli *allık* sözcüğü. Bu kozmetik ürünleri, kadınların yanaklarına sürerek renk vermesini sağladıkları bir ürünün adıdır.

Onuncu başlıkta, renk adlarından oluşmuş hastalık adları incelenmiştir. Sözlüklerde tespit edilen renk adlarıyla oluşturulan hastalık adları; basit, türemiş yapıda, sıfat tamlaması ve belirtisiz isim tamlaması biçimindedir. Çoğu hastalık adının insana ait olduğu, içlerinden bir tanesinin ise hayvanlarda görülen bir hastalık (*karataban*) olduğu belirlenmiştir. Toplam 16 adet sözcükten 10'u Türkçe kökenlidir. Farklı dillerde Türkçedekiyle aynı anlama gelen hastalık adları da vardır. Örneğin Türkçe *kızamık* ve *kızıllık* hastalığı, Arapça'da *hasbe* ve *ihmirâr* sözcükleriyle karşılanmıştır. Son olarak "Diğer" başlığında, taranan sözlüklerdeki renk adlarına dayalı söz varlığından bir gruba dahil edilemeyenler, tek ya da az örneği bulunanlar incelenmiştir. Burada ikilemelerle kurulan renk adlarına (*ak akçe, ak pak, aklı karalı, ala bula, alacalı bulacalı*), pekiştirme sıfatı olan renk adlarına (*apak, gömgök, kapkara, kıpkırmızı, masmavi, simsiyah, yemyeşil*), Arapça tamlama yapısındaki renk adlarına (*beyâzu'l-ayn, beyâzu'l-beyza*)**,** Farsça tamlama yapısındaki renk adlarına (*kızıl derece-i harâret, zülf-i siyâh*)**,** renk adlarıyla kurulan birleşik fiillere (*ala görmek, beyaz etmek, beyaza çekmek, beyaza çıkarmak, göz alacalanmak)* örnekler tespit edilmiş ve açıklanmıştır.

Taranan sözlüklerdeki söz varlığına bakıldığında en çok sözcüğün Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî'de bulunduğu görülmektedir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i

Osmânî'ye nazaran, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lugat-ı Nâcî sözlükleri, renk adlarına ait söz varlığı ve Türkçe kökenli madde başı konusunda yetersiz bulunmuştur. Yayınlanan en eski sözlük, Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye (1853)'dir. Daha sonra Lehce-i Osmânî (1876), Lugat-ı Nâcî (1894) ve en son Kamûs-ı Türkî (1901) yayınlanmıştır. Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye ve Lugat-ı Nâcî sözlükleri, Arapça ve Farsça sözcüklerin daha çok yer aldığı ve Türkçe kökenli renk adlarının bulunmadığı sözlüklerdir ve bu durumdan birbirleriyle benzerdir. Ancak Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye'de renk adlarına dair daha fazla söz varlığı tespit edilmiştir. Kamûs-ı Türkî ve Lehce-i Osmânî ise hem Türkçe kökenli renk adları bakımından, hem de o dönemde yazılan sözlüklere yeni bir soluk getirmesi bakımından benzerdir. Önce yazılan sözlük Lehce-i Osmânî olduğu için, Kamûs-ı Türkî'ye hem renk adlarında hem de Türkçeye ait söz varlığında kaynaklık ettiği düşünülmektedir. Bu iki sözlük, Türkçenin gelişmesine, deyim ve atasözü gibi halk deyişlerinin hatırlanmasına, sözcüklerin kökeninin ve ilk şekillerine ait etimolojik bilgilerin alınmasına katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak Türkçede doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarının yiyecek, içecek, bitki, hayvan adı, gökle ilgili adlandırmalar, hastalık adları gibi kavramlardan oluştuğu; yapı bakımından basit, türemiş ve birleşik renk adlarının sözlüklerde yer aldığı; renk adlandırmalarında en çok tercih edilen biçimin sıfat tamlaması olduğu tespit edilmiştir.

7. KAYNAKÇA

Aksan D. (1982). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 3. Cilt, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 77-78.

Aksan D. (1998). Türklerde Sözlükçülük, Bugün Türkiye'de Sözlük. *Kebikeç*, Sayı 6:115- 118.

Aksan D. (2004). *Türkçenin SözVarlığı*, 3. Baskı, Ankara, Engin Yayınevi, 7-11.

Aksan D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 6. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akün ÖF. (2003). Lehce-i Osmânî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27:127-128, Ankara.

Alkayış MF. (2007). Türkiye Türkçesinde Bitki Adları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Banarlı NS. (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II*, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 989.

Banguoğlu T. (1974). *Türkçenin Grameri*, İstanbul, Baha Matbaası.

Baskın S. (2014). Türkiye ve Dünyada Sözlük Bilimi: Tanımı, Kapsamı ve Diğer Bilimlerle İlişkisi. *International Journal of Language Academy,* Volume 2/4 Winter:445-457.

Bayraktar N. (2005). Kavram ve Anlam Boyutunda Al, Kırmızı ve Kızıl. *International Journal of Central Asian Studies,* Mustafa Canpolat Armağanı, 10(1):145-165.

Bayraktar N. (2006). Kavram ve Anlam Boyutunda Sarı ve Tonları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(20):209-218.

Bayraktar N. (2009). *Boz* ve *Kır* Renk Adlarının Kavram, Anlam ve Biçim Boyutu Üzerine. *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 13:101-121.

Bayraktar N. (2013). Türkçede Renk Adlarıyla Özel Ad Yapımı. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 9(2):95-114.

Bayraktar N. (2014a). Türkçede Kişi Adlarında Renk Adları. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi Online Thematic Journal of Turkic Studies*, VI, Sayı 1-1.

Bayraktar N. (2014b). Türkçe Yeşil Renk Adının Biçim, Anlam ve Kavram Alanına Tarihsel Bir Bakış. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 10 (1):179-193.

Çetinkaya B. (2014). Sözlüklerde Tanımlama Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/9 Summer:395-406, Ankara-Tukey.

Çotuksöken Y. (1989). Bir Dilin Sözvarlığı. *Varlık Dergisi*, 987:11.

Çürük Y. (2017). Türk Dilinde Renk Adları ve Renk Adlarına Gelen Ekler. İçinde: Gürsoy Naskali E. (Editör). *Renk Kitabı*, Kitabevi, 201-230.

Delice Hİ. Çatı Eklerinin Bilinmeyen Bir İşlevi. https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/DELİCE-H.-İbrahim-ÇATI-EKLERİNİN-BİLİNMEYEN-BİR-İŞLEVİ.pdf 15 Nisan 2021.

Dursunoğlu H. (2011). Cumhuriyet Döneminde Yapılan Sözlük Çalışmaları Ve Türkçe Sözlükler Üzerine Bir Kaynakça Denemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31:255-272.

Efe K. (2017). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Renklerine Göre Hayvan İsimleri. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 15:65-81.

Eminoğlu H. (2014). *Türkçede Renkler Sözlüğü*, Ankara, Gazi Kitabevi.

Ercilasun, AB. (2014). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 14. Baskı Ankara, Akçağ Yayınları.

Eren A. (2008). *Bâkî Divanı'nda Kırmızı Renk*. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 37:31-68.

Eren H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, Bizim Büro Basımevi.

Ergönenç D., Can K. (2020). Karahanlı Türkçesindeki Renk Adları. İçinde: Kalenderoğlu İ. (Editör). *XII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Gazi Üniversitesi, Ankara, s. 568-594.

Findley CV. (2007). REDHOUSE, Sir James William. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34:523, İstanbul.

Gabain, AV. (1968). Renklerin Sembolik Anlamları. *Türkoloji Dergisi C. III*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Türkçe Tercümesi: Semih Tezcan.

Genç R. (1997). Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil. *ERDEM* 27:1075-1110.

Göçer A. (2009). Türkçe Eğitiminde Öğrencilerin Söz Varlığını Geliştirme Etkinlikleri ve Sözlük Kullanımı. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 4/4 Summer:1007-1036.

Gümüşkaya P. (2015). Tarihî Türk Lehçelerinde Renk Adları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ordu: Ordu Üniversitesi.

Heyet C. (1996). Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri, Renkler, Nevruz Ve Renkler. *Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 55-61.

İpşirli M. (1993). Cerde. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7: 392-393, İstanbul.

Karakulak N. (2015). Renklerde Adlandırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yükseklisans Tezi, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi.

Kaygusuz R. (2020). Osmanlı Türkçesi Döneminde Yazılmış Sözlüklerde Bitki Adları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Kaymaz Z. (2000). Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematiği. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 45(1997):251-341.

Kononov AN. (2015). Türk Lehçelerinde Renk Adlarının Semantiği. *Gazi Türkiyat*, Güz 2015/17:185-204.

Korkmaz Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Küçük S. (2010a). Tarihî Türk Lehçelerinde Renk Adlandırmaları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 5/1 Winter:556-577.

Küçük S. (2010b). Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları. *Gazi Türkiyat*, Güz 2010/7:155-196.

Küçük S. (2010c). Türkiye Türkçesinde Renk Adları ve Özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research,* Volume 3 /10 Winter:420-427.

Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, *PER-ROM*, Cilt 16, Sabah Gazetesi.

Nâci M. (2009). *Lügat-i Nâcî,* Hazırlayan: Ahmet Kartal, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ögel B. (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt: VI. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Özkan E. (2019). Tarama Sözlüğü'nden Kamûs-ı Türkî'ye Anlam Değişmeleri, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.

Özmen M. (2016). Türkçede Renkleri Adlandırma Sorunu. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi (ÇÜTAD)*, 1:81-89.

Öztürk Ş. (2015). Türk Kültüründe Renk Kavramı ve Renklerin Maddi Kültür Unsurlarına Yansıması, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Pala İ. (2014). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 24. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul.

Parlatır İ. (1995). Türkçe Sözlük Çalışmaları ve Sorunlarımız. *Türk Dili Der*., S. 517, Ankara.

Paşa AV. (2000). *Lehce-i Osmânî,* Hazırlayan: Recep Toparlı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Redhouse JW. (2016). *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*, 2. Baskı, Hazırlayanlar: Recep Toparlı, Betül Eyövge Yılmaz, Yaşar Yılmaz, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sağocak M. (2005). Ergonomik Tasarımda Renk. *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(1):77-83.

Sami Ş. (2015). *Kamus-ı Türkî,* 2. Baskı, Hazırlayan: Paşa Yavuzarslan, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şahin H., Arzybaeva Z. (2018). Renk Adlarının Pekiştirme İşlevine Dair (Kırgız Türkçesi Bağlamında). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(3):1538-1557.

Şahin İ. (2015). Türk Dilinde Renk Adı +mAn Sistemi ve {mAn} Ekinin Kökenine Dair. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* 4/1:45-68, Türkiye.

Tanrıkurt T. (2014). Türkiye Türkçesinde Renk Adları (Yapı-Köken), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Tietze, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. 2. Cilt, Türk Dilleri Kütüphanesi, Österreichische Akademie der Wissenschaften Wien.

Tietze A. (2016a). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. 1. Cilt, Editör: Semih Tezcan, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

Tietze A. (2016b). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. 2. Cilt, Editör: Semih Tezcan, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

Tietze A. (2016c). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. 3. Cilt, Editör: Semih Tezcan, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

Tietze A. (2016d). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. 4. Cilt, Editör: Semih Tezcan, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

Tietze A. (2018). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. 6. Cilt, Editörler: Nurettin Demir, Emine Yılmaz, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

Tietze A. (2019). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. 8. Cilt, Editörler: Nurettin Demir, Emine Yılmaz, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

Uçman A. (2003). Lugat-ı Nâcî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27:219-220, Ankara.

Vural H., Böler T. (2011). Ahmet Vefik Paşa ve Türk Diline Katkıları. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 46:1-24, Erzurum.

Yaman E. (2016). Türkçenin Güncel Söz Varlığı. *Milli Eğitim*, Sayı 210, Bahar: 85-91.

Yardımcı M. (2011). Renk Dünyamız Ve Türk Kültüründe Renkler. https://docplayer.biz.tr/894326-Renk-dunyamiz-ve-turk-kulturunde-renkler.html 15 Nisan 2021.

Yavuzarslan P. (2004). Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44/2:185-202.

Yavuzarslan P. (2010). Türk Dilinin Tarihi Söz Varlığından Örnekler II (eyermek<ed̲ermek). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17/1:159-176.

İnternet Siteleri

http://sozluk.gov.tr/

https://lugatim.com

https://www.nisanyansozluk.com/